

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
ŽMOGAUS IR VISUOMENĖS STUDIJŲ FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS IR SOCIALINIO DARBO INSTITUTAS**

**NERINGA GIRDAUSKIENĖ
SOCIALINIO DARBO MAGISTRANTŪROS STUDIJŲ
PROGRAMA**

**ASMENŲ, TURINČIŲ INTELEKTO NEGALIA,
SAVARANKIŠKO GYVENIMO ĮGŪDŽIŲ UGDYMAS
DIENOS CENTRUOSE**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas: *Prof. dr. Rita Raudeliūnaitė*

Marijampolė, 2026

TURINYS

IVADAS.....	3
1. ASMENŲ, TURINČIŲ INTELEKTO NEGALIA, SAVARANKIŠKO GYVENIMO ĮGŪDŽIŲ UGDYMO DIENOS CENTRUOSE TEORINĖS PRIELAIIDOS	8
1.1 Asmenų, turinčių intelekto negalia, savarankiškumo galimybės	8
1.2 Savarankiško gyvenimo įgūdžiai.....	10
1.3. Dienos centruose teikiamų paslaugų galimybės ugdyti asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius.....	14
1.4. Socialinių darbuotojų vaidmuo ir bendradarbiavimas ugdant asmenų su negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius dienos centruose.....	16
2. ASMENŲ SU INTELEKTO NEGALIA, SAVARANKIŠKO GYVENIMO ĮGŪDŽIŲ UGDYMO DIENOS CENTRUOSE EMPIRINIS TYRIMAS	22
2.1. Kokybinio tyrimo metodologija	22
2.2. Tyrimo duomenų analizė.....	29
2.2.1. Asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo dienos centruose praktiniai aspektai	29
2.2.2. Prielaidos, užtikrinančios sėkmingą asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymą dienos centruose.....	49
2.2.3. Socialinio darbuotojo vaidmuo ugdant asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžiai ugdymo dienos centruose	54
2.2.4. Iššūkiai ir jų sprendimai	60
2.3. Diskusija.....	67
IŠVADOS.....	71
REKOMENDACIJOS.....	74
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	75
SANTRAUKA	83
SUMMARY	87
PRIEDAI	91
AKADEMINIO SĄŽININGUMO DEKLARACIJA	110

IVADAS

Temos aktualumas. Tiek tarptautiniuose, tiek nacionaliniuose teisės aktuose akcentuojama asmenų su negalia socialinė įtrauktis, jų savarankiškumas. Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvencijoje (2010) įtvirtinti asmenų su negalia lygybės prieš įstatymą, laisvės bei saugumo, asmens neliečiamumo reikalavimai, teisė į savarankišką gyvenimą, darbą, užimtumą ir išsilavinimą, galimybė dalyvauti politiniame bei kultūriniame gyvenime. Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvencijos (2010) 19 straipsnis pabrėžia asmenų su negalia gyvenimą savarankiškai ir įsitraukimą į bendruomenę, akcentuoja, kad asmenys su negalia turi gauti jiems reikiamą pagalbą ir paslaugas jų gyvenamoje vietoje, bendruomenėje, kad išvengtų izoliacijos, atskirties nuo bendruomenės. 2021 m. kovo mėn. Europos Komisijos patvirtintos 2021–2030 m. neįgaliųjų teisių strategijos viena iš svarbių krypčių – plėsti asmenų su negalia savarankišką gyvenimą ir stiprinti bendruomenines paslaugas.

Lietuva, ratifikavusi 2010 m. Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvenciją (2010), įsipareigojo užtikrinti asmenų su negalia teises įvairiose gyvenimo srityse, plėtoti bendruomenines paslaugas, pereiti nuo institucinės globos prie bendruomenėje teikiamų paslaugų.

Įsakyme dėl perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems ir likusiems be tėvų globos vaikams 2014–2023 metų veiksmų plano patvirtinime (2014) 19 straipsnyje „Gyvenimas savarankiškai ir įtrauktis į bendruomenę“ pabrėžiama, kad visų asmenų su negalia lygios teisės gyventi bendruomenėje, lygios galimybės kartu su kitais visuomenės nariais aktyviai įsitraukti į bendruomenės gyvenimą. Minėtame straipsnyje rašoma, kad asmenys su negalia turi galimybę patys išsirinkti savo gyvenamąją vietą, savarankiškai apsispręsti, kur ir su kuo jie nori gyventi. Svarbu pabrėžti, kad tokie asmenys neturėtų gyventi aplinkoje, kuri jiems būtų nepritaikyta pagal poreikius. Asmenys su negalia taip pat turi galimybę pasinaudoti įvairiomis socialinėmis paslaugomis, kurios gali būti teikiamos jo gyvenamoje vietoje ar kitoje bendruomenėje. Svarbu užtikrinti, kad asmenys su negalia nebūtų atskirti nuo bendruomenės gyvenimo ir jos žmonių, teikti socialines paslaugas, būtinas gyventi savarankiškai ir įsitraukti į visuomenę.

Savarankiškumo ugdymas ir skatinimas išlieka svarbia bei aktualia pagalba asmenims, turintiems intelekto negalią, gyventi savarankiškai. Savarankiškumas glaudžiai siejamas su realiomis dalyvavimo visuomenės gyvenimo galimybėmis: kasdienių sprendimų priėmimu, tolesnės veiklos planavimu. Toliušytė, Plaušinitienė (2015) pabrėžia, kad gyvenimo įgūdžių ugdymas yra vienas iš svarbiausių gyvenimo kokybės veiksnių, padedančių intelekto negalią turintiems asmenims integruotis visuomenėje, sėkmingai susitvarkyti su kasdieninėmis savarankiško gyvenimo problemomis. Gudžinskienė,

Augutavičius 2014) pabrėžia, kad savarankiškumo įgūdžiai padeda efektyviai spręsti iškilusias gyvenimo problemas, priimti reikiamus sprendimus.

Dienos centrai yra viena iš bendruomenėje teikiamų dienos socialinės globos paslaugų asmenims su negalia, tarp jų ir turintiems intelekto negalią, suteikianti galimybę šiems asmenims gyventi bendruomenėje ir joje gauti individualią, poreikius atitinkančią ir savarankiškumą skatinančią pagalbą. Dienos centrai atlieka svarbią funkciją organizuodami įvairias užimtumo veiklas. Dienos centrų veikla orientuota į asmens su negalia savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymą ir skatinimą, įtrauktį į visuomenę (Šereivienė ir Žydžiūnaitė, 2005). Socialinių paslaugų kataloge (2006, galiojanti suvestinė 2024-07-01 iki 2026-12-31) nurodoma, kad asmens savarankiškumo ugdymas yra svarbi dienos socialinės globos paslaugų kryptis. Socialinės globos normų apraše (2007, galiojanti suvestinė 2025-01-01) vienas iš svarbių globos paslaugų principų ir sričių yra asmens savarankiškumo ugdymas. Šio dokumento 3 priedo 8 punkte pažymima, kad „asmeniui <....> teikiama pagalba skatina savarankiško gyvenimo įgūdžių palaikymą ar įgijimą“. Nurodoma, kad ugdant asmens savarankiškumą svarbu palaikyti ir plėtoti jo socialinius, kasdieninius įgūdžius, sudaryti sąlygas sustiprinti jo savitvarkos sugebėjimus bei leisti būti kiek įmanoma savarankiškiems.

Moksliniai tyrimai taip pat rodo, kad dienos centruose teikiamos paslaugos yra palankios asmens savarankiškumo ugdymuisi (Adomaitytė – Subačienė, 2019). Dienos centrų lankymas didina žmonių su negalia savarankiškumą, sukuria priklausymo bendruomenei jausmą (Anderson ir kt., 2020). Kaip teigia Black ir kt. (2018), bendruomenėse įsteigti ir veikiantys dienos centrai sustiprina asmenų su intelekto negalia bendruomeninius ryšius, mažina socialinę atskirtį, prisideda prie žmonių gyvenimo kokybės gerinimo. Dienos centrai sudaro galimybes asmenims su intelekto negalia tobulinti socialinius, kasdienio gyvenimo įgūdžius, mažina intelekto negalią turinčių asmenų priklausomybę nuo savo artimųjų (Makharadze ir kt., 2010). Raudeliūnaitės ir Gudžinskienės (2017) tyrimas rodo dienos centruose teikiamų paslaugų naudą intelekto negalią turintiems asmenims, taip pat jų tėvams/globėjams bei bendruomenei. Lietuvos neįgaliųjų draugija, atlikusi tyrimą, pabrėžia, kad dienos centruose svarbu asmenis, turinčius intelekto negalią, dar daugiau įtraukti į sprendimų priėmimą, plėsti teikiamų socialinių paslaugų spektrą, suteikti daugiau užimtumo paslaugų (Lietuvos neįgaliųjų draugija, 2018).

Socialinio darbuotojo vaidmuo taip pat yra labai svarbus, nes jis prisideda prie asmens su intelekto negalia orumo, vertės, gyvenimo gerovės ir gyvenimo kokybės užtikrinimo (Hardy ir kt., 2020). Ruškus ir kt. (2013) pažymi, kad dirbant su asmenimis, turinčiais intelekto negalią, viena iš prioritetinių sričių turėtų būti asmens kompetencijų, didinančių jo savarankiškumą ugdymas. Gudžinskienė ir Raudeliūnaitė (2017) akcentuoja, kad dienos centruose socialiniai darbuotojai

plėtodami asmenų, turinčių intelekto negalią, kompetencijas, didinančias jų savarankiškumą, ugdo jų buitinius, sveikatai palankius socialinius, darbinius įgūdžius.

Temos ištirtumas, naujumas. Asmenų su intelekto negalia savarankiškumo ugdymo problema akcentuojama užsienio šalių ir Lietuvos mokslininkų darbuose. Sandjojo ir kt. (2018) tyrimas atskleidė, kad daugelis asmenų, turinčių intelekto negalią, norėtų būti savarankiškesni, ugdytis savarankiško gyvenimo įgūdžius. Šis tyrimas išryškino ir tam tikrus asmenų su intelekto negalia savarankiškumo ugdymo sunkumus, sietinus su ribotais ištekliais, per didelę priklausomybę nuo artimųjų, motyvacijos stoka, nepritaikyta aplinka. Beasley, Kiser ir Hoffman (2020) tyrimas taip pat atskleidė asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo problemas. Pažymima, kad asmenys, turintys intelekto negalią, dažniausiai linkę save sumenkinti ar nusivilti savimi, o tai neigiamai veikia jų pačių, kaip asmens, savivertę. Be to, asmuo su intelekto negalia dažnai nesiryžta kreiptis pagalbos, vengia bendradarbiauti su specialistais. Šiems asmens ugdyti savarankiško gyvenimo įgūdžius taip pat trukdo informacijos apie paslaugas stoka (Beasley, Kiser ir Hoffman, 2020). Neigiamas visuomenės bei artimiausių žmonių požiūris į asmenį su intelekto negalia stumia šiuos asmenis už visuomeninio gyvenimo ribų, trukdo gyventi savarankiškai, daro jį vis labiau pažeidžiamu visuomenės nariu tiek morališkai, tiek fiziškai, sumažina jo norą ir galimybes naudotis įvairiomis socialinėmis paslaugomis (Mijatović, 2021).

Negalią turinčių asmenų savarankiškumo ugdymo svarba Lietuvos mokslininkų darbuose akcentuojama įgalinančių socialinių paslaugų kontekste (Mažeikis ir Ruškus, 2007; Genienė, 2021). Sociokultūrinių veiklų vaidmenį negalią turinčių asmenų įgalinimui, jų savarankiškumo ugdymui atskleidė Šinkūnienė (2012). Pasak Šinkūnienės (2012), asmens su negalia įsitraukimas į sociokultūrines veiklas padeda atskleisti ir plėtoti jo gebėjimus, plečia ryšius su socialine aplinka, ugdo socialinius įgūdžius, prisideda prie asmens savarankiškumo didinimo. Vilkėlienė ir Kulikauskienė (2014) analizavo intelekto negalią turinčių jaunuolių, lankančių bendruomenės socialinės pagalbos centrų, gyvenimo kokybės individualiuosius ir socialinius aspektus meniniame ugdyme. Tyrimo duomenys atskleidė, kad meninė veikla padeda didinti asmens savarankiškumą, Raudeliūnaitės ir Gudžinskienės (2017) tyrimas atskleidė intelekto negalią turinčių jaunuolių įgalinimo galimybes dienos centruose teikiant socioedukacines paslaugas. Raudeliūnaitės ir Gudžinskienės (2023) analizavo asmenų, turinčių intelekto negalią, įgalinimo veiksnius dienos centruose. Pabrėžiama, kad savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymas svarbus intelekto negalią turinčių asmenų įgalinimo veiksnys.

Mokslinė problema. Asmenys su negalia yra mūsų visuomenės dalis. Asmenų su negalia gyvenimas savarankiškai yra vienas iš svarbių jų socialinės įtraukties tikslų. Moksliniuose šaltiniuose

pabrėžiama, kad asmenys su intelekto negalia turi teisę savarankiškai gyventi ir priimti sprendimus. Asmenų su intelekto negalia savarankiškumo didinimui svarbu teikti paslaugas, sudaryti sąlygas jiems gyventi bendruomenėje, ugdyti savarankiško gyvenimo įgūdžius, realizuoti save. Dienos centrai užima svarbų vaidmenį bendruomeninių paslaugų plėtros kontekste, ugdant asmenų su intelekto negalia socialinius įgūdžius. Mokslinių tyrimų analizė rodo, kad vis dar trūksta tyrimų, analizuojančių dienos centrų vaidmenį, ugdant asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius.

Mokslinė problema apibrėžiama, keliant klausimą, kokios yra realios asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo galimybės dienos centruose.

Keliami šie probleminiai klausimai:

1. Kaip dienos centruose ugdomi asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžiai?
2. Kas turi įtakos sėkmingam asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymui dienos centruose?
3. Kuo reikšmingas socialinio darbuotojo vaidmuo ugdant asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius dienos centruose?
4. Su kokiais sunkumais susiduria socialiniai darbuotojai dienos centruose ugdydami asmenų su negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius ir kaip juos sprendžia?

Tyrimo objektas – asmenų, turinčių intelekto negalią, savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymas dienos centruose.

Darbo tikslas – atskleisti asmenų, turinčių intelekto negalią, savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo dienos centruose teorinius ir praktinius aspektus.

Uždaviniai:

1. Pateikti asmenų, turinčių intelekto negalią, savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo svarbą.
2. Aptarti dienos centrų galimybes ugdant asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius.
3. Atskleisti socialinių darbuotojų vaidmenį ugdant asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius dienos centruose.
4. Identifikuoti asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo dienos centruose realijas, remiantis socialinių darbuotojų patirtimi.

Darbo metodai:

1. Teoriniai metodai: mokslinės literatūros ir dokumentų, susijusių su tema, analizė, siekiant teoriškai pagrįsti asmenų, turinčių intelekto negalią, savarankiškumo gyvenimo įgūdžių ugdymą dienos centruose.

2. Empiriniai metodai: pasirinktas kokybinio tyrimo metodas, pusiau struktūruotas interviu, siekiant atskleisti asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo dienos centruose realijas, remiantis socialinių darbuotojų patirtimi.

3. Tyrimo rezultatams analizuoti pasirinktas kokybinės turinio analizės metodas.

Darbo struktūra. Magistro darbas sudarytas iš įvado, trijų skyrių, išvadų, rekomendacijų, literatūros sąrašo bei priedų. Darbo apimtis – 72 puslapiai (be titulinio puslapio, turinio, literatūros sąrašo ir priedų). Magistriniame darbe pateiktos vaizdinės priemonės: 6 lentelės ir 27 paveikslai.

1. ASMENŲ, TURINČIŲ INTELEKTO NEGALIA, SAVARANKIŠKO GYVENIMO ĮGŪDŽIŲ UGDYMO DIENOS CENTRUOSE TEORINĖS PRIELAIIDOS

Savarankiško gyvenimo įgūdžiai yra esminė sąlyga asmenų su negalia savarankiškumui ir gyvenimo kokybei užtikrinti Clement (2024). Šie įgūdžiai padeda efektyviai funkcionuoti kasdieninėje aplinkoje ir prisitaikyti prie įvairių gyvenimo situacijų.

Šiame skyriuje analizuojama asmenų su intelekto negalia savarankiškumo galimybės, savarankiško gyvenimo įgūdžiai, dienos centruose teikiamų paslaugų galimybės ugdant asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius, socialinių darbuotojų vaidmuo ir bendradarbiavimas ugdant asmenų su negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius dienos centruose.

1.1. Asmenų, turinčių intelekto negalia, savarankiškumo galimybės

Behav (2023) teigimu, asmenų, turinčių intelekto negalia, savarankiškumo galimybės priklauso ne tik nuo jų individualių gebėjimų, bet ir nuo aplinkos veiksnių. Moksliniai tyrimai pabrėžia, kad socialinė aplinka, šeimos parama, švietimo ir darbo galimybės bei visuomenės požiūris gali reikšmingai paveikti asmenų, turinčių intelekto negalia, savarankiškumą, gyvenimo kokybę. Svarbu kurti įtraukią aplinką, kuri leistų asmenims su intelekto negalia realizuoti savo potencialą ir gyventi visavertį gyvenimą (Bertelli, 2020).

Dalyvavimas bendruomenės gyvenime reiškia galimybę asmenims su negalia laisvai judėti, pasiekti reikiamus bendruomenės resursus bendrauti su kitais žmonėmis (Berry ir Greenwood, 2017). Tyrimai rodo, kad asmenys su intelekto negalia ribotai dalyvauja bendrose veiklose su kitais bendruomenės nariais bei su jais mažai bendrauja (Kubiak ir kt., 2018).

Neįgaliųjų teisių konvencijoje (Neįgaliųjų teisių konvencija 2010) pabrėžiama, kad yra ginamas asmenų su negalia orumas, pabrėžiamos jų teisės visose gyvenimo srityse, įtrauktis į visuomenę. Konvencijoje akcentuojamam asmens su negalia savarankiškumo, įskaitant laisvę rinktis, priimti sprendimus svarba. Anot Zambri (2023), asmenų su intelekto negalia savarankiškumo galimybės priklauso nuo dviejų pagrindinių veiksnių grupių: individualių (asmeninių) ir aplinkos. Moksliniai tyrimai pabrėžia, kad tiek asmeninės savybės, tiek socialinė ir fizinė aplinka lemia, kiek asmuo su

intelekto negalia gali gyventi savarankiškai, priimti sprendimus ir dalyvauti visuomenės gyvenime. Individualūs veiksniai – tai asmens savigarbą, savivertę, vidinę motyvaciją, asmeninis ir emocinis prisitaikymas naujose sąlygose, jo savarankiškumas, turimi gyvenimo įgūdžiai.

Aplinkos veiksniai gali arba skatinti, arba riboti asmenų su intelekto negalia savarankiškumą. Svarbiausi veiksniai – šeimos parama, įtrauki bendruomenę, prieinamos švietimo programos, įtraukimas į darbo rinką, infrastruktūros, fizinės, informacinės aplinkos pritaikymas. Šie dalykai yra būtini siekiant užtikrinti asmenų su negalia savarankiškumą.

Rice, Björnsdóttir and Smith (2015) teigimu, svarbu suvokti, kad intelekto negalią turintiems žmonėms, savarankiškumas padeda prisitaikyti aplinkoje, bendruomenėje. Autorių teigimu, asmenų su intelekto negalia savarankiškumo palaikymas ir ugdymas priklauso nuo kitų asmenų tiek artimoje aplinkoje, tiek ir kitose aplinkose palankaus, juos nenuvertinančio požiūrio. Pažymima, kad artimieji, specialistai, kiti asmenys turi žiūrėti į juos kaip į lygiaverčius asmenis, suteikti palaikymą, pagalbą ir įgalinti, nes tai svarbu ugdant šių asmenų savarankiškumą. Akcentuojama, kad palaikant, motyvuojant asmenį su negalia galima pastebėti teigiamus pokyčius.

Pasak Naudužienės bei Zuzevičiūtės (2021), jei yra užtikrinta asmens su negalia gera emocinė būsena, jis labiau pasižymi teigiamomis emocijomis, aktyvumu darbe bei lengviau užmezga ryšius su kitais asmenimis. Matud, Fortes ir Lopez-Curbelo (2019) teigimu, gera psichoemocinė būsena užtikrina žmogaus kokybišką gyvenimą, savęs realizavimą, o svarbiausias dalykas asmeniui su negalia – tai galimybė ugdytis savarankiškumo įgūdžius, išreikšti ir realizuoti save, dirbti pagal galimybes, patenkinti individualius poreikius.

Apibendrinant galime teigti, kad asmenų su intelekto negalia savarankiškumo galimybės priklauso nuo individualių ir aplinkos veiksnių. Svarbūs individualūs veiksniai – gyvenimo įgūdžiai, vidinė motyvacija, savigarba, savivertė, gera psichoemocinė būklė. Taip pat svarbūs ir aplinkos veiksniai – ypač šeimos, bendruomenės bei specialistų palaikymas, prieinamos švietimo, darbo galimybės, visuomenės požiūris – gali reikšmingai skatinti arba riboti asmens savarankiškumą. Tyrimai rodo, kad teigiama ir palaikanti aplinka yra būtina sąlyga, leidžianti asmeniui su intelekto negalia ugdytis, realizuoti save ir pilnavertiškai dalyvauti visuomenės gyvenime.

1.2. Savarankiško gyvenimo įgūdžiai

Savarankiškas gyvenimas ir įtraukimas asmenų su negalia į bendruomenę yra būtina sąlyga, kuri užtikrina visų žmonių lygiateisiškumą. Neįgaliųjų teisių konvencijos (2010) 19 straipsnyje įvardyta, jog svarbi asmens teisė yra savarankiškas gyvenimas ir asmenų su negalia įtraukimas į bendruomenę. Ši nuostata pabrėžia, kad kiekvienas asmuo su negalia turi turėti lygias galimybes gyventi bendruomenėje, pasirinkti savo gyvenamąją vietą, nuspręsti, su kuo pageidauja gyventi. Vadinasi, valstybės turi užtikrinti paramą bei prieinamas paslaugas, kurios leistų asmeniui gyventi savarankiškai, būti visaverčiu bendruomenės nariu bei dalyvauti visuomeniniame, kultūriniame ir socialiniame gyvenime (Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencijoje, 2010).

Savarankiško gyvenimo įgūdžiai yra vienas iš pagrindinių veiksnių, lemiančių asmenų su intelekto negalia integraciją į visuomenę ir visavertį dalyvavimą bendruomenės gyvenime. Šie įgūdžiai apima įvairias kasdieninio gyvenimo sritis: sprendimų priėmimą, finansų valdymą, maisto gamybą, asmens higieną, buities tvarkymą, socialinių santykių kūrimą bei palaikymą (Soghren ir Morningstar, 2019). Francis (2020) teigia, jog asmenims su intelekto negalia, psichosocialine ar fizine negalia sistemingas savarankiškumo ugdymas ne tik skatina jų įgalinimą, bet ir mažina priklausomybę nuo institucinių paslaugų. Be to, savarankiškumo ugdymas yra glaudžiai susijęs su asmens savivoka, orumu ir galimybe gyventi pagal individualius poreikius bei pasirinkimus. Shogren ir Shaw (2016) nurodo, kad tokie įgūdžiai turėtų būti ugdomi individualizuotai, remiantis asmens stiprybėmis ir dalyvaujant specialistams bei šeimos nariams.

Atsižvelgiant į Jungtinių Tautų neįgaliųjų tiesių konvencijos (2010) 19 straipsnio nuostatas, kurios numato teisę gyventi bendruomenėje ir pasirinkti, kaip bei su kuo nori gyventi, savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymas turi būti suprantamas ne kaip privilegija, o kaip būtina žmogaus teisė. Tinkamai išvystytas savarankiškumas sudaro sąlygas aktyviam pilietiškumui, dalyvavimui švietimo, užimtumo ar kultūriniuose procesuose, taip mažina socialinę atskirtį.

Lietuvos kontekste savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymas įgauna reikšmę vykdant institucinės globos pertvarką. Bendruomeninės paslaugos, tokios kaip grupinio gyvenimo namai, savarankiško gyvenimo namai, apsaugotas būstai, sudaro palankias sąlygas šių įgūdžių lavinimui (Raudeliūnaitė ir Gudžinskienė, 2017).

Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (2023) duomenimis asmenys, gyvenantys bendruomenėje, mokosi patys apsipirkti, ruošti maistą, naudotis viešuoju transportu bei planuoti savo laiką. Šie gebėjimai tiesiogiai prisideda prie didesnės asmeninės atsakomybės, pasitikėjimo savimi bei kokybiškesnio socialinio gyvenimo.

Simplican, Leader, Kosciulek ir Leahy (2015) teigimu, intelekto negalią turinčių asmenų dalyvavimas bendruomenės gyvenime yra susijęs su šių asmenų savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymu. Pagrindinis bei vienas iš svarbiausių savarankiško gyvenimo kriterijų yra asmens įsitraukimas į bendruomenę, buvimas pilnaverčiu jos nariu.

Curtin, Mannion, Shprintzen, Whelan, Coyne ir Leader (2021) nurodo, kad tam, jog intelekto negalią turintys asmenys įsitrauktų į visuomenę, galėtų gyventi visapusi socialinį gyvenimą, jiems reikalingi savarankiškumo įgūdžiai, parama, skatinimas ugdytis savarankiškumą. Toliušytė ir Plaušinitienė (2015) atkreipė dėmesį, kad savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymas yra vienas svarbiausių siekių gerinant gyvenimo kokybę, padedančių asmenims su negalia dalyvauti bendruomenės, visuomenės gyvenime, įveikti kasdienes savarankiško gyvenimo problemas.

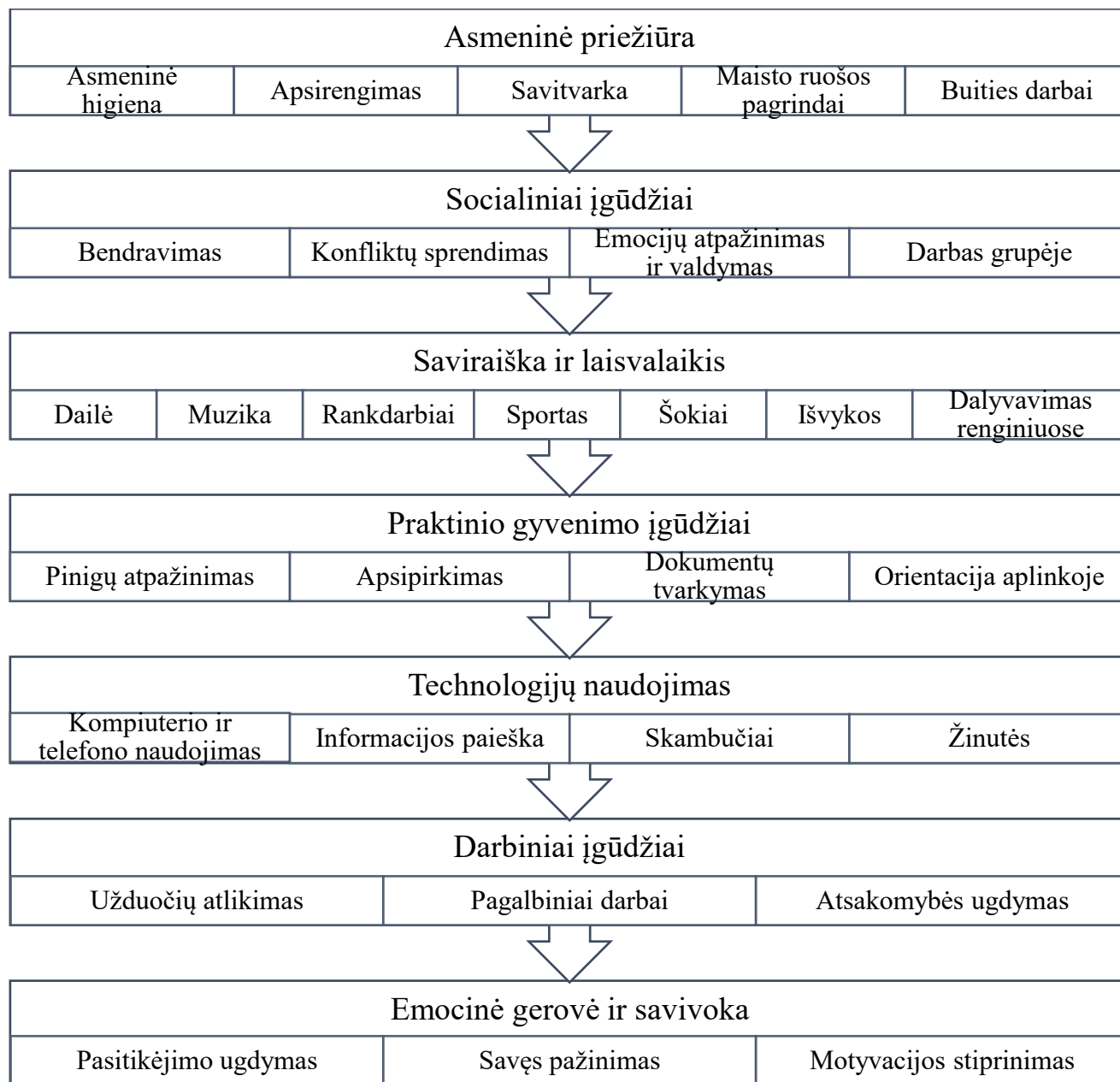
Savarankiško gyvenimo įgūdžiai autorių apibūdinami per praktinę prizmę – kaip gebėjimas atlikti kasdienes veiklas bei gebėjimas pasinaudoti bendruomenės paslaugomis ar pagalba (Raudeliūnaitė, Gudžinskienė, 2017). Mazzoti ir kt. (2016) savo tyrimuose pažymi, kad savarankiško gyvenimo įgūdžiai apima kasdieninės veiklos valdymą, problemų sprendimą, socialinių ryšių palaikymą bei dalyvavimą bendruomenėje.

Kamas (2021) pažymi, kad asmens su negalia įgalinimo tikslas, teikiantis įvairias socialines paslaugas apima tris lygmenis. Pirmasis lygmuo siejasi su asmens įgalinimu, ugdantis savarankiško gyvenimo kompetencijas, sudarančias prielaidas asmeniui įsitraukti į visuomenę. Antrasis lygmuo, padedant asmeniui ugdytis savarankiško gyvenimo įgūdžius, įgalinančius juos įsitraukti į visuomenę, mažina neigiamus stereotipus apie intelekto negalią, formuoja požiūrį, kad asmuo su negalia gali įsitraukti į visuomenės gyvenimą, neturi patirti atskirtį dėl savo negalios. Trečiasis lygmuo leidžia asmenims su negalia suprasti, kad jie gali kartu spręsti iškilusias problemas, padeda įveikti socialinę atskirtį. Įgalinimas, Kamo (2021) teigimu, nukreipia socialinių darbuotojų dėmesį į klientų, visuomenės, aplinkos santykį, todėl yra ne tik orientuotas į asmenų su intelekto negalia savarankiškumo ugdymą ir skatinimą, bet ir stengiasi keisti visuomenėje esančias nuostatas apie šiuos asmenis bei didina šių asmenų pasitikėjimo jausmą.

Pasak Bello (2025), savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymas yra kompleksinis procesas, reikalaujantis nuoseklaus ir individualizuoto požiūrio. Tik bendradarbiaujant specialistams, šeimai ir

visuomenei galima sukurti palankią aplinką, kurioje asmenys su intelekto negalia galėtų ugdyti savo įgūdžius ir gyventi kuo savarankiškiau (Nigel, 2025). Moksliniai tyrimai rodo, kad savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymas turėtų būti integruotas į ankstyvąjį ugdymą ir tęsiamas visą gyvenimą.

Harrison (2015) pateikia savarankiško gyvenimo įgūdžių sampratą, pabrėždamas, jog savarankiško gyvenimo įgūdžiai neapsiriboja tik buitinių funkcijų atlikimu. Jo teigimu, savarankiško gyvenimo įgūdžiai apima įvairius įgūdžius (1 pav.).

1 pav. Savarankiško gyvenimo įgūdžiai

Šaltinis: sudarytas darbo autorės, remiantis Harrison (2015).

Socialiniai įgūdžiai leidžiančių asmeniui su intelekto negalia sėkmingai funkcionuoti socialinėje aplinkoje bei užmegzti tarpasmeninius santykius. Socialiniai įgūdžiai, tinkamas elgesys įvairiose socialinėse situacijose, gebėjimas pradėti ir palaikyti pokalbį, suprasti socialines normas, rodyti empatiją bei prisitaikyti prie kitų žmonių elgesio, padeda lengviau pritapti visuomenėje, ugdo platų kompetencijų ratą. Šių gebėjimų ugdymas ypač svarbus asmenims su intelekto negalia, siekiant skatinti jų socialinę įtrauktį ir savarankišką gyvenimą Harrison (2015).

Moksliniai tyrimai atskleidžia, kad asmenys su intelekto negalia dažnai susiduria su ribotais gyvenimo įgūdžiais, ypač praktinėse kasdieninio gyvenimo srityse. Tyrimais nustatyta, kad tokiems asmenims dažnai nepakanka gebėjimų atlikti kasdienes veiklas, tokias kaip asmeninė higiena, maisto ruošimas, finansų valdymas, judėjimas bei namų ruošos darbai (Harrison, Oakland 2015). Taip pat pastebima, kad šiems asmenims trūksta socialinių įgūdžių, kurie yra būtini tiek savarankiškam gyvenimui, tiek aktyviam dalyvavimui bendruomenėje (Zambri, 2023). Šių įgūdžių trūkumas dažnai kyla ne tik dėl sutrikimo pobūdžio, bet ir dėl aplinkos veiksnių, tokių kaip per didelė artimųjų globa, ribotas įtrauktis į socialinę veiklą lygis, nepakankamos praktikos galimybės bei ribotas sprendimų priėmimo palaikymas (Naudžienė, Žuzevičiūtė, 2023). Tokia aplinka neužtikrina reikiamos erdvės įgyti ar stiprinti savarankiško gyvenimo įgūdžių, todėl svarbu formuoti ugdomąją, įgalinančią aplinką, kurioje būtų palaikomi ir ugdomi šie įgūdžiai, leidžiantys asmeniui labiau kontroliuoti savo gyvenimą ir mažinti priklausomybę nuo kitų (Zambri, 2023).

Savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymą lemia daugybė tarpusavyje susijusių veiksnių, kurie daro įtaką tiek įgūdžių formavimuisi, tiek jų pritaikomumui realiose gyvenimo situacijose. Vidiniai veiksniai apima asmens kognityvinius gebėjimus, negalios pobūdį, savivoką, motyvaciją bei ankstesnę patirtį (Francis, 2020; Morningstar, 2019). Shogren ir kt. (2017) teigia, jog vienas svarbiausių įgūdžių lavinimo aspektų yra gebėjimas planuoti, priimti sprendimus bei vertinti jų pasekmes – šios kompetencijos ypač reikalingos siekiant didesnio savarankiškumo. Išoriniai veiksniai apima šeimos palaikymą, profesionalų bendradarbiavimą, prieinamų socialinių paslaugų tinklą, aplinkos pritaikymą bei pozityvų visuomenės požiūrį į negalią. Lietuvos kontekste išskirtinai akcentuojama paslaugų tęstinumo problema, nes dažnai nėra sudaromos sąlygos realiai praktikuotis savarankiško gyvenimo sąlygomis (Dudonytė, 2022). Raudeliūnaitė ir Gudžinskienė (2017) pastebi, kad gyvenimo įgūdžių ugdymas yra efektyviausias tada, kai grindžiamas individualizuotu požiūriu, praktika realioje aplinkoje bei bendruomenės paramos prieinamumu.

Apibendrinant svarbu pastebėti, kad savarankiškas gyvenimas ir visavertis dalyvavimas bendruomenėje yra svarbios asmenų su negalia teisės, kurios pripažįstamos tarptautiniu lygiu. Kad žmonės su negalia galėtų gyventi nepriklausomai, būtina sudaryti tinkamas sąlygas – rinktis, priimti sprendimus ir gauti reikiama pagalbą. Ypač svarbus yra intelekto negalių turinčių asmenų savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymas kasdieninėse veiklose, galimybių sudarymas dalyvauti visuomenėje kaip lygiateisis asmuo, ugdyti tinkamo bendravimo ir bendradarbiavimo, savitarpio supratimo įgūdžius, užtikrinti emocinį stabilumą. Savarankiškumo ugdymas turi būti ilgalaikis ir individualiai pritaikytas. Ypač svarbus yra intelekto negalių turinčių asmenų savarankiškumo ugdymas – nuo asmens higienos, finansų tvarkymo ir maisto gamybos iki socialinių įgūdžių bei emocinės brandos. Šie gebėjimai leidžia asmeniui tapti aktyviu bendruomenės nariu. Sėkmingą intelekto negalių turinčių asmenų gyvenimo įgūdžių ugdymą laiduoja bendradarbiavimas tarp specialistų ir asmens bei jo šeimos, tarp pačių specialistų mikro, mezo, makro lygmenyse teikiant paslaugas. Norint užtikrinti tikrą įtrauktį, svarbu kurti palaikančią aplinką, kuri padėtų mažinti priklausomybę nuo kitų bei stiprintų asmenų su intelekto negalia pasitikėjimą savimi ir sudarytų sąlygas gyventi kuo savarankiškiau, be nuolatinės priklausomybės nuo kitų.

1.3. Dienos centruose teikiamų paslaugų galimybės ugdyti asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius

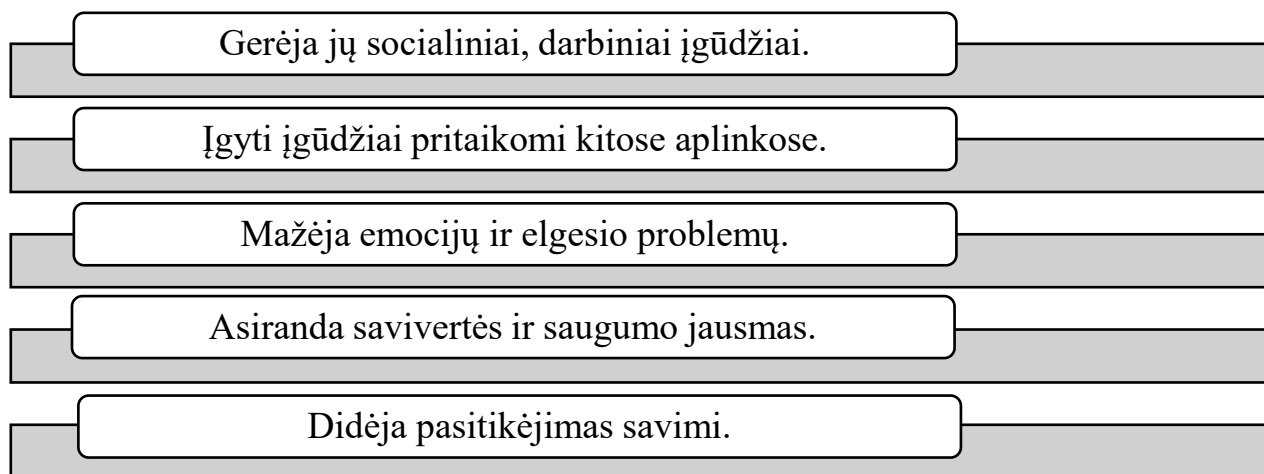
Bendruomenėse veikiančios dienos centrai pripažįstami kaip viena iš svarbių socialinės paslaugos suaugusiam asmeniui su negalia teikiančių įstaigų, padedančių šiems asmenims ugdytis savarankiškus gyvenimo įgūdžius (Black ir kt., 2018). Dienos centruose teikiamos socialinės paslaugos yra palankesnės asmens įgalinimui, jo sveikatos būklei, įsitraukimui į bendruomenės gyvenimą (Adomaitytė-Subačienė, 2019).

Remiantis Socialinių paslaugų įstatymu (2006, galiojanti suvestinė nuo 2025-01-01 iki 2028-12-31), Socialinių paslaugų katalogu (2006, galiojanti suvestinė 2024-07-01 iki 2026-12-31) dienos centrai asmenims su negalia priskiriami prie specialias socialines paslaugas teikiančių įstaigų, kurių vienas iš tikslų ugdyti asmens savarankiškumą. Dienos centruose turi būti sudaromos sąlygos asmeniui išreikšti save, ugdytis savarankiškumo įgūdžius, suteikti asmens orumo nežeidžiančią pagalbą, ugdytis gebėjimus gyventi visuomenėje. Dienos centruose, atsižvelgiant į asmens poreikius, sveikatos būklę turi būti užtikrinta aktyvi asmens veikla, kurios metu ugdomi ir palaikomi asmens būtiniai, savitvarkos, namų

ūkio, biudžeto tvarkymo, darbiniai, socialiniai įgūdžiai (Socialinės globos normų aprašas, 2007, 3 priedo 8 punktas).

Moksliniai tyrimai atskleidžia dienos centrų svarbą vaidmenį ugdant asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius. Dienos centrų lankymas didina asmenų, turinčių negalią, savivertę, savarankiškumą, motyvaciją dalyvauti įvairiose užimtumo veiklose, gerina emocinę būseną, skatina priklausymo bendruomenei jausmą (Anderson et al., 2020). Dienos centruose vykstančios įvairios užimtumo veiklos padeda asmenims, turintiems intelekto negalią, kurti pasitikėjimu pagrįstus, palaikančius santykius, plėsti savo socialinį tinklą su kitais bendruomenės nariais (Webber & Fendt-Newlin, 2017). Dienos centrai sudaro galimybes žmonėms, turintiems intelekto negalią, tobulinti asmeninius ir socialinius įgūdžius, plėsti socialinį akiratį, padeda šių asmenų šeimos nariams ar globėjams nepatirti perdegimo ir mažina intelekto negalią turinčių asmenų priklausomybę nuo pačių artimiausių žmonių (Makharadze et al., 2010).

Raudeliūnaitės ir Gudžinskienės (2017) atliko tyrimą, kuris atskleidė svarbią dienos centruose teikiamų paslaugų naudą asmenims su intelekto negalia, nes gerėja jų socialiniai ir darbiniai įgūdžiai, kuriuos jie gali pritaikyti ir kitose aplinkose, didėja jų savivertė, pasitikėjimas savimi, saugumo jausmas, mažėja emocijų ir elgesio problemos (2 pav.).

2 pav. *Dienos centruose teikiamų paslaugų nauda asmenims su intelekto negalia*

Šaltinis: sudarytas darbo autorės, remiantis Raudeliūnaite ir Gudžinskiene 2017.

Dienos centrai, skirti asmenims turintiems intelekto negalią, atlieka esminį vaidmenį jų kasdieninio gyvenimo gerinime, suteikdami įvairiapuses paslaugas, kurios skatina savarankiškumo ugdymąsi, socialinę įtrauktį bei gyvenimo kokybės didinimą. Šios įstaigos yra svarbios ne tik dėl jų

teikiamų socialinių paslaugų, bet ir dėl galimybių įgalinti asmenis su negalia, padedant jiems aktyviau dalyvauti visuomenėje (Kvederienė, 2019).

Sandjojo (2018) atkreipė dėmesį, kad dienos centrų veikla prisideda prie socialinės asmenų su negalia įtraukties, nes skatina juos dalyvauti bendruomenės ar visuomenės renginiuose, padeda bendrauti su kitais žmonėmis, taip mažina jų socialinę izoliaciją ir stigmatizaciją. Tokiu būdu dienos centrai tampa ne tik ugdymo erdve, bet ir svarbia socialinės paramos dalimi, kuri padeda asmenims su intelekto negalia geriau prisitaikyti prie kasdieninio gyvenimo iššūkių.

Bondareva (2019) pabrėžia, kad užimtumo veiklų organizavimas dienos centruose yra viena iš svarbiausių priemonių, prisidedančių prie asmenų su intelekto negalia gyvenimo kokybės gerinimo. Tokios veiklos ne tik ugdo kasdieninius praktinius įgūdžius, bet ir skatina socialinių ryšių plėtojimą bei įsitraukimą į bendruomenės gyvenimą.

Zapodeanu (2015) teigimu, dienos centrai yra orientuoti į pagalbos ir naudos užtikrinimą asmenims su negalia, kad užtikrintų jų dalyvavimą visuomenės gyvenime. Žinoma, kad dienos centrai asmenims su intelekto negalia teikia įvairiapusišką pagalbą: socialinę, psichologinę, ergoterapiją, savarankiškam gyvenimui reikalingų įgūdžių ugdymą, integraciją bendruomenėje ar visuomenėje.

Sandjojo ir kt. (2018) atlikto tyrimo rezultatai parodė, kad asmenims su intelekto negalia dienos centruose padedama ugdytis savarankiško gyvenimo įgūdžius įvairių patyriminių veiklų metu. Užsiėmimai yra pritaikyti individualiems jų poreikiams ar gebėjimams. Tokios veiklos apima kasdieninių užduočių atlikimą, pavyzdžiui, asmens higienos priežiūrą, maisto ruošimą, finansų valdymą bei socialinių įgūdžių ugdymą. Taip sudaromos galimybės, kurios padeda asmenims didinti savarankiškumą ir pasitikėjimą savimi.

Apibendrinant galima teigti, kad dienos centrų teikiamos paslaugos labai svarbios asmenims su intelekto negalia, nes padeda įgyti savarankiškumo, stiprina socialinę įtrauktį, leidžia gyventi pilnavertį, prasmingą gyvenimą. Dienos centrai suteikia ne tik būtinas socialines paslaugas, bet ir kuria saugią, palaikančią aplinką, kurioje galima įgyti savarankiško gyvenimo įgūdžių.

1.4. Socialinių darbuotojų vaidmuo ir bendradarbiavimas ugdant asmenų su negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius dienos centruose

Socialiniai darbuotojai savo profesinėje veikloje susiduria su įvairiomis klientų grupėmis. Viena iš jų – intelekto negalią turintys asmenys. Socialiniai darbuotojai, dirbantys su intelekto negalią turinčiais asmenimis, turi turėti kompetencijų, įgalinančių juos veiksmingai dirbti su šiais asmenimis, kurie dažnai

susiduria su sudėtingomis problemomis. Takeuchi ir kt. (2013) teigia, kad socialinis darbas reikalauja ne tik įvairių specialių žinių ir įgūdžių, bet ir emocinių išteklių, nes darbuotojai dažnai susiduria su nelengvomis ir emociškai sekinančiomis situacijomis. Autoriai, remdamiesi tyrimo duomenimis, išskiria specifines problemas, su kuriomis susiduria socialiniai darbuotojai, dirbantys su intelekto negalią turinčiais asmenimis dienos centruose: pernelyg didelis darbo krūvis, sudėtingos įvairios iškilusios situacijos, kliūtys bendradarbiaujant, ribotas laikas ir ištekliai, taip pat su intelekto negalia susijusios stigmatizacijos ir diskriminacijos problemos.

Engedal ir Strom (2020) teigia, jog socialiniai darbuotojai, dirbantys su intelekto negalią turinčiais asmenimis, turi atlikti asmens situacijos ir jo poreikių įvertinimą, kad galėtų pamatyti asmens stipriąsias puses, kokios yra problemos ir kaip galėtų padėti jas spręsti.

Vienas iš sunkumų, su kuriuo susiduria socialiniai darbuotojai, dirbdami su intelekto negalią turinčiu asmeniu – bendravimo sunkumai. Kavaliauskienė ir Rimkuvienė (2017) atskleidė, kad socialiniai darbuotojai turi tinkamai bendrauti su intelekto negalią turinčiais asmenimis – pasirinkti tinkamą bendravimo formą, atsižvelgdami į kliento suvokimo, komunikacinius gebėjimus. Socialinis darbuotojas turi informaciją pateikti aiškiai ir suprantamai. Kitas iššūkis, su kuriuo susiduria socialiniai darbuotojai, dirbdami su intelekto negalią turinčiais asmenimis – jiems tinkamų ir sudominančių veiklų parinkimas. Asmuo, turintis intelekto negalią, dažnu atveju nežino arba nemoka įvardinti, ko nori, todėl sunku yra išrinkti jam tinkamas ir norimas užimtumo veiklas (Gudžinskienė ir Rimkevičė, 2021).

Pasak Gudžinskinės ir Driskienės (2016), intelekto negalią turintiems asmenims dažnai kyla įvairių sunkumų savarankiškai pasirinkti pagal jų gebėjimus veiklą, todėl tokiu atveju socialinis darbuotojas turi atkreipti dėmesį į kiekvieno kliento individualias galimybes dalyvauti tam tikrose veiklose, jo stiprybes, silpnybes, poreikius. Gudelytė ir Ruškus (2019) pastebi, kad vykdant įvairias užimtumo veiklas asmenims su intelekto negalia, labai svarbu pastebėti klientų pageidavimus ir norus, taip užtikrinant jų dalyvavimą organizuojamose užimtumo veiklose.

Asmenų turinčių intelekto negalią nuotaikų kaitos socialiniams darbuotojams taip pat yra vienas iš pagrindinių iššūkių. Noel (2018) nuomone, nuotaikos kaita dažnai pasireiškia asmenims su intelekto negalia. Pažymima, kad socialiniai darbuotojai patiria profesinį perdegimą, todėl šios profesijos atstovams svarbu turėti kompetencijų, įgalinančių spręsti šias problemas.

Anot Navickienės (2011), socialinio darbo profesija reikalauja įvairiapusių kompetencijų, ypač dirbant su asmenimis turinčiais intelekto negalią. Kompetencijos šiame kontekste suprantamos kaip žinių, įgūdžių ir vertybių visuma, kuri leidžia specialistui veiksmingai atlikti profesines funkcijas. Ugdant asmenų su intelekto negalia savarankiškumą, būtinos tiek bendrosios, tiek specialiosios profesinės

kompetencijos. R. Stremauskienės ir G. Žibėnienės (2015) teigimu, bendrosios socialinių darbuotojų kompetencijos apima:

komunikacinę kompetenciją – gebėjimą aiškiai ir empatiškai bendrauti su klientais, jų artimaisiais ir specialistų komanda;

tarpasmeninius įgūdžius – aktyvų klausymą, pagarbų požiūrį, gebėjimą palaikyti pasitikėjimu grįstus santykius;

kultūrinį jautrumą – gebėjimą atsižvelgti į skirtingus kultūrinius, socialinius ir individualius kliento poreikius;

refleksiją ir savistabą – būtinas nuolatiniam profesiniam tobulėjimui ir etiškam sprendimų priėmimui.

Remiantis tyrimų duomenimis (Norkutė, Pečiuliauskienė, 2016), ugdant asmenų su intelekto negalia savarankiškumą, socialiniams darbuotojams taip pat būtinos specialiosios kompetencijos, tokios kaip:

žinios apie negalias – išmanymas apie intelekto negalių ypatumus, raidos sutrikimų tipus, psichosocialinius veiksnius, darančius įtaką asmens funkcionavimui;

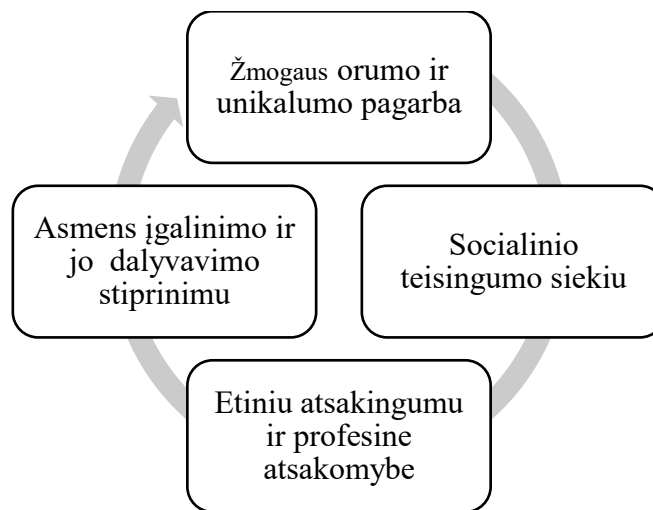
gebėjimas taikyti individualizuotus metodus – kompetencija kurti ir įgyvendinti individualius savarankiškumo ugdymo planus, atsižvelgiant į kliento gebėjimus;

veiklų planavimo ir organizavimo įgūdžiai – gebėjimas organizuoti praktinius užsiėmimus (pvz.: finansų planavimas, maisto gamyba, kelionės viešuoju transportu), kurie padeda lavinti kasdieninius įgūdžius realiame gyvenime;

įgalinimo metodų taikymas – gebėjimas stiprinti kliento pasitikėjimą savimi ir skatinti aktyvų dalyvavimą priimant sprendimus;

tarpinstitucinio bendradarbiavimo įgūdžiai – gebėjimas koordinuoti veiklą su mokyklomis, dienos centrais, sveikatos priežiūros įstaigomis ir šeimos nariais.

Banks (2012) pažymi, jog vertybės yra pamatinė profesinės veiklos dalis, ypač dirbant su asmenimis turinčiais intelekto negalią. Minėtas autorius nurodo vertybes, kuriomis turi vadovautis socialinio darbo praktika (3 pav.).

3 pav. Socialinio darbo vertybės, kuriomis reikia vadovautis

Šaltinis: sudarytas darbo autorės, remiantis Banks 2012.

Taigi pastebime, jog socialinio darbo vertybės yra grįstos žmogaus orumo ir unikalumo pagarba, socialinio teisingumo siekiu, etiniu atsakingumu bei profesine atsakomybe, asmens įgalinimo ir dalyvavimo stiprinimu.

Adomaitienės ir Balčiūnienės (2017) teigimu, socialiniam darbuotojui svarbu pažinti asmenį, jo poreikius, rinkti duomenis apie klientą ir jo aplinką bei atsakingai atsižvelgti į gaunamą informaciją. Socialinio darbuotojo darbo produktyvumas ir teikiamų paslaugų kokybė priklauso ne tik nuo profesinių kompetencijų, bet ir nuo to, kad darbuotojas, siekdamas užsibrėžtų tikslų, turi galimybę bendradarbiauti su kitų įstaigų specialistais. Analitinis mąstymas yra svarbus dirbant su asmenimis, turinčiais intelekto negalią, dienos centruose. Analitinis mąstymas padeda socialiniams darbuotojams įveikti sudėtingas situacijas – įvertinant galimas pasekmes, kad būtų pasiekti geriausi rezultatai klientams.

Dirbant komandoje, yra užtikrinamos sąlygos, kad socialiniai darbuotojai laikytųsi aukštų profesinių ir darbo etikos standartų, nes tai leidžia teikti kokybiškas ir veiksmingas socialines paslaugas. Bendixen ir kt. (2018) teigia, kad socialiniame darbe komandinis darbas gali padėti socialiniams darbuotojams pasiekti didesnę efektyvumą sprendžiant sudėtingas problemas. Darbas komandoje suteikia naudos, užtikrina tinkamą klimatą darbe, darbuotojai gali dalytis savo profesine patirtimi, idėjomis ir pasiūlymais, bendradarbiaudami tarpusavyje turimas žinias, gebėjimus gali veiksmingai sutelkti, kad pasiektų bendrą tikslą.

Ugdant asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius dienos centruose, svarbios yra konkrečios užimtumo veiklos. Pasak Žydzūnaitės ir Rugevičiaus (2015), veiklos turėtų būti orientuotos į praktinių gebėjimų stiprinimą, kad asmuo su intelekto negalia galėtų savarankiškai atlikti kasdienes užduotis. Mokslinėje literatūroje išskiriamos tokios pagrindinės veiklos kryptys:

kasdienio gyvenimo įgūdžių ugdymas– maisto gaminimas, apsipirkimas, higienos įgūdžių stiprinimas, kambario tvarkymas, rūbų priežiūra (Gudžinskienė ir Rimkevičė, 2021).

finansinio raštingumo ugdymas – paprastos pinigų skaičiavimo, smulkių pirkinių planavimo, biudžeto sudarymo užduotys (Šinkūnienė, 2020).

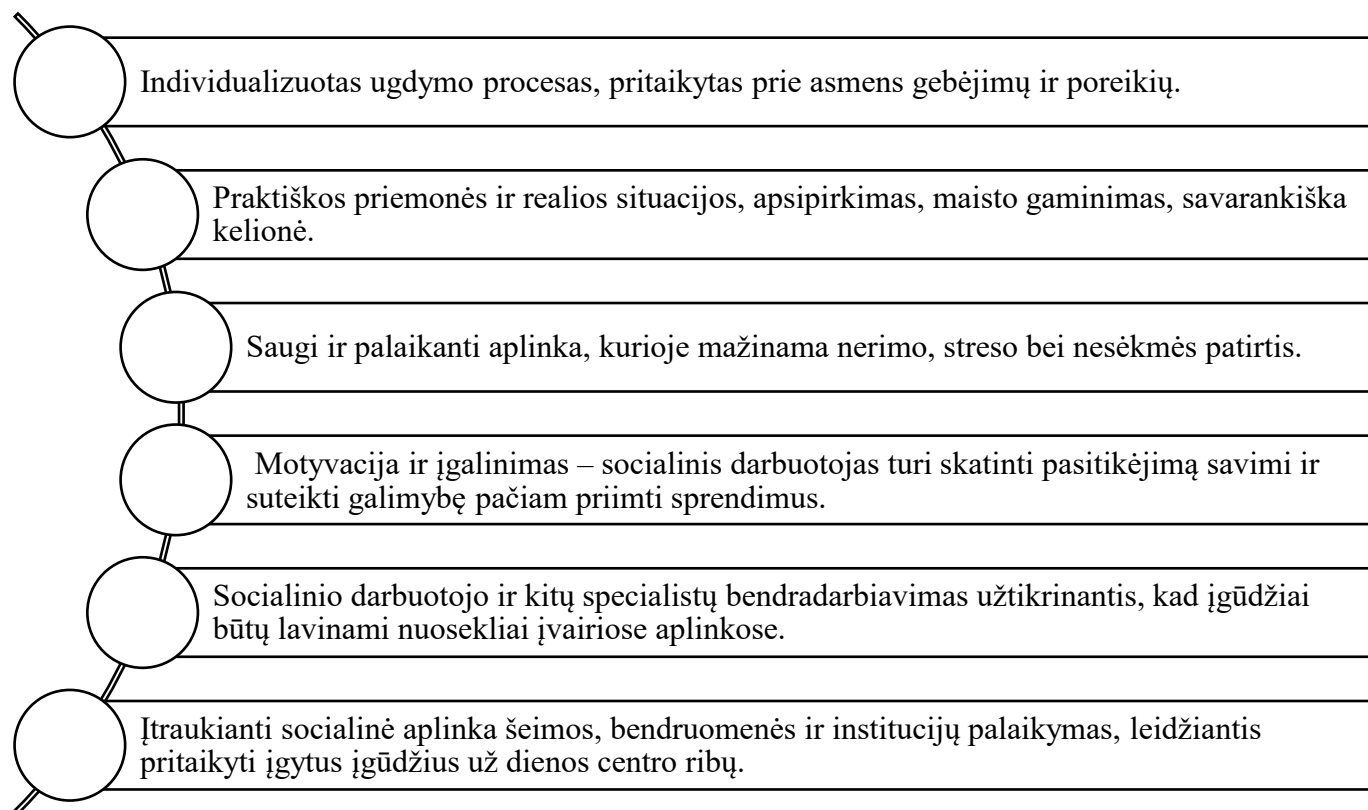
socialinių įgūdžių ugdymas – bendravimo, konfliktų sprendimo, pagalbos prašymo situacijos (Gudelytė ir Ruškus, 2019).

orientacijos aplinkoje ir mobilumo veiklos – mokymasis naudotis viešuoju transportu, savarankiškai nueiti į parduotuvę, biblioteką ar polikliniką (Banevičienė, 2018).

laisvalaikio ir kūrybinės veiklos – dailės, muzikos, sporto ar šokių užsiėmimai, kurie padeda lavinti emocinę savireguliaciją (Engedal ir Storm, 2020).

profesinio pasirengimo veiklos – paprastų darbo įgūdžių praktika (Noel, 2018).

Be pačių veiklų labai svarbios yra sąlygos, kurios lemia, ar gyvenimo įgūdžių ugdymas bus sėkmingas. Mokslinėje literatūroje (Šinkūnienė, 2020) išskiriamos šios sąlygos (4 pav.).

4 pav. Sąlygos, kurios yra svarbios ugdant gyvenimo įgūdžius dienos centruose

Šaltinis: sudarytas darbo autorės, remiantis Šinkūnienė, 2020

Viena iš esminių sąlygų, užtikrinančių sėkmingą gyvenimo įgūdžių ugdymą dienos centruose yra individualizuotas ugdymo procesas, pritaikytas prie asmens gebėjimų ir poreikių, taip pat praktinių priemonių ir realių situacijų taikymas, leidžiantis įgūdžius įtvirtinti kasdienėje veikloje. Svarbi ir saugi, palaikanti aplinka, kurioje mažinamas nerimas bei nesėkmės patirtys. Taip pat akcentuojama motyvacija ir įgalinimas, skaitant asmenų su intelekto negalia pasitikėjimą savimi bei savarankiškų sprendimų priėmimą. Reikšmingas socialinių darbuotojų ir kitų specialistų bendradarbiavimas, užtikrinantis nuoseklų įgūdžių ugdymą skirtingose aplinkose, bei šeimos ir bendruomenė įsitraukimas, sudarantis galimybes įgytus įgūdžius taikyti už dienos centro ribų.

Vadinasi, gyvenimo įgūdžių ugdymas yra kompleksinis procesas, kuriam būtinas individualizuotas, praktika grįstas ir socialine aplinka paremtas požiūris.

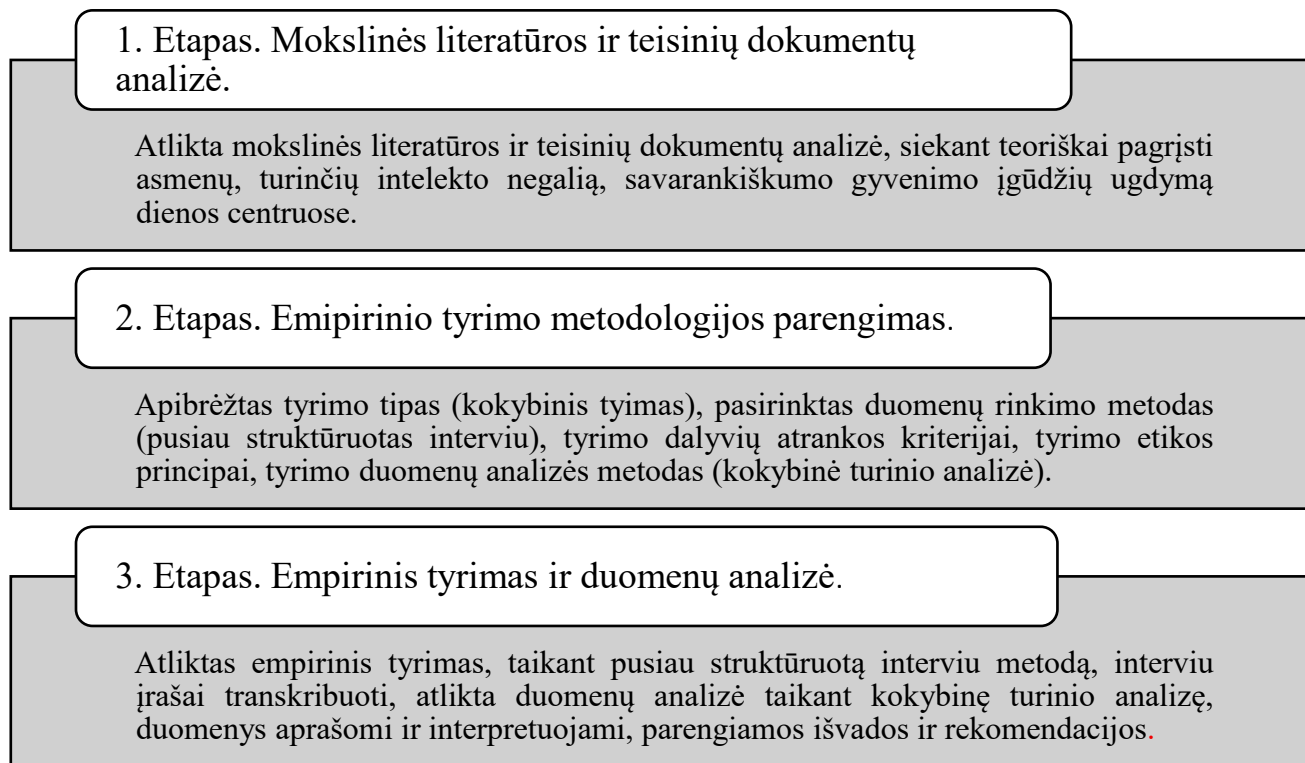
Apibendrinant galima teigti, jog šios srities specialistai, dirbantys su intelekto negalią turinčiais asmenimis, susiduria su daugybe iššūkių, todėl jiems reikalingos tiek bendrosios, tiek specifinės profesinės kompetencijos. Šis darbas reikalauja ne tik žinių apie negalias, bet ir gebėjimo spręsti sudėtingas situacijas, bendradarbiauti su kitais specialistais bei pritaikyti individualius pagalbos metodus. Vienos iš svarbiausių kompetencijų yra gebėjimas efektyviai komunikuoti, suprasti kliento poreikius bei kurti pasitikėjimu pagrįstus santykius. Taip pat svarbu planuoti ir organizuoti veiklas, kurios padeda ugdyti asmenų su intelekto negalia savarankiškumą bei prisitaikymą integruotis visuomenėje. Socialiniai darbuotojai turi būti jautrūs kultūriniais ir/ar individualiems skirtumams, atsižvelgiant į klientų nuotaikų kaitą, net galimą profesinį perdegimą. Komandinis darbas padeda užtikrinti paslaugų kokybę, leidžia darbuotojams dalytis patirtimi, kartu spręsti iškilusias problemas ir siekti bendrų tikslų.

2. ASMENŲ SU INTELEKTO NEGALIA, SAVARANKIŠKO GYVENIMO ĮGŪDŽIŲ UGDYMO DIENOS CENTRUOSE EMPIRINIS TYRIMAS

2.1. Kokybinio tyrimo metodologija

Tyrimo metodologinė prieiga. Tyrimu siekiama identifikuoti asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo dienos centruose realijas, remiantis socialinių darbuotojų patirtimi. Atsižvelgiant į tyrimo tikslą ir siekiant atliepti keliamus probleminius klausimus, pasirinkta kokybinio tyrimo metodologinė prieiga, kuri leidžia detalai analizuoti socialinių darbuotojų patirtis, nuomones. Kokybinis tyrimas leidžia atskleisti ne kiekybiškai išmatuojamus faktus, bet giluminius procesus, individualias patirtis, kontekstus ir prasmes, kurios yra itin reikšmingos analizuojant socialinius reiškinius (Flick, 2018; Given, 2023). Pasak Denzin ir Lincoln (2018), kokybiniai tyrimai leidžia suprasti, kaip žmonės interpretuoja savo patirtį ir aplinką. Ši prieiga ypač tinkama, kai tyrimo objektas – individualūs išgyvenimai, profesinė patirtis ir socialiniai reiškiniai, turintys daugiasluksnę prasmę.

Tyrimo loginė seka. Tyrimas buvo atliktas pagal sudarytą tyrimo loginę seką (5 pav.).

5 pav. Tyrimo loginė seka

Tyrimo loginė seka buvo grindžiama nuosekliais trimis etapais, leidusiais kryptingai siekti išsikeltų tyrimo tikslų. Pirmojo etapo metu atlikta mokslinės literatūros ir teisinių dokumentų analizė, siekiant išryškinti asmenų, turinčių intelekto negalią, savarankiškumo ugdymo dienos centruose teorinius ir teisinius pagrindus. Šis etapas sudarė prielaidas teoriškai pagrįsti analizuojamą problemą. Antrajame etape buvo parengta empirinio tyrimo metodika. Šiame etape apibrėžtas tyrimo tipas – kokybinis tyrimas, pasirinktas duomenų rinkimo metodas – pusiau struktūruotas interviu, nustatyti tyrimo dalyvių atrankos kriterijai bei numatyta tyrimo duomenų analizė. Tokie metodiniai sprendimai leido užtikrinti, kad surinkti duomenys atitiktų tyrimo tikslą ir padėtų atskleisti tyrimo dalyvių patirtis, bei požiūrį į nagrinėjamą problemą. Trečiajame etape buvo įgyvendintas empirinis tyrimas ir atlikta duomenų analizė. Interviu su tyrimo dalyviais buvo įrašyti ir transkribuoti, o gauti duomenys analizuoti taikant kokybinės turinio analizės metodą. Gauti tyrimo duomenys aprašomi, interpretuojami, parengiamos išvados ir rekomendacijos.

Empirinio tyrimo duomenų rinkimo metodas. Empirinio tyrimo metu pasirinktas pusiau struktūruotas interviu metodas, kuris yra vienas pagrindinių ir dažniausiai taikomų kokybinių duomenų rinkimo būdų socialinių mokslų tyrimuose (Qu & Dumay, 2011). Šis metodas sudaro galimybę derinti iš anksto paruoštą klausimų rinkinį su lankstumu pokalbio metu – tai leidžia tyrėjui gauti sistemingus, bet tuo pačiu ir giluminius, kontekstinius duomenis. Pusiau struktūruotas interviu yra efektyvus, kai tyrimo tikslas – atskleisti tiriamųjų patirtis, nuomones, vertinimus bei gilesnius reikšmių sluoksnius, susijusius su konkrečia tema (Salmons, 2015;). Šis metodas leidžia pokalbį pakreipti reikiama tema, taip išlaikant galimybę lanksčiai reaguoti į individualius atsakymus, o tai yra ypač svarbu, kai tyrimo objektas – socialinių darbuotojų patirtis, kuri yra įvairialypė ir kontekstualizuota. Be to, pusiau struktūruotas interviu didina duomenų kokybę, nes suteikia galimybę gilintis į tam tikrus atsakymus, papildomai analizuoti neaiškumus bei tyrimo dalyvių pasakojimus išplėsti platesniu aspektu (Kallio ir kt., 2016). Tai ypač aktualu socialinio darbo tyrimuose, kuriuose norima suprasti sudėtingus praktinius ir socialinius reiškinius. Pusiau struktūruotas interviu yra laikomas metodologiniu pasirinkimu, kuris užtikrina tinkamą pusiausvyrą tarp tyrėjo kontrolės ir tyrimo dalyvio saviraiškos laisvės (Willig, 2020;). Todėl šis metodas yra optimalus siekiant atskleisti socialinių darbuotojų įžvalgas apie asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymą dienos centruose.

Tyrimo instrumentas. Parengtas pusiau struktūruotas interviu klausimynas socialiniams darbuotojams (1 priedas). Klausimynas buvo parengtas remiantis moksliniais šaltiniais, analizuotais teorinėje dalyje (1 lentelė).

Klausimyną sudaro keturios pagrindinės klausimų gairės/temos, apimančios 13 atvirų klausimų.

Pirma klausimų gairė/tema sietina su asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo dienos centruose praktiniais aspektais (1-6 klausimai). Siekiama išsiaiškinti, kokių savarankiško gyvenimo įgūdžių asmenys su intelekto negalia stokoja ir kas turi įtakos šių asmenų socialinių įgūdžių stokai. Taip pat siekiama atskleisti, kaip dienos centre ugdomi asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžiai, su kuo ir kaip bendradarbiaujama ugdant šių asmenų socialinius įgūdžius, kam ir kokią naudą įžvelgia socialiniai darbuotojai, ugdydami šių asmenų savarankiško gyvenimo įgūdžius dienos centruose.

Antroji klausimų gairė skirta prielaidoms, užtikrinančioms sėkmingą asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymą dienos centruose (7 klausimas). Ja siekiama atskleisti, kokie veiksniai sudaro palankias sąlygas ugdymo procesui.

Trečioji klausimų gairė siejama su socialinio darbuotojo vaidmeniu ugdant asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius (8-11 klausimai). Šia dalimi siekiama išsiaiškinti socialinio darbuotojo atliekamus vaidmenis ir svarbias kompetencijas ugdant asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius.

Ketvirtoji klausimų gairė apima iššūkius ir jų sprendimo būdus (12-13 klausimai). Ja siekiama atskleisti, su kokiais iššūkiais susiduria socialiniai darbuotojai ir kaip jie sprendžiami praktikoje.

1 lentelė. **Interviu klausimyno pagrindimas**

Klausimų temos/gairės	Klausimai	Pagrindimas <i>Sąsaja su teorine dalimi, moksliniais šaltiniais</i>
Asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžiai ugdymo dienos centruose praktiniai aspektai.	1. Papasakokite, kodėl svarbu ugdyti asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius. Pateikite pavyzdžių. 2. Papasakokite, kokių savarankiško gyvenimo įgūdžių trūksta intelekto negalią turintiems asmenims, su kuriais Jūs dirbate? Kaip įvardinto įgūdžio trūkumas pastebimas, pateikite pavyzdžių?	Gudžinskienė ir Raudeliūnaitė (2017); Driskienė (2016); Rimkevičienė, (2021); Adomaitienė ir Balčiūnienė (2017); Gudžinskienė ir kt (2013); Harrison (2015); Shogren ir Morningstar(2019); Francis (2020); Shogren ir Shaw (2016).

	3. Papasakokite, kas turi įtakos šių asmenų socialinių įgūdžių stokai? 4. Papasakokite, kokie ir kaip Jūsų dienos centre ugdomi asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžiai? 5. Papasakokite, su kuo bendradarbiaujate ugdant asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius? 6. Papasakokite, kam ir kokią asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo naudą matote?	
Prielaidos užtikrinančios sėkmingą asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymą dienos centruose.	7. Papasakokite, kokie veiksniai ir kaip gali padėti sėkmingai ugdyti asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius?	Gudžinskienė ir Raudeliūnaitė (2017); Rimkevičienė (2021); Adomaitienė ir Balčiūnienė, (2017); Zambri (2023).
Socialinio darbuotojo vaidmuo ugdant asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžiai ugdymo dienos centruose.	8. Kaip Jūs suprantate savo, kaip socialinio darbuotojo, pagrindinį tikslą dirbant su asmenimis, turinčiais intelekto negalią? 9. Papasakokite, koks Jūsų, kaip socialinio darbuotojo, vaidmuo ir kaip jis reiškiasi ugdant asmenų su intelekto	Banks (2012); Adomaitienė ir Balčiūnienė (2017); Gudžinskienė ir Raudeliūnaitė (2017); Trevithick (2013); Engekad ir Storm (2020); Kavaliauskienė ir Rimkuvienė (2017); Gudžinskienė ir Rimkevičienė (2021).

	negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius dienos centre? 10. Kokių profesinių žinių ir įgūdžių Jums reikia ugdant asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius? 11. Kokios vertybės ir dėl ko svarbios ugdant asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius?	
Iššūkiai ir jų sprendimai.	12. Su kokiais sunkumais susiduriate ugdydami asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius? 13. Kaip sprendžiate kylančius sunkumus?	Rimkevičienė (2021); Gudžinskienė ir kt., (2013); Adomaitienė ir Balčiūnienė (2017); Noel (2018); Gudelevič ir Ruškus(2019).

Tyrimo imtis ir organizavimas. Atliekant šį tyrimą, buvo pasirinktas tikslinis dalyvių atrankos būdas, kuris yra vienas iš dažniausiai taikomų atrankos būdų kokybiniuose tyrimuose, kai siekiama surinkti specifinę ir aktualią informaciją iš tikslingai parinktų tyrimo dalyvių, geriausiai atitinkančių tyrimo tikslus (Palinkas ir kt., 2020). Tikslinė atranka leidžia įtraukti tyrimo dalyvius, kurie pagal savo turimą patirtį ir žinias yra kompetetingi pasidalinti bei atskleisti nagrinėjamą reiškinį, o tai užtikrina surinktų duomenų tinkamumą tyrimo tikslams pasiekti. Pasirinkti šie tyrimo dalyvių atrankos kriterijai:

- socialiniai darbuotojai, dirbantys dienos centruose, kurie teikia paslaugas asmenims su intelekto negalia;
- darbo patirtis dirbant su intelekto negalia turinčiais asmenimis dienos centruose – ne mažesnė nei 3 metai.

Tyrimas buvo vykdomas 2025 metų spalio – lapkričio mėnesiais vienoje apskrityje veikiančiuose dienos centruose, teikiančiuose socialines paslaugas asmenims, turintiems intelekto negalią. Prieš

pradedant tyrimą, buvo susisiepta su įstaigų vadovais, pristatytas tyrimo tikslas, tyrimo eiga bei suderintas tyrimo atlikimo laikas ir vieta. Gavus įstaigų vadovų sutikimą, buvo organizuojami susitikimai su potencialiais tyrimo dalyviais. Tyrimo dalyviai buvo atrinkti taikant numatytus atrankos kriterijus ir sutinkantys dalyvauti tyrime.

Iš viso tyrime dalyvavo 7 socialiniai darbuotojai. Interviu buvo atliekami individualiai, tyrimo dalyviams patogiu metu ir vietoje, siekiant užtikrinti saugią bei konfidencialią aplinką. Duomenų rinkimo procesas buvo tęsiamas tol, kol buvo pasiektas duomenų prisotinimas, t. y. kai naujai gaunami duomenys nepridėjo naujos reikšmingos informacijos apie tiriamą reiškinį (Bitinas, Rupšienė ir Žydžiūnaitė, 2008).

2 lentelė. Tyrimo dalyvių charakteristika pagal atrankos kriterijus

Kodas	Pareigybė	Darbo stažas dienos centre asmenims su intelekto negalia
R1	Socialinė darbuotoja	10 m.
R2	Socialinė darbuotoja	5 m.
R3	Socialinė darbuotoja	12 m.
R4	Socialinė darbuotoja	17 m.
R5	Socialinė darbuotoja	8 m.
R6	Socialinė darbuotoja	11 m.
R7	Socialinė darbuotoja	3 m.

Tyrimo etika. Atliekant tyrimą buvo laikomasi pagrindinių socialinių mokslų tyrimų etikos principų, užtikrinančių tyrimų dalyvių teisių, orumo ir konfidencialumo apsaugą (Gaižauskaitė ir Valavičienė, 2016). Tyrimas buvo vykdytas vadovaujantis savanoriškumo, informuoto sutikimo, konfidencialumo, anonimiškumo šios autorės kitokį principą pateikia principais.

Savanoriškumo principas įgyvendintas užtikrinant, kad visi dalyviai tyrime dalyvavo laisva valia. Dalyviai turėjo galimybę bet kuriuo tyrimo metu atsisakyti dalyvauti, neatsakyti į jiems nepatogius klausimus arba nutraukti interviu. Tokiu būdu buvo gerbiamas dalyvių apsisprendimas ir savarankiškumas.

Informuoto sutikimo principas įgyvendintas prieš pradedant interviu supažindinant dalyviu su tyrimo tikslu, eiga, duomenų rinkimo metodais, jų panaudojimo galimybėmis bei tyrimo etikos

nuostatomis. Dalyviai informuoti apie konfidencialumo ir anonimiškumo užtikrinimą, taip pat apie teisę atsisakyti dalyvauti tyrime. Gavus jų sutikimus interviu buvo įrašomi.

Konfidencialumo principas įgyvendintas užtikrinant, kad tyrimo duomenys darbe pateikiami apibendrintai. Visa gauta informacija buvo saugoma atsakingai ir neperduodama tretiesiems asmenims, taip apsaugant dalyvių privatumą.

Anonimiškumo principas įgyvendintas nepateikiant jokios informacijos, leidžiančios indentifikuoti tyrimo dalyvius ar jų darbo vietas. Interviu su tyrimo dalyviu priskiriamas kodas raidės ir skaičiaus kombinacija (R1, R2 ir t.t.)

Tyrimo duomenų analizės metodas. Duomenų analizėje buvo taikoma kokybinė turinio analizė, kuri yra viena iš pagrindinių kokybinių duomenų analizės metodų, leidžianti sistemingai organizuoti, struktūruoti ir pateikti duomenis. Analizės procesas apėmė šiuos etapus Flick U. (2018):

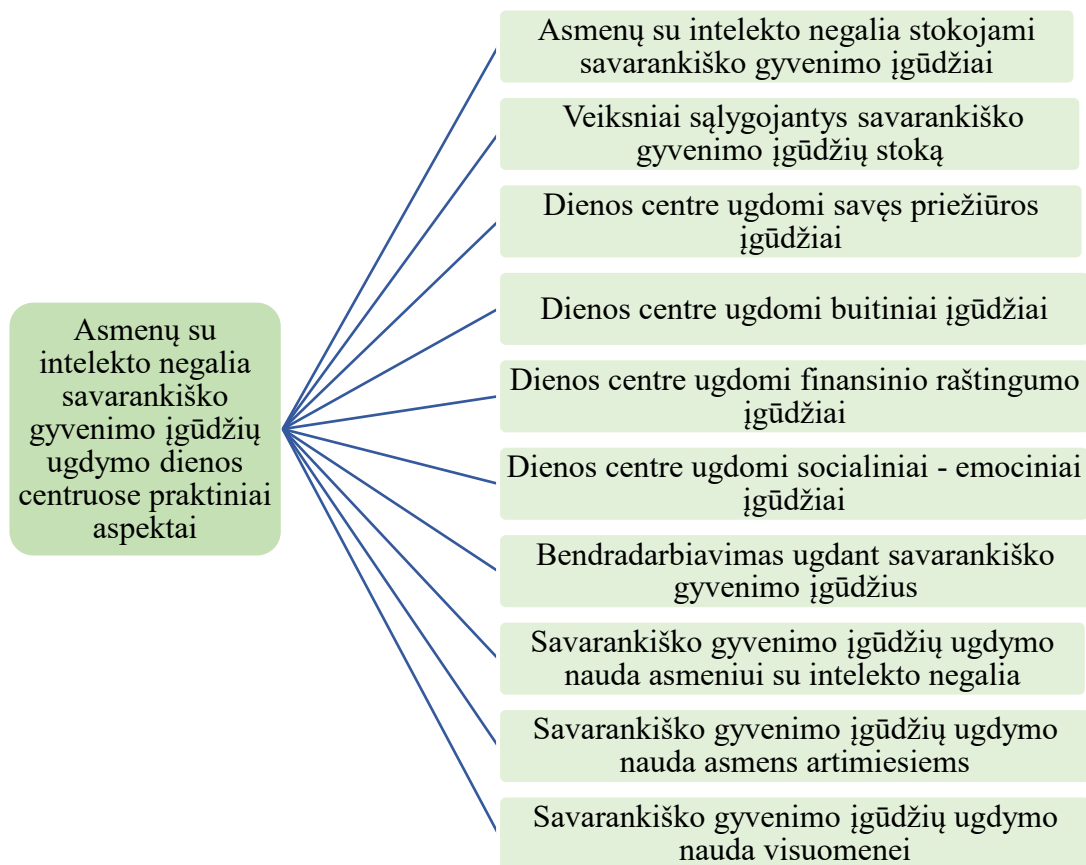
1. Duomenų transkribavimas ir daugkartinis skaitymas.
2. Kodavimas – reikšmingų tekstinių fragmentų identifikavimas ir žymėjimas.
3. Koduotų duomenų grupavimas į subkategorijas ir kategorijas.
4. Duomenų aprašymas ir interpretacija.

Tyrimo ribotumai. Tyrimo imtis buvo nedidelė, todėl tyrimo rezultatai atspindi tik dalies dienos centrų socialinių darbuotojų patirtis apie asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymą dienos centruose. Svarbu pažymėti, kad tyrime dalyvavo tik socialiniai darbuotojai, todėl nebuvo įtraukti kiti tyrimo dalyviai – dienos centrus lankantys asmenys su intelekto negalia bei jų artimieji (globėjai). Svarbu pažymėti, jog tyrime atspindi tik specialistų pažiūros, o pačių paslaugų gavėjų bei jų artimųjų patirtys ir vertinimai liko neatskleisti. Ateities tyrimuose būtų tikslinga taikyti platesnę tyrimo imtį, įtraukiant skirtingų regionų dienos centrus, taip pat įtraukti pačius asmenis su intelekto negalia bei jų artimuosius.

2.2. Tyrimo duomenų analizė

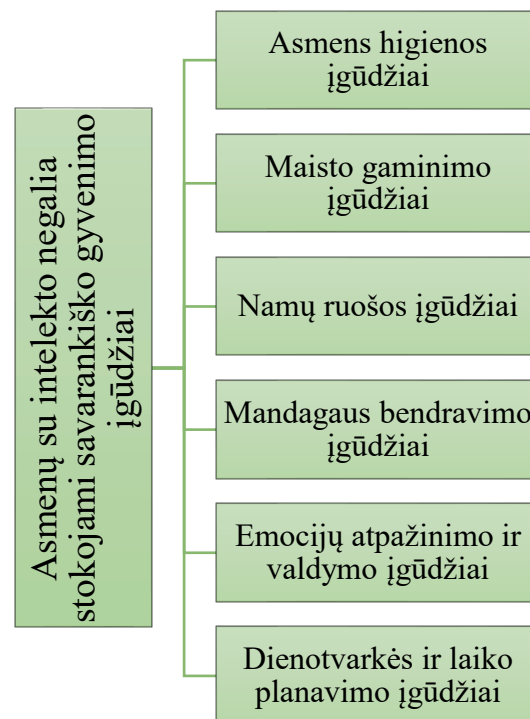
2.2.1. Asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo dienos centruose praktiniai aspektai

Tyrimo metu siekta atskleisti, kaip praktiškai ugdomi dienos centruose asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžiai. Išanalizavus gautus tyrimo duomenis buvo išskirta dešimt kategorijų ir jų subkategorijos, atskleidžiančios asmenų su intelekto negalia stokojamus savarankiško gyvenimo įgūdžius, veiksnius, turinčius įtakos šių įgūdžių stokai, dienos centruose ugdomus savęs priežiūros, buitinius, finansinio raštingumo bei socialinius – emocinius įgūdžius, bendradarbiavimą ugdat savarankiško gyvenimo įgūdžius ir šių įgūdžių ugdymo naudą asmeniui, jo artimiesiems ir visuomenei. (6 pav. ir 1 lentelė antrame priede).

6 pav. Asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo dienos centruose praktiniai aspektai

Asmenų su intelekto negalia stokojami savarankiško gyvenimo įgūdžiai. Tyrimo duomenys atskleidė, kad asmenys su intelekto negalia stokoja įvairių savarankiško gyvenimo įgūdžių: asmens higienos, maisto gaminimo, namų ruošos, mandagaus bendravimo, emocijų atpažinimo ir valdymo bei dienotvarkės ir laiko planavimo įgūdžių (7 pav. ir 2 lentelė antrame priede).

7 pav. Asmenų su intelekto negalia stokojami savarankiško gyvenimo įgūdžiai

Tyrimo rezultatai parodė, kad asmenys su intelekto negalia **stokoja asmens higienos įgūdžių**. Tai iliustruoja tyrimo dalyvių teiginiai: „Asmenys dažnai nejaučia poreikio praustis ar keisti drabužius. Jie nesupranta, kad nemalonus kvapas atstumia aplinkinius, todėl jiems atrodo, kad viskas yra gerai, nors iš šono situacija atrodo kitaip.“ (R5); „žmogus gali nueiti į dušą, bet pamiršti panaudoti šampūną ar net išsivalyti dantis be pastos. Tai rodo, kad jiems trūksta to nuoseklumo ir supratimo, kaip turėtų atrodyti kasdienė savęs priežiūra.“ (R1), „Kai kuriems klientams atrodo, kad jei drabužiai nėra purvini, juos galima nešioti savaite..... kodėl reikia keisti kojines, ... jeigu jos dar nesuplyšę.“ (R2), „trūksta nuoseklumo kasdienėse higienos veiklose. Net ir žinodami, ką reikia daryti, jie pamiršta, todėl reikia nuolatinių priminimų – ar pasikeitė kojines, ar susišukavai, ar nusiprausei.“ (R6), „Dalis lankytojų nemoka susiplanuoti rytinės rutinos: pamiršta nusiprausti, nenori šukuotis, netinkamai susitvarko drabužius“ (R7). Tai rodo, kad kai kurie asmenys nesupranta asmens higienos svarbos tiek sau, tiek

aplinkiniams, stokoja žinių apie kasdienę savęs priežiūrą ir įgūdžių atlikti kasdienės asmens higienos procedūras. Išryškėjo ir nuoseklumo atliekant kasdienias higienos procedūras stoka, ką ir kaip reikia daryti, kad reikia kasdien atlikti asmens higienos procedūras, keistis drabužius, tvarkingai atrodyti. Be to, kai kurie asmenys, žinodami, ką ir kaip reikia daryti atliekant asmens higienos procedūras, be prominimo, dažnu atveju to nepadaro. Tai rodo, kad dienos centruose svarbu ugdyti asmens higienos įgūdžius.

Išryškėjo ir **maisto gaminimo įgūdžių** stoka. Tyrimo dalyviu teigimu: „...stokojama maisto gaminimo įgūdžių. Asmenims sunku savarankiškai pasigaminti maistą, jie pasimeta virtuvėje, nesupranta veiksmų sekos ir dažnai nežino, nuo ko pradėti ir kaip užbaigti maisto gaminimo procesą.“ (R3), „Buitiniuose įgūdžiuose stinga maisto gaminimo pagrindų. Jie nemoka saugiai naudotis virykle, peiliu, bijo karštų paviršių, todėl be nuolatinės priežiūros ir pagalbos maisto gaminimas tampa pavojingas.“ (R5). Taigi, tyrimo duomenys rodo, kad asmenims su intelekto negalia sudėtinga suprasti maisto gaminimo veiksmų seką, planuoti procesą ir jį nuosekliai atlikti. Taip pat išryškė, kad šie asmenys nemoka saugiai naudotis maisto ruošai skirtomis priemonėmis, virtuvės įranga, kas apsunkina savarankišką maisto gaminimą. Galima teigti, kad maisto gaminimo įgūdžių stoka riboja asmenų savarankiškumą kasdienėje veikloje ir didina jų priklausomybę nuo kitų pagalbos. Tai rodo, kad dienos centruose svarbu ugdyti šiuos įgūdžius taikant praktinį, nuoseklų ir individuozliuotą mokymą.

Taip pat išryškėjo ir **namų ruošos įgūdžių** stoka. Tai iliustruoja tyrimo dalyvių teiginiai: „Asmenys su intelekto negalia gali nesuvokti, kaip dažnai reikia pasikeisti ar skalbti rūbu, tvarkyti namus.“ (R3), „svarbu yra tvarkymasis kaip susidėti daiktus, susitvarkyti darbo stalą, pavyzdžiui, išsiplauti indus, išrūšiuoti skalbinius, pasikloti lovą.“ (R7). Tai rodo, kad asmenims su intelekto negalia trūksta ne tik praktinių gebėjimų atlikti namų ruošą, bet ir žinių kaip tai daryti.

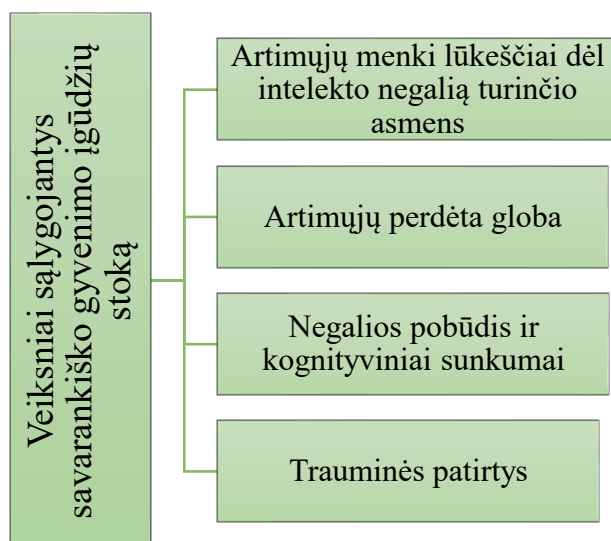
Tyrimo duomenys rodo ir **mandagaus bendravimo įgūdžių** stoka. Tai iliustruoja socialinių darbuotojų teiginiai: „asmeninės erdvės nejautimas, kai gali per arti prieiti prie visai svetimo žmogaus ar jį liesti.“ (R4), „Dalis žmonių nesupranta pokalbių ribų. Nemoka pasakyti „ne“. Nesupranta, kad į pokalbį galima įsiterpti, kad dar reikėtų galbūt palaukti.“ (R6), „nežino, kaip pasakyti „prašau“, „nenoriu“, „aš pavargau“. Jie arba tyli, arba reaguoja impulsyviai. Vienas vaikinys, turintis lengvą intelekto negalią, pradžioje į bet kokią jam nepatinkantį žodį reaguodavo stumdamas kitą.“ (R7). Tyrimo dalviai atskleidė, kad asmenims su intelekto negalia kyla sunkumų taikant socialiai priimtinus bendravimo modelius kasdienėse situacijose. Jiems sudėtinga ne tik pradėti pokalbį, bet ir jį palaikyti, laikytis mandagaus bendravimo taisyklių, tokių kaip išklausymas, ar pagarbus kreipimasis į kitą asmenį. Asmenys su intelekto negalia ne visada geba atpažinti socialines situacijas ir atitinkamai pritaikyti savo

elgesį – jie gali kalbėti per garsiai, ne laiku reikšti pastbas ar nesuprasti, kada jų elgesys netinkamas. Galima teigti, kad mandagaus bendravimo įgūdžių stoka yra susijusi su ribotu socialinių normų suvokimu ir jų taikymo praktikoje sunkumais, todėl šių įgūdžių ugdymas yra aktualus.

Tyrimo duomenys atsiskleidė ir **emocijų atpažinimo ir valdymo įgūdžių** stoka. Socialiniai darbuotojai pažymėjo, kad asmenims su intelekto negalia sudėtinga atpažinti savo emocijas ir jas tinkamai išreikšti: „*Labiausiai pastebiu, kad asmenims yra sunku atpažinti savo emocijas. Jie dažnai negali pasakyti, ką jaučia, ar tai pyktis, ar liūdesys, ar nusivylimas, todėl emocijos kaupiasi ir vėliau pasireiškia netinkamu elgesiu.*“ (R4), „*Dalis žmonių nemoka suvaldyti emocijų, ypač stresinėse situacijose. Jeigu kažkas nepavyksta, jie labai greitai supyksta, pradeda rėkti arba užsisiklėndžia savyje.*“ (R6), „*Pastebime, kad emocijos dažnai reiškiamos impulsyviai. Asmuo pats nesupranta, kodėl supyko, bet tuo metu jam sunku sustoti ir nusiraminti be pagalbos.*“ (R7). Tai rodo, kas asmenims su intelekto negalia sudėtinga ne tik atpažinti savo emocijas, bet ir jas tinkamai išreikšti bei kontroliuoti kasdienėse situacijose. Emocinio valdymo sunkumai pasireiškia impulsyviu elgesiu, staigiomis reakcijomis ar pasitraukimu iš socialinių situacijų, o tai aspinkina asmens su intelekto negalia socialinę sąveiką.

Tyrimu nustatyta **dienotvarkė ir laiko planavimo įgūdžių** stoka. Asmenims su intelekto negalia sudėtinga planuoti savo kasdienę veiklą, laikytis nustatytos dienotvarkės bei nuosekliai atlikti numatytas užduotis: „*Būna, kad atėjęs žmogus nežino, ką veikti, kol nepasakai labai konkrečiai, ką daryti dabar.*“ (R1), „*Jeigu pasikeičia įprasta tvarka, žmogus labai pasimeta, jam reikia viską aiškiai pasakyti, kas bus toliau.*“ (R4), „*Asmenims su intelekto negalia sunku suprasti laiką, kiek viena ar kita veikla trunka, todėl jiems sunku laikytis dienotvarkės.*“ (R6), „*Dalis lankytojų nemoka susiplanuoti rytinės rutinos, pamiršta, ką turi padaryti, ir tada blaškosi, nežino, nuo ko pradėti.*“ (R7). Tai rodo, kad asmenims sudėtinga savarankiškai organizuoti savo dieną, numatyti veiksmų seką ir laikytis suplanuotos veiklos eigos. Dėl to veiklos dažnai vyksta nenuosekliai arba lieka neužbaigtos. Dienotvarkės ir laiko planavimo įgūdžių stoka riboja asmens išimkite savarankiškumą ir didina nuo kitų asmenų pagalbą.

Veiksniai sąlygojantys savarankiško gyvenimo įgūdžių stoką. Tyrimo duomenys atskleidė. Kad savarankiško gyvenimo įgūdžių stokai įtakos turi įvairūs veiksniai: artimųjų menki lūkeščiai dėl intelekto negalią turinčio asmens, artimųjų perdėta globa, negalios pobūdis ir kognityviniai sunkumai, trauminės patirtys (8 pav. ir 1 lentelė antrame priede).

8 pav. Veiksniai, lemiantys savarankiško gyvenimo įgūdžių stoką

Tyrimo duomenys atskleidė **artimųjų menkų lūkeščių dėl intelekto negalią turinčio asmens** įtaką jo savarankiško gyvenimo įgūdžių stokai. Socialiniai darbuotojai pastebėjo, kad artimieji dažnai nepakankamai tiki asmenų su intelekto negalia gebėjimais savarankiškai veikti, todėl menkai ugdo jų savarankiškumą: „Dažnai šeimos nariai galvoja, kad jis vis tiek nesugebės, todėl net nebando duoti jam kažko padaryti pačiam.“ (R1), „Yra toks požiūris, kad jeigu žmogus turi intelekto negalią, tai jam nereikia mokytis savarankiškai gyventi, nes vis tiek kažkas pasirūpins.“ (R7). Žemi artimųjų lūkeščiai riboja asmenų galimybes ugdytis savarankiškumą, nes jiems nesuteikiama pakankamai progų bandyti, klysti ir mokytis iš patirties. Dėl to asmenys tampa mažiau iniciatyvūs, nepasitiki savo gebėjimais ir vengia savarankiškų sprendimų.

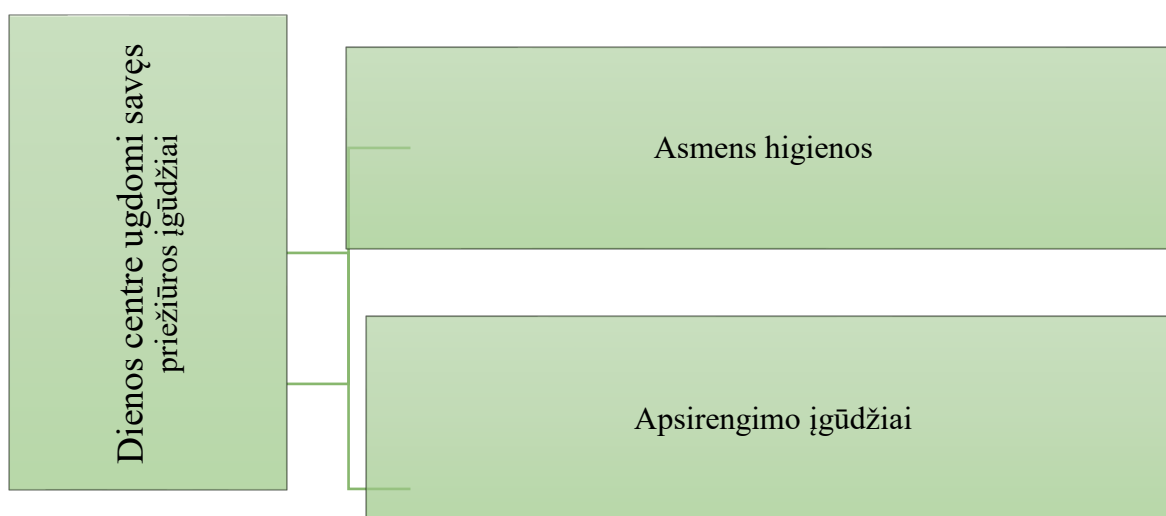
Tyrimas atskleidė **artimųjų perdėtą globą**. Socialiniai darbuotojai nurodė, kad artimieji per daug globoja asmenį, daug ką už jį padaro ir taip apribodami jo galimybes savarankiškai veikti: „...būna, kad jis ateina ir net nežino, ką reiškia susidėti daiktus, nes namie niekas neleido jam nieko daryti pačiam.“ (R1), „Artimieji labai bijo, kad kažkas nepavyks, todėl viską padaro patys ir net nesvarsto galimybes, kad žmogus galėtų pabandyti.“ (R5), „...užsiristi striukės užtrauktuko, nes namiškiai jį visada aprengdavo.“ (R7). Taigi, dėl perdėtos globos asmenims nesudaromos galimybes savarankiškai veikti, todėl jie neįgyja net paprščiausių kasdienių įgūdžių ir tampa priklausomi nuo kitų pagalbos.

Negalios pobūdis ir kognityviniai sunkumai taip pat daro įtaką savarankiško gyvenimo įgūdžių stokai. Tyrimo dalyviai pastebėjo, kad asmenims su intelekto negalia sudėtinga suprasti informaciją įsiminti veiksmų seką bei pritaikyti įgytas žinias praktinėse situacijose: „Na, manyčiau, kad tam turi

įtakos keletas veiksnių. Visų pirma, tai asmenų negalios laipsnis ir pobūdis, kognityvinių funkcijų raida. Sudėtingesnis negalios laipsnis sąlygoja didesnę individualiosios pagalbos poreikį.“ (R1), „Galiausiai įtakos turi ir negalios pobūdis – kai kurie žmonės turi sunkumų su informacijos apdorojimu, dėmesio koncentracija, sensorinėmis patirtimis.“ (R4). Intelkto negalios pobūdis ir jos laipsnis yra susiję su kognityvinių funkcijų ypatumais, kurie lemia informacijos apdorojimo, dėmesio koncentracijos bei veiksmų sekos įsiminimo sunkumus. Dėl šių priežasčių asmenims su intelekto negalia tampa sudėtinga ir reikalinga pagalba, atliepiant asmens individualius poreikius.

Svarbiu veiksnio išryškėja **trauminės patirtys**. Socialiniai darbuotojai nurodė, kad ankstesnės neigiamos patirtys, tokios kaip patyčios ar emociniai išgyvenimai, daro reikšmingą įtaką asmens pasitikėjimui savimi ir gebėjimui mokytis naujų įgūdžių: *„Dar didelė įtaka – trauminė patirtis. Yra klientų, kurie mokykloje buvo patyrę patyčias. Tada jie ima manyti, kad nieko nemoka, kad jiems nesigaus. (R2), „Taip pat svarbios prieš tai patirtos emocinės traumos nesėkmės, kartais net žemas nuvertinimas..... Kai žmogus patiria daug neigiamų reakcijų, jis pradeda tikėti, kad negali ir tada įgūdžiai tampa sunkiai įgyjami....“ (R4). Patirtos neigiamos situacijos mažina asmens su intelekto negalia pasitikėjimą savo gebėjimais, skatina vengti naujų veiklų ir riboja iniciatyvumą. Dėl to tampa sudėtinga įsitraukti į kasdienes veiklas ir ugdytis savarankiško gyvenimo įgūdžius. Trauminė patirtis skatina asmens su intelekto negalia pasyvų elgesį ir priklausomybę nuo kitų.*

Dienos centre ugdomi savęs priežiūros įgūdžiai. Tyrimo duomenys atkleidžia, kad savęs priežiūros įgūdžių ugdymas yra svarbi asmenų savarankiškumo ugdymo dalis. Dienos centruose ugdomi asmens higienos ir apsirengimo įgūdžiai (9 pav. ir 1 lentelė antrame priede).

9 pav. Dienos centre ugdomi savęs priežiūros įgūdžiai

Socialiniai darbuotojai pabrėžė, kad daliai asmenų trūksta supratimo apie higienos svarbą, atlikti kasdienės savęs priežiūros procedūras, todėl dienos centruose skiriamas dėmesys šių įgūdžių ugdymui: „Pirmiausia – higiena. Kai kuriems klientams atrodo, kad jei drabužiai nėra purvini, juos galima nešioti savaite. ...Turėjom nuoseklų mokymą, žingsnis po žingsnio – ką darai ryte, vaizdinės kortelės, lentelės, kur jis pažymi, ką atliko.“ (R2) „Viena klientė po ilgo, kantraus ir nuoseklaus mamos įdėto darbo ir pastangų geba pati pasikeisti higieninius įklotus.“ (R3) „Kitas pavyzdys – higiena tualete. Jei žmogus išmoka pats susitvarkyti tualete, tai yra didžiausias intymaus gyvenimo dalykas ...Jam nereikia kito žmogaus pagalbos pačioje jautriausioje sferoje. Tai tiesiogiai kelia savivertę.“ (R5) Galima teigti, kad asmens higienos įgūdžių ugdymas reikalauja nuoseklaus, struktūruoto mokymo ir individualaus požiūro. Šių įgūdžių ugdymas mažina asmens priklausomybę nuo kitų pagalbos, stiprina savivertę.

Apsirengimo įgūdžių ugdymas yra svarbi savęs priežiūros dalis, turinti reikšmingą įtaką asmens savarankiškumui, Socialiniai darbuotojai pabrėžė, kas asmenims su intelekto negalia sudėtinga ne tik atlikti apsirengimo veiksmus, bet ir priimti sprendimus, susijusius su tinkamos aprangos pasirinkimu.: „Kai asmuo su intelekto negalia išmoka atlikti veiksmą pats, pavyzdžiui, apsirengti, jis tampa veikėju.“ (R1); „Tokie elementarūs dalykai kaip nuspręsti, ką apsirengti, jiems yra didžiulis pasiekimas.“ (R2); „Po pusmečio intensyvaus darbo jis jau gali pats apsirengti – labai didžiavosi savimi.“ (R7). Pastebima, kad apsirengimo įgūdžių ugdymas ne tik didina asmens savarankiškumą, bet ir stiprina jo pasitikėjimą savimi.

Dienos centre ugdomi būtiniai įgūdžiai. Tyrimo duomenys atskleidė, kad buitinių įgūdžių ugdymas dienos centre vyksta įvairiose kasienėse vėklose. Ugdomi patalpų priežiūros, maisto gaminimo indų plovimo ir tvarkymosi virtuvėje, skalbimo ir drabužių priežiūros, etiketo prie stalo įgūdžiai (10 pav. ir 1 lentelė antrame priede).

10 pav. *Dienos centre ugdomi buitiniai įgūdžiai*

Patalpų priežiūros įgūdžių ugdymas padeda asmenims su intelekto negalia savarankiškai atlikti namų ūkio veiklas. Socialiniai darbuotojai tyrimo metu pabrėžė, kad šių įgūdžių formavimas vyksta nuosekliai, pasitelkiant vizualines priemones, aiškią dienotvarkę ir praktinę veiklą: „*Taip pat labai daug naudojame vizualinės pagalbos...Kartu tvarkome centrą – čia svarbu ne tik švarus kambarys, bet ir susitarimas :kas plaus grindis, valys dulkes*“ (R4) „*Mes mokome susidėti daiktus, susitvarkyti darbo stalą, išsiplauti indus, išrūšiuoti skalbinius, pasikloti lovą*“ (R6). Taigi, patalpų priežiūros įgūdžių ugdymas padeda asmenims įgyti žinių ir praktinių įgūdžių, padedančių jiems tvarkytis namuose, deinos centre taip pat ugdytis atsakomybę už tvarkos ir švaros palaikymą jų aplinkoje.

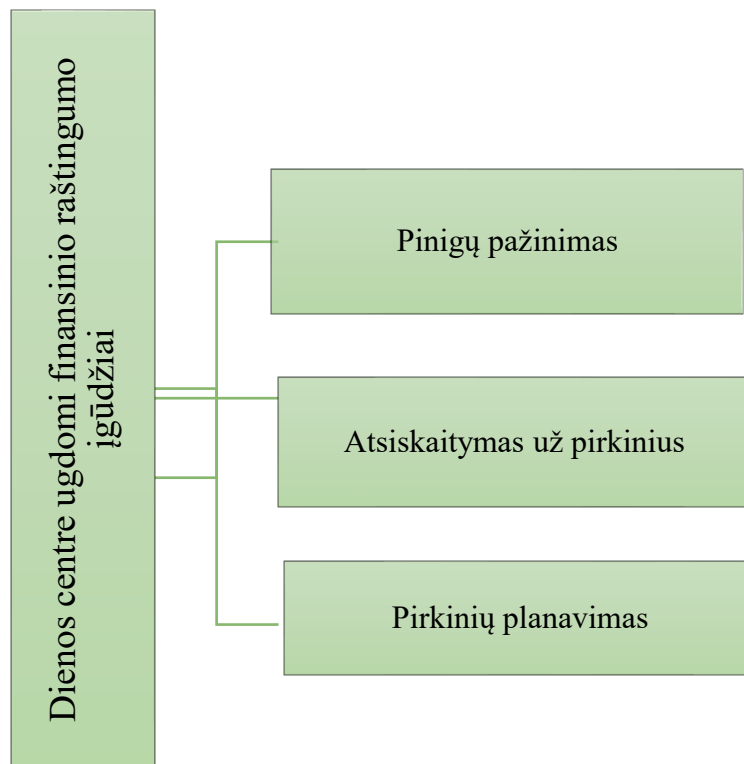
Dienos centruose ugdomi asmenų su intelekto negalia **maisto gaminimo įgūdžiai**. Tyrimo dalyvių teigimu: „*Be to, turime maisto gaminimo užsiėmimus. Ten ugdome ne tik gaminimą...*“ (R1) „*...stokojama... maisto gaminimo... įgūdžių.*“ (R3) „*...turėjome klientę, kuri paniškai bijojo virtuvės veiklos...*“ (R4) „*Buitiniuose įgūdžiuose stinga maisto gaminimo pagrindų. Jie nemoka saugiai naudotis virykle...*“ (R5) „*...Vienas iš man labiausiai patinkančių momentų – maisto ruošimas. Virtuvėje atsiveria tiek daug galimybių...*“ (R6) „*Dar yra maisto ir ruošimo virtuvės įgūdžiai. Tai viena mėgstamiausių...*“ (R7). Galima teigti, kad maisto gaminimo įgūdžių ugdymas dienos centruose vyksta per praktines veiklas, nuoseklų mokymą ir kartojimą.

Tyrimas rodo, kad dienos centruose mokosi kaip **plauti indus, palaikyti tvarką virtuvėje**: „Po kiekvienos veiklos mokiname, kad visi kartu susitvarkytų virtuvės patalpas“ (R1) „mokėmės, kad reikia išplauti keptuvę, susitvarkyti stalą, pavalgius susitvarkyti indus . Kai kuriems tai būna sudėtingiau nei pats gaminimas, bet būtent čia ugdosi atsakomybė.“(R3) „ Mes čia mokomės, kaip, išvalyti ir išplauti virtuvę po veiklą.“(R7). Tyrimo dalyvių patirtys atskleidė, kad virtuvės tvarkos palaikymas ugdomas per nuoseklų asmenų su intelekto negalia įsitraukimą į praktines veiklas.

Tyrimas atskleidė, kad dienos centruose ugdomi asmenų su intelekto negalia **skalbimo ir drabužių priežiūros įgūdžiai**. Tyrimo dalyviai teigė: „Jis eina iškeles galvą, pasakoja kitiems, kad šiandien pats skalbiau savo rūbus. Tas pasididžiavimas... nu tikrai yra didžiulis pokytis....aišku pradėjome nuo to, kad kartu aptariam, ką reiškia skalbti, kurios piktogramos ką pyi, kaip įdėti drabužius.“ (R2) „Mes mokome, kaip susidėti daiktus... išrūšiuoti skalbinius..“ (R7) . Galima teigti, kad skalbimo ir drabužių priežiūros įgūdžių ugdymas asmenims su intelekto negalia yra svarbu, nes tai suteikia jiems daugiau pasitikėjimo savimi, kad jis gali tai atlikti, pasirūpinti savimi.

Tyrimo duomenys parodė, kad **etiketo prie stalo įgūdžiai** yra grindžiami praktiniu etiketo normų mokymusi ir taikymu ne tik atskirų užsiėmimų metu, bet ir įgūdžių įtvirtinimu, jų palaikymu valgymo metu: „Mes akcentuojame, kad prie stalo visi esame lygūs – reikia palaukti, kol visi atsisės.... Tai ir yra kasdienis etiketas.“ (R2) „mokome tinkamai naudotis stalo įrankiais, servetėlėmis.“ (R3), Mes akcentuojame, kad prie stalo visi lygūs – reikia palaukti kol visi atsisės ir svarbiausia, kad vis primenam ir mokom, kad reikia padėkoti pavalgius “ (R6) „Valgymo metu akcentuojame, kad svarbu ne tik pats maistas, bet ir elgesys – nešnekėti pilna burna, naudotis servetėl..“(R7). Tai rodo, kad etiketo prie stalo įgūdžių ugdymas padeda asmenims mandagiai elgtis prie stalo, ugdo pagarbą sau ir kitiems.

Dienos centre ugdomi finansinio raštingumo įgūdžiai. Tyrimo duomenys atskleidė, kad dienos centruose asmenys su intelekto negalia mokosi apie pinigų pažinimą, atsiskaitymą už pirkinius, planuoti pirkinius (11 pav. ir 1 lentelė antrame priede).

11 pav. Dienos centre ugdomi finansinio raštingumo įgūdžiai

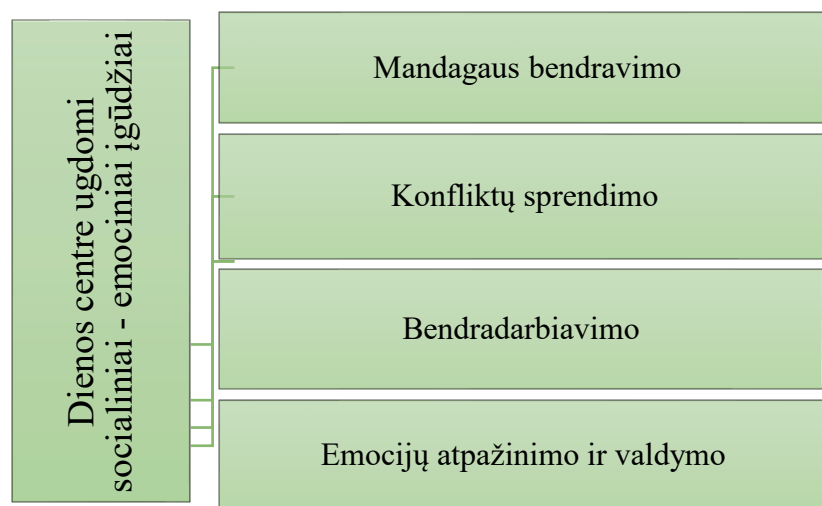
Išryškėjo asmenų su intelekto negalia **pinigų pažinimo** įgūdžių ugdymo svarba dienos centre. Tyrimo dalyviai teigė: „*Mūsų klientai dažnai visiškai nesuvokia pinigų vertės... parduotuvėje jie tiesiog paduoda saują monetų kasininkei ir laukia.*“ (R1), „*Retas, kuris pažįsta pinigus, suvokia jų vertę.*“ (R3), „*Retas kuris pažįsta pinigus, suvokia jų vertę. Dažnai tenka pradėti nuo pačių pagrindų – atskirti monetas, banknotus, suprasti, kad penki eurai nėra tas pats kas vienas.*“ (R5), „*Mes mokome atskirti monetas ir banknotus, skaičiuoti smulkius pinigus, planuoti nedidelį biudžetą.*“ (R7). Pinigų pažinimo įgūdžių ugdymas yra grindžiamas mokymu atskirti monetas ir banknotus, suprasti jų vertę bei atlikti paprastus skaičiavimo veiksmus, mokomi planuoti išlaidas, taupumo.

Atsiskaitymo už pinigus įgūdžiai formuojami per praktinę patirtį, sudarant galimybes asmenims su intelekto negalia tiesiogiai dalyvauti mokėjimo procesuose: „*Mano vaidmuo labai platus... vieną dieną esu tas, kuris padeda suprasti, kas yra pinigai, kaip už juos atsiskaityti....*“ „*Vietinė parduotuvė leidžia mums ateiti mokytis atsiskaityti tiesiog banko kortele ir grynaisiais...*“ (R6), „*Atsimenu atvejį, kai viena mergina pirmą kartą savarankiškai pirkdama vandens buteliuką taip jaudinosi, kad vis pamiršdavo, kur padėdavo savo pinigus... tas pirmasis apsipirkimas buvo emociingas, ji pati pasakė: ‘aš noriu dar kartą tai pabandyti’*“ (R7). Taigi, apsipirkimas parduotuvėje ir atsiskaitymas už prekes sudaro

galimybes asmenims su intelekto negalia tiesiogiai taikyti turimas žinias, įgūdžius realiose praktinėse situacijose.

Pirkinių planavimo, kurie padeda asmenims su negalia atsakingiau valdyti savo išlaidas: „*Tai mes darom tokių užduotį: kiekvienas prieš eidamas į parduotuvę pildosi paprastą sąrašą, kad matytų, kiek gali išleisti.*“ (R2) „*Mes mokome planuoti nedidelį biudžetą, susidaryti pirkinių sąrašą ir nusipirkti tik tų prekių kurios buvo suplanuotos pirkti* (R7). Pirkinių sąrašo sudarymas padeda struktūruoti pirkimo procesą ir geriau įvertinti finansines galimybes. Tokia veikla padeda išvengti spontaniškų sprendimų ir leidžia asmenims kryptingiau organizuoti pirkimo procesą, palaipsniui perimti kontrolę planuojant savo išlaidas.

Dienos centre ugdomi socialiniai-emociniai įgūdžiai. Tyrimo duomenys rodo, kad dienos centre ugdomi socialiniai ir emociniai įgūdžiai, kurių asmenys su intelekto negalia stokoja: mandagaus bendravimo, konfliktų sprendimo, bendradarbiavimo, emocijų atpažinimo ir valdymo (12 pav. ir 1 lentelė antrame priede).

12 pav. Dienos centre ugdomi socialiniai-emociniai įgūdžiai

Tyrimo duomenys atskleidė, kad asmenys su intelekto negalia dienos centruose ugdomi **mandagaus bendravimo įgūdžius**: „*Būna, kad mokomės frazių, tokių kaip „laba diena“, arba, pavyzdžiui, „ačiū“* (R1) „*Paaiškinu ir savo pavyzdžiu pademonstruoju, kaip reikia gražiai bendrauti su aplinkiniais, tinkamai reikšti emocijas ir spręsti tarpusavio nesutarimus*“ (R3), „*susėdame ratu ir repetuojame, ką sakyti ir kaip reaguoti įvairiose bendravimo situacijose* (R4) „*Mokome: kaip paprašyti pagalbos, kaip sakyti ne, kaip suprasti kitų žmonių ribas, kaip spręsti konfliktus, kaip išlaukti savo eilės.*“ (R7). Mandagaus bendravimo įgūdžių stoka aspunkina asmenų gebėjimą užmegsti ir palaikyti

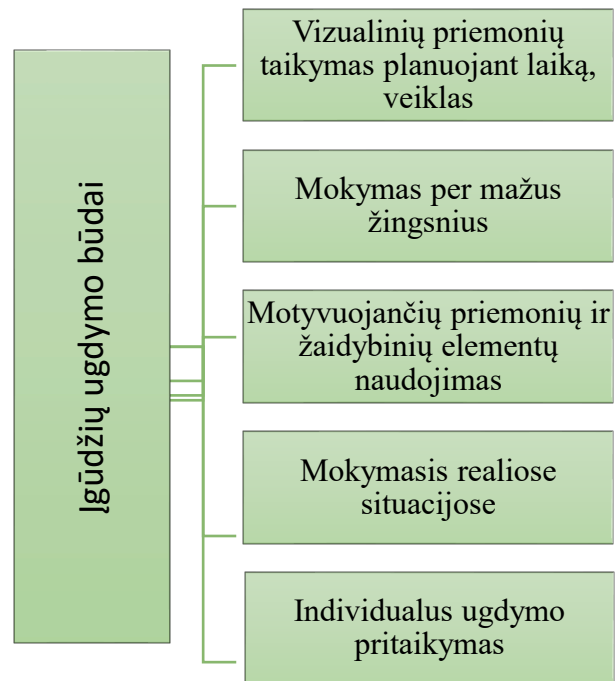
socialinius ryšius. Nuoseklus šių įgūdžių ugdymas, pasitelkiant modeliuojamas situacijas ir ugdantis juos įvairiose kasdienėse veiklose, tarpusavio sąveikose padeda šiems asmenims įsisavinti ir pritaikyti mandagaus bendravimo taisyklės.

Tyrimo duomenys rodo, kad dienos centruose asmenys su intelekto negalia ugdosi ir **konfliktų sprendimo įgūdžių**. Pasak tyrimo dalyvių: „Mes tada darom situacijų aptarimus, vaidinam, kaip pasakyti, kad man nepatinka, aš pavargau, noriu išeiti. Ir tikrai matosi rezultatai, kai žmogus po kelių mėnesių sugeba tai pasakyti, o ne reaguoti pykčiu.“ (R2), „Mokome, kaip pasakyti neįžeidžiant, kaip spręsti konfliktus“ (R6) „Turėjome atvejį, kai du jaunuoliai susipyko dėl žirklių... sustabdėme veiklą, pasikalbėjome apie jausmus, apie galimybę palaukti, apie kompromisą. Kitą kartą jie patys susitarė be mūsų.“ (R7). Tai rodo, kad ugdant konfliktų sprendimo įgūdžius pastelkiamos realios konfliktinės situacijos vykstančios tarp pačių asmenų ir mokantis konstruktyviai spręsti kylančius konfliktus, taip pat pasitelkiant vaidmeninius žaidimus, atvejus. Ugdant šiuos įgūdžius padedama asmenims su negalia mokytis valdyti emocijas, ieškoti kompromisų ir konstruktyviai spręsti kylančius nesutarimus.

Tyrimo duomenys rodo, kad dienos centruose skiriamas dėmesys **bendradarbiavimo įgūdžių** ugdymui. Tyrimo dalyviai teigė: „Po veiklų aptariame, kas pavyko bendradarbiaujant, o ką kitą kartą būtų galima daryti kitaip.“ (R3), „Kartu tvarkome centrą – svarbu ne tik atlikti užduotį, bet ir susitarti, kas ką darys. Taip klientai mokosi derinti veiksmus tarpusavyje ir prisiimti atsakomybę.“ (R4); „Kartais specialiai sukuriame situacijas, kur reikia dirbti poroje ar mažoje grupėje, kad klientai mokytųsi tartis, dalintis priemonėmis ir siekti bendro rezultato.“ (R5). Taigi, tyrimo duomenys rodo, kad bendradarbiavimo įgūdžiai ugdomi per grupines veiklas, skatinant klientus dirbti kartu bendradarbiaujant. Tokiu būdu klientai mokosi vieni kitus išklaudyti, derinti veiksmus, dalintis atsakomybėmis, vieni kitiems padėti.

Tyrimas todo, kad dienos centruose dėmesys skiriamas ir **emocijų atpažinimo bei valdymo įgūdžių** ugdymui, nes šių įgūdžių asmenys su intelekto negalia stokoja. Anot tyrimo dalyvių: „Mes darom situacijų aptarimus, vaidinam, kaip pasakyti „aš piktas“, „man reikia pertraukos“, o ne rėkti... „Vienas vaikiną pradžioje į bet kokią jam nepatinkantį žodį reaguodavo stumdamas kitą. Dabar jis moka sustoti, atsikvėpti ir pasakyti: „palauk, aš supykau, galiu eiti į kitą kambarį.““ (R2); „Mokomės įvardinti emocijas – sakyti „aš supykau“, „man liūdna“, „aš pavargau“. Iš pradžių tai būna labai sudėtinga, nes jie tiesiog nejaučia skirtumo tarp emocijų.“ (R7). Tai rodo, kad asmenys su intelekto negalia dienos centruose mokosi tiek atpažinti emocijas, tiek jas tinkamai valdyti, taikyti tinkamus nusiraminimo būdus. Ugdant šiuos įgūdžius pasitelkiami vizualiniai, praktiniai metodai.

Įgūdžių ugdymo būdai. Tyrimo duomenys atskleidė, kad dienos centruose įgūdžių ugdymas vykdomas taikant įvairius metodus: vizualinių priemonių taikymą planuojant laiką, mokymą per mažus žingsnius, motyvuojančių priemonių ir žaidybinių elementų naudojimą, mokymąsi realiose situacijose bei individualų darbą (13 pav. ir 1 lentelė antrame priede).

13 pav. Įgūdžių ugdymo būdai

Tyrimas rodo, kad ugdant savarankiško gyvenimo įgūdžius taikomos **vizualinės priemonės planuojant laiką, veiklas, mokantis kitų įgūdžių**. Tyrimo dalyviai pabrėžė, kad vizualinės priemonės padeda klientams geriau suprasti dienotvarkę ir veiklų seką: „*Taip pat labai daug naudojame vizualinės pagalbos, dienotvarkės sudarytos paveikslėlių principu būna. (R1), Mes naudojame vizualinius laikmačius, spalvotas juostas, ritualų knygas, kuriose žmogus mato visą dienos planą, vizualumas jiems labai padeda.*“ (R2). Galima teigti, kad vizualinių priemonių taikymas yra padeda asmenims su intelekto negalia orientuotis laike, planuoti savo veiklas. Tokios priemonės mažina neapibrėžtumą, didina saugumo jausmą ir skatina savarankiškumą, nes asmuo geba aiškiau suprasti dienos eigą ir veikti mažiau priklausydami nuo kitų pagalbos.

Ugdant asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius taikomas **mokymas per mažus žingsnius**. Socialiniai darbuotojai pabrėžė, kad sudėtingesnės veiklos klientams tampa

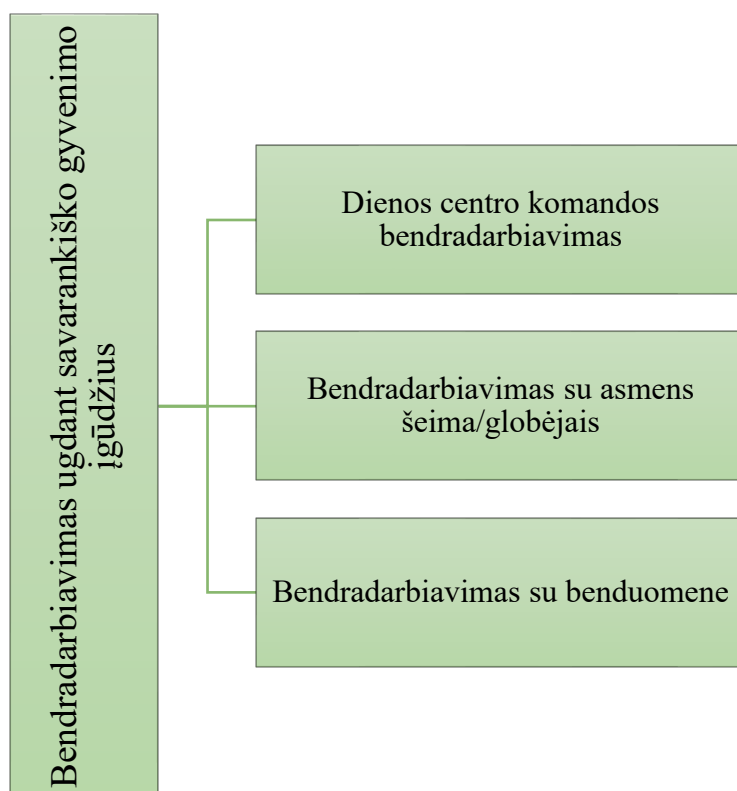
suprantamesnės ir lengviau įgyvendinamos, kai jos suskaidomos į nuoseklus veiksmus: „*Tai pagrindinis mūsų metodas tai būtų toks kaip veiksmų skaidymas į mažus žingsnelius. Pavyzdžiui, mes nesakome „išsivalyk dantis“.*“ (R1) „*Mes turime vizualinę lentą su paveikslėliais ... Kiekvienas veiksmas yra atskiras žingsnis.*“ (R1) „*Mes naudojame vizualinius laikmačius, spalvotas juostas, ritualų knygas...*“ (R2). Mokymas per mažus žingsnius, derinamas su vizualinių priemonių taikymu, sudaro sąlygas asmenims palaipsniui įsisavinti kasdienias veiklas ir jas atlikti vis savarankiškiau.

Tyrimas rodo, kad **motyvuojančių priemonių bei žaidybinių elementų naudojimas** yra svarbus įgūdžių ugdymo būdas, padedantis skatinti asmenų su intelekto negalia įsitraukimą į ugdymo procesą ir sudarantis sąlygas aktyviai mokytis: „*Naudojame ir žetonų sistemą – už gerą elgesį arba atliktą darbą jie gauna žetoną, o savaitės gale gali juos iškeisti net į kokį nors prizą... tai kuria motyvaciją.*“ (R1) „*naudojame vaidmenų žaidimą... imituojame situaciją „Parduotuvė“ ...*“ (R4). Taigi, galima teigti, kad motyvuojančių priemonių ir žaidybinių elementų taikymas didina asmens motyvaciją, įsitraukimą į veiklą, padeda lengviau įsisavinti ugdomus įgūdžius.

Mokymasis realiose situacijose sudaro prielaidas įgytus įgūdžius perkelti į kasdienį gyvenimą ir juos įtvirtinti praktikoje: „*...Ir tik tada, kai jau pasimokome tokių dalykų, einame į realią parduotuvę.*“ (R1) „*Tai mes pradėjome nuo žaidimų grupėje, vaidinam parduotuvę. Vienas būna pardavėjas, kitas pirkėjas, naudojame žaislinius pinigus...*“ (R2), „*...realūs apsipirkimai parduotuvėje būna dažnai įdomiau.*“ (R7); „*...palaikome ryšį ir su bendruomenės įstaigomis, parduotuvėmis... kuriuose žmonės gali realiai mokytis paprasčiausių kasdieninių įgūdžių.*“ (R6). Tai leidžia teigti, kad mokymasis realiose situacijose padeda asmenims su intelekto negalia lengviau įsisavinti įgūdžius, juos pritaikyti savo aplinkoje.

Individualus ugdymo pritaikymas atsiskleidžia kaip svarbi ugdymo proceso dalis, leidžianti atliepti skirtingus asmenų poreikius: „*Kartais, sprendžiant sunkumus, tenka keisti patį mokymo planą. Pavyzdžiui, jeigu žmogui sunku susikonscentruoti, trumpinam veiklas... jei klientas bijo naujo dalyko, pradėdam nuo dar mažesnių žingsnių.*“ (R2). Taigi individualus priėjimas, lankstumas, atliepiant asmens su intelekto negalia galimybes, poreikius sudaro galimybes sukurti prielaidas ir palankias kiekvienam asmeniui su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo sąlygas.

Bendradarbiavimas ugdant savarankiško gyvenimo įgūdžius. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad ugdant asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius svarbus dienos centro komandos bendradarbiavimas, dienos centro specialistų bendradarbiavimas su asmens šeima/globėjais bei bendradarbiavimas su bendruomene (14 pav. ir 1 lentelė antrame priede).

14 pav. *Bendradarbiavimas ugdant savarankiško gyvenimo įgūdžius*

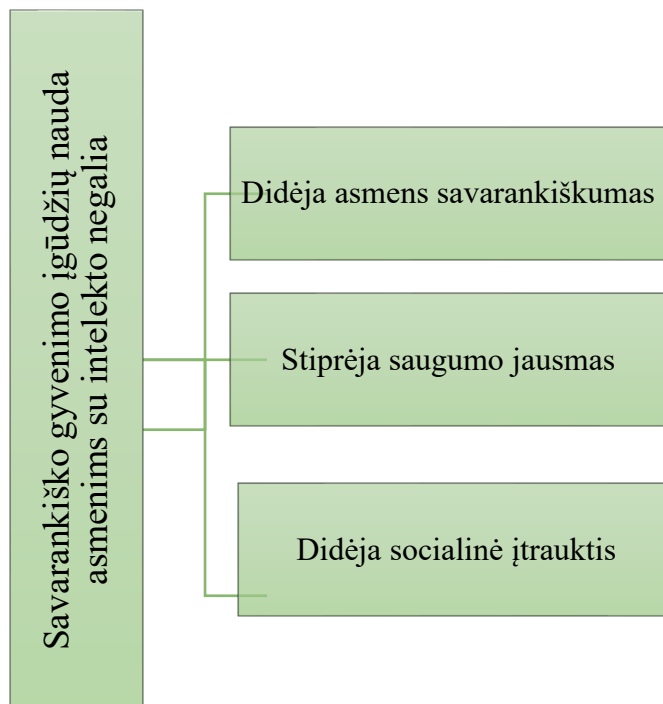
Tyrimo duomenys rodo **dienos centro komandos bendradarbiavimo** reikšmę ugdant asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius. Socialiniai darbuotojai teigė, kad darbas komandoje leidžia geriau suprasti asmens su intelekto negalia situaciją ir parinkti tinkamiausius ugdymo būdus: „Na, ir žinoma, viduje įvardinčiau komandą. Tai, pavyzdžiui, psichologas, kineziterapeutas, užimtumo specialistai. Mes kas savaitę aptariame kiekvieną atvejį. Na, ir tai nėra vieno žmogaus darbas.“ (R4), „Labai daug lemia komandos darbas. Kuo geriau mes tarpusavyje bendraujame, tai aiškiai matome visą žmogaus situaciją.“ (R6), „kartu dirbame su psichologais, ergoterapeutais, logopedais. Kiekvienas iš jų mato žmogų iš savo perspektyvos, kurios padeda suprasti, kodėl kažkas žmogui sekasi sunkiau ar pavyksta.“ (R7). Tai rodo, kad skirtingų specialistų įsitraukimas leidžia visuapusiškai vertinti asmens situaciją ir poreikius. Komandinis darbas sudaro galimybes dalintis informacija, derinti veiksmus ir kryptingai spręsti iškylančius sunkumus. Nuoseklus dienos centrų komandinis specialistų bendradarbiavimas yra svarbi sąlyga siekiant efektyvaus savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymas.

Išryškėjo ir **bendradarbiavimo su asmens šeima/globėjais** svarba ugdant savarankiško gyvenimo įgūdžius. Tyrimo dalyviai teigė, kad artimųjų įsitraukimas ir susitarimų laikymasis yra būtinas

siekiant nuoseklaus ugdymo proceso: „*manyčiau, todėl bendradarbiavimas yra būtinas... Na, būna, kad tėvai nesilaiko mūsų susitarimų, tai visas darbas nueina perniek.*“ (R1), „*Mes turime tokius kaip komunikacijos sąsiuvinius. Tai, pavyzdžiui, aš parašau tėvams, kad šiandien Petras pats apsirengė striukę. Na, ir prašau namuose leisti jiems tą patį daryti.*“ (R3). Taigi, bendradarbiavimas su šeima sudaro sąlygas įtvirtinti ugdymus savarankiškumo įgūdžius ne tik dienos centre, bet ir namų aplinkoje. Nuoseklus informacijos dalijimasis ir bendrų tikslų laikymasis padeda užtikrinti vieningą ugdymo kryptį.

Tyrimas rodo, kad svarbi reikšmė tenka **bendradarbiavimui su bendruomene**, kuris sudaro galimybes asmenims su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius taikyti realiose situacijose. Socialiniai darbuotojai teigė, kad ryšiai su vietos institucijomis padeda organizuoti praktines veiklas: „*Turim vietinių parduotuvių, vaistinių darbuotojų, kuriems mus jau pažįsta ir padeda jiems atlikti pirkimus.*“ (R2), „*Glaudžiai bendradarbiaujame su kultūros įstaigomis: biblioteka, kultūros centru. Čia tiek mes lankome jų organizuojamus renginius, tiek patys rengiame parodas, organizuojame pažintines išvykas.. irgi rengiame bendrus renginius tiek pas juos, tiek mūsų dienos centre.*“ (R3). Galima teigti, kad veiklos už dienos centri ribų padeda įtvirtinti įgytus įgūdžius ir skatina asmenų įsitraukimą į visuomeninį gyvenimą. Tokia patirtis asmenims su intelekto negalia plečia socialinius ryšius su bendruomene ir stiprina savarankiškumą.

Savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo nauda asmeniui su intelekto negalia. Tyrimo duomenų analizė atkleidė, kad ugdomi savarankiško gyvenimo įgūdžiai daro teigiamą poveikį asmens savarankiškumui, saugumo jausmui ir socialinei įtraukčiai (15 pav. ir 1 lentelė antrame priede).

15 pav. Savarankiško gyvenimo įgūdžių nauda asmenims su intelekto negalia

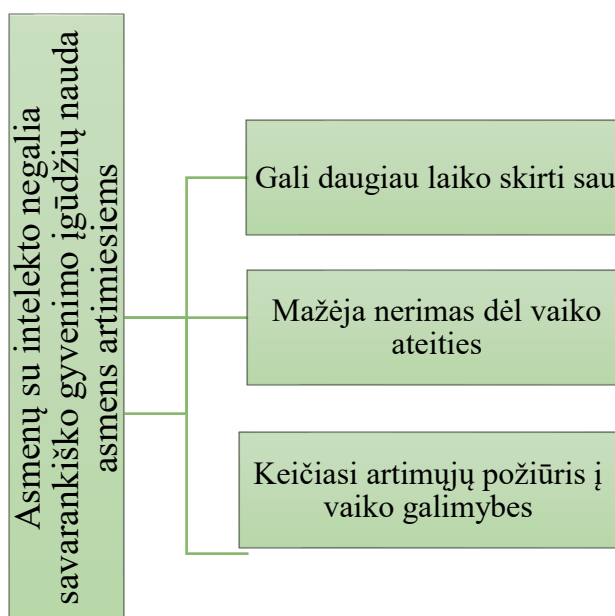
Tyrimo duomenys rodo, kad ugdant asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius **didėja jų savarankiškumas**. Tyrimo dalyviai teigė, kad įgyti įgūdžiai leidžia asmens su intelekto negalia savarankiškai atlikti kasdienes veiklas ir mažina jų priklausomybę nuo kitų: „Jie jaučiasi suaugę, jaučiasi svarbūs... mažėja nerimas, nes pradeda kontroliuoti savo aplinką.“(R1), „Savarankiškas žmogus jaučiasi saugesnis... jam mažėja nerimo lygis būnant viešumoje.“(R4), „Savarankiškumas tiesiogiai koreliuoja su gyvenimo kokybe... tai suteikia laisvės pojūtį.“(R5), „Jis pradeda jaustis stipresnis, labiau suaugęs, labiau pasitikintis savimi....“ (R6), Kai žmogus pradeda gebėti kažką padaryti savarankiškai, jo laikysena pasikeičia.“(R7). Galima teigti, kad savarankiškumo augimas siejamas ne tik su asmens gebėjimu atlikti kasdienes veiklas, bet ir su vidiniais pokyčiais – didėjančius pasitikėjimu savimi, savivertės stiprėjimu bei jo aktyvumu.

Tyrimo rezultatai rodo, kad **stiprėja asmens saugumo jausmas** ugdant savarankiško gyvenimo įgūdžius. Tyrimo dalyvių teigimu, savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymas įgalina asmenį jaustis saugiau ir užtkrinčiau įvairiose situacijose: „Jie jaučiasi saugūs, jaučiasi svarbūs... mažėja nerimas, nes pradeda kontroliuoti savo aplinką.“ (R1); „Savarankiškas žmogus jaučiasi saugesnis... jam mažėja nerimo lygis būnant viešumoje.“ (R4). Tai rodo, kad savarankiškumo įgyjimas mažina asmens nerimą, suteikia jam daugiau kontrolės savo aplinkoje ir didina pasitikėjimą savimi. Didėjantis saugumo jausmas

leidžia asmenims su intelekto negalia drąsiau veikti kasdienėse situacijose ir lengviau prisitaikyti prie įvairių situacijų.

Tyrimas rodo, kad **didėja asmens socialinė** įtrauktis jam ugdantis savarankiško gyvenimo įgūdžius. Tyrimo dalyviai pastebėjo, kad įgyti įgūdžiai leidžia asmenims su intelekto negalia aktyviau dalyvauti bendruomenės gyvenime: „*Vietoj to, kad būtų uždaryti, jie gali dalyvauti bendruomenės gyvenime.*“ (R1), *Jie gali lengviau dalyvauti bendruomenės sociokultūriniame gyvenime, būti labiau matomi.*“ (R4), „*Savarankiškas žmogus mažiau izoliuotas, labiau įtrauktas, mažiau priklausomas nuo sisteminių paslaugų.*“ (R7). Didėjanti socialinė įtrauktis mažina asmenų su intelekto negalia socialinę atskirtį. Asmenys tampa labiau matomi visuomenėje, aktyviau dalyvauja įvairiose veiklose ir lengviau prisitaiko prie socialinės aplinkos. Tai padeda jaustis priimtiems ir būti pilnaverčiais visuomenės nariais.

Asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo nauda asmens artimiesiems. Tyrimo duomenys atskleidė, kad savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymas daro teigiamą poveikį asmens artimųjų gyvenimo kokybei, nes jie galo daugiau laiko skirti sau, mažėja nerimas dėl vaiko ateities, keičiasi artimųjų požiūris į vaiko galimybes (16 pav. ir 1 lentelė antrame priede).

16 pav. *Asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo nauda asmens artimiesiems*

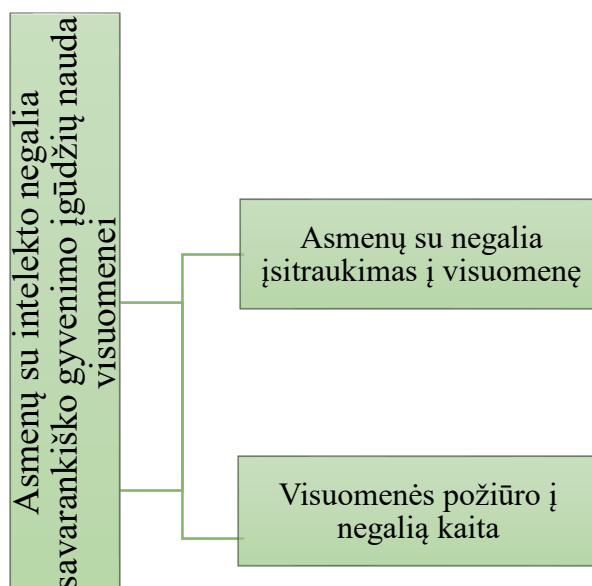
Tyrimo rezultatai parodė, kad savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymas suteikia naudą asmens artimiesiems jie gali **daugiau laiko skirti sau**. Tai iliustruoja tyrimo dalyvių teiginiai: „*Šeimai būna tai*

milžiniškas palengvėjimas. Įsivaizduokite mamą, kuri 30 metų viską darė už vaiką. Kai jis išmoksta pats pasišildyti maistą ar pabūti vienas namuose porą valandų, mama pagaliau gali išeiti į kirpyklą ar į parduotuvę, arba tiesiog pailsėti. Tai mažina įtampą visoj šeimoj.“(R1), „Jūs neįsivaizduojate, koks palengvėjimas tėvams, kai jie sužino, kad jų suaugęs vaikas gali saugiai pasilikti namuose vienas... Tai leidžia jiems tiesiog pailsėti.... leidžia jiems grįžti į darbo rinką ar tiesiog pailsėti.“(R5). Analizuojant tyrimo dalyvių teiginius matyti, kad asmeniui įgyjant savarankiškumo įgūdžių, artimiesiems sumažėja kasdienės nuolatinės priežiūros poreikis. Dėl to jie gali daugiau laiko skirti savo poreikiams, poiliiui ar profesinei veiklai. Mažėjanti įtampa šeimoje gerina bendrą šeimos emocinę savijautą ir gyvenimo kokybę.

Tyrimo gauti rezultatai parodė, kad savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymas **mažina artimųjų nerimą dėl vaiko ateities**. Socialiniai darbuotojai pabrėžė, kad vienas didžiausių tėvų rūpesčių yra susijęs su vaiko gebėjimu gyventi savarankiškai, ypač jiems patiems negalint juo rūpintis: „Tėvai dažnai gyvena su baisyu klausimu: „Kas bus su mano vaiku, kai manęs nebeliks?“. Kai jie mato, kad vaikas tampa savarankiškesnis, tas nerimas mažėja.“ (R4), „Matydami augantį vaiko savarankiškumą, tėvai pradeda jaustis ramiau dėl jo ateities. Mažėja nerimas, kas bus jam likus be jų globos, ir stiprėja tikėjimas jo gebėjimu funkcionuoti savarankiškai.“(R6). Galima teigti, kad didėjantis jų vaiko savarankiškumas suteikia artimiesiems daugiau pasitikėjimo jo gebėjimais ir mažina su ateitimi susijusį neapibrėžtumą. Artimieji jaučiasi ramesni žinodami, kad jų vaikas gebės pasirūpinti savimi ir savarankiškai funkcionuoti savarankiškai.

Savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymas taip pat **keičia artimųjų požiūrį į vaiko galimybes**. Pastebėta, kad matydami vaiko pasiekimus ir augantį savarankiškumą, artimieji pradeda labiau pasitikėti jo gebėjimais ir vertinti jį kaip galintį daugiau nei buvo manoma anksčiau. Tai parodo tyrimo dalyvių teiginiai: *Pavyzdžiui, rodom pavyzdžius, net nufilmuoju, kaip jų vaikai gražiai pjausto agurką. Parodau mamai ji būna net apsiverkia, sako, kad negalvojau, kad jis taip moka.“(R1), Tėvai, kurie metus darė viską už savo vaiką, pagaliau pamato, kad jis gali kažką atlikti pats. Ir tada mūsų darbas tarsi praplečia namų sienas – jie pradeda leisti vaikui daugiau patirties.“(R7). Realūs asmens su intelekto negalia pokyčiai skatina artimuosius keisti nusistovėjusį požiūrį ir didina pasitikėjimą vaiko galimybėmis.*

Asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo nauda visuomenei. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad ugdomi savarankiško gyvenimo įgūdžiai daro teikiamą poveikį ne tik pačiams asmeniui su intelekto negalia ar jo artimiesiems, bet ir visuomenei: skatina asmenų su negalia įsitraukimą į visuomenę bei prisideda prie visuomenės požiūro į negalią kaitos (17 pav. ir 1 lentelė antrame priede).

17 pav. Asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo nauda visuomenei

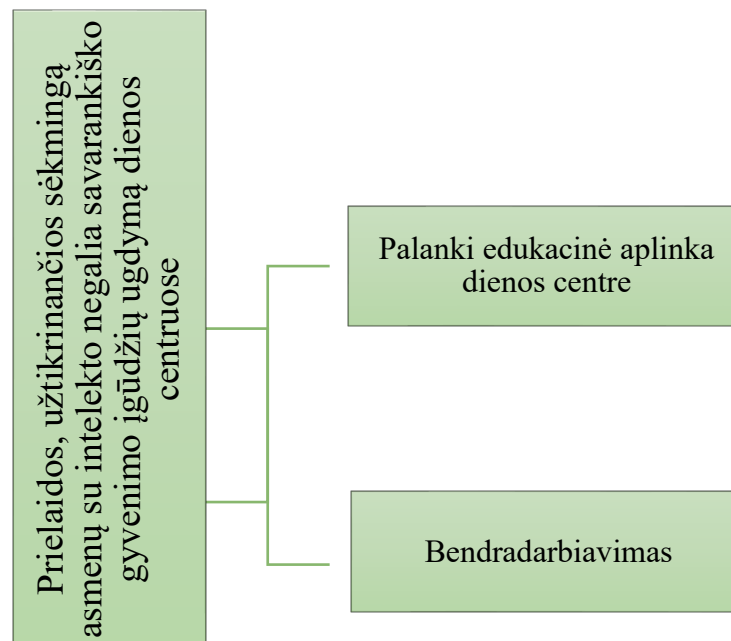
Tyrimo duomenys rodo, kad savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymas sudaro sąlygas **asmenims su negalia aktyviau įsitraukti į visuomenę**. Tyrimo dalyviai pabrėžė, kad įgyti įgūdžiai leidžia asmenims tapti savarankiškesniems, mažiau priklausomiems nuo kitų pagalbos ir lengviau prisitaikyti prie kasdienio gyvenimo situacijų. Tai iliustruoja tyrimo dalyvių teiginiai: „*Jie tampa savarankiškesni, išmoksta pasirūpinti savimi, tampa mažiau priklausomi nuo kitų asmenų pagalbos, o tai sudaro geresnes galimybes adaptuotis visuomenėje.*“ (R3), „*Jis gali iš dalies pasirūpinti savimi, galbūt net dirbti paprastus darbus.*“ (R5), „*O visuomenei, manyčiau, nauda ta, kad žmonės tampa matomi, jie integruojasi į visuomenę.*“ (R3), „*Savarankiškas žmogus.....Jis tampa matomas, dalyvaujantis, o ne paslepiamas.*“ (R7). Galima teigti, kad didėjantis asmenų savarankiškumas sudaro prielaidas jų aktyvesniam dalyvavimui visuomeniniame gyvenime. Asmenys tampa labiau matomi, įsitraukia į įvairias veiklas, o kai kuriais atvejais – ir į darbo rinką, taip prisidedami prie visuomenės gerovės. Tokiu būdu mažėja socialinė atskirtis ir stiprėja jų socialinė įtrauktis.

Kitas svarbus išryškėjęs aspektas – **visuomenės požiūrio į negalią kaita**. Socialiniai darbuotojai pabrėžė, kad didėjantis asmenų su negalia savarankiškumas ir jų aktyvesnis dalyvavimas visuomenėje prisideda prie teigiamų nuostatų formavimosi. Šia tendenciją atskleidžia tyrimo dalyvių teiginiai: „*Mes savo pavyzdžiu rodome, kad negalia nėra nuosprendis, kad šie žmonės gali būti malonūs, kultūringi bendruomenės nariai. Griauname stereotipus.*“ (R4), „*Kuo daugiau savarankiškų žmonių su negalia, tuo natūralesnė ir atviresnė tampa visuomenė.*“ (R6). Didėjantis asmenų su negalia savarankiškumas ir jų matomumas visuomenėje padeda mažinti neigiamus stereotipus bei keičia nusistovėjusias neigiamas

nostatas. Visuomenė tampa atviresnė, labiau priimanti, o asmenys su negalia dažniau vertinami kaip lygiaverčiai bendruomenės nariai.

2.2.2. Prielaidos, užtikrinančios sėkmingą asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymą dienos centruose

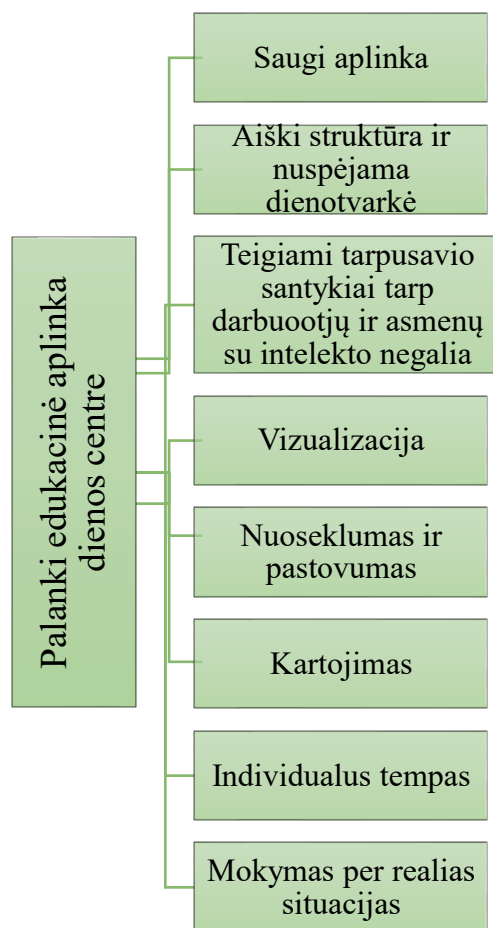
Analizuojant tyrimo duomenis išskirtos dvi kategorijos ir jas sudarančios subkategorijos, atskleidžiančios prielaidas, užtikrinančias sėkmingą asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymą dienos centruose: palankios edukacinės aplinkos kūrimas dienos centre bei bendradarbiavimas (18 pav. ir 2 lentelė antrame priede).

18 pav. Prielaidos, užtikrinančios sėkmingą asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymą dienos centruose

Palanki edukacinė aplinka dienos centre. Tyrimo duomenų analizė atskleidė, kad savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymą dienos centruose padeda užtikrinti saugi aplinka, aiški struktūra ir nuspėjama dienotvarkė, teigiami tarpusavio santykiai tarp darbuotojų ir asmenų su intelekto negalia,

vizualizacija, nuoseklumas ir pastovumas, kartojimas, individualaus tempo laikymasis bei mokymais per realias situacijas (19 pav. ir 2 lentelė antrame priede).

19 pav. Palanki edukacinė aplinka dienos centre

Tyrimas rodo, kad **saugi aplinka** yra svarbi prielaida sėkmingam savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymui. Specialistai siekia užtikrinti tiek fizinį, tiek emocinį klientų saugumą: „*Jei klientas patiria stiprų emocinį protrūkį, mes turime atskirą ramią erdvę... turim protokolus, kaip jį nuraminti, kaip sudaryti sąlygas saugiai būti.*“ (R2), „*Siekiame sudaryti asmenims su negalia emociškai saugią aplinką, kad jie galėtų atsiskleisti, patirti sėkmę.*“ (R3) „*Kai aplinka stabili, žmogus jaučiasi saugiai, o saugumas yra būtina mokymosi sąlyga.*“ (R7). Galima teigti, kad saugios aplinkos kūrimas leidžia klientams jaustis užtikrintai ir sumažina patiriamą įtampą, kas svarbu jų įsitraukimui į ugdymo procesą.

Aiški struktūra ir nuspėjama dienotvarkė taip pat svarbi prielaida, ugdant asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius Socialiniai darbuotojai nurodė, kad klientams svarbu žinoti, kas jų laukia dienos eigoje ir kokia tvarka vyksta veiklos: „Pavyzdžiui, ryte kiekvienas klientas prieina prie lentos, susidėlioja savo dienos planą...“ (R1) „Čia tikrai nėra vieno stebuklingo dalyko. Visas procesas laikosi ant kelių kojų. Pirmiausia, kas vyksta dienos centre. Jeigu yra aiški struktūra, dienotvarkė, jie žino, kas bus šiandien ir kas bus rytoj, tada jie daug ramiau jaučiasi ir gali mokytis. Kai yra chaosas, jie pasimeta.“ (R2) „Dienotvarkė yra šventas dalykas. Jei keičiasi veikla, turime pranešti iš anksto, kitaip kyla klientui nerimas.“ (R3) „Aiški, stabili ir nuspėjama struktūra. Žmonėms su intelekto negalia labai svarbu žinoti, kas jų laukia.“ (R7). Tai rodo, kad aiški ir nuosekli dienotvarkė padeda asmenis su intelekto negalia geriau orientuotis dienos veiklose, suprasti kas jų laukia, ir nuosekliai dalyvauti užsiėmimuose. Išryškėjo, kad struktūruota dienos eiga mažina asmenų su intelekto negalia nerimą, padeda išvengti pasimetimo ir jaustis saugiau. Taip pat išryškėjo, kad iš anksto pateikiama informacija apie veiklas ir jų pokyčius leidžia asmenims su intelekto negalia lengviau prisitaikyti prie situacijų ir aktyviau įsitraukti į ugdymo procesą.

Tyrimo duomenys rodo, kad ugdant savarankiško gyvenimo įgūdžius svarbią reikšmę turi ***tarpusavio santykiai tarp darbuotojų ir asmenų su intelekto negalia***. Tyrimo dalyviai teigė: „Artimas, pasitikėjimu ir empatija grįstas tarpusavio ryšys, geras kliento pažinimas... siekiame sudaryti emociškai saugią aplinką, kad jie galėtų atsiskleisti.“ (R3), „Sėkmę garantuoja individualus priėjimas ir santykio kūrimas. Pirmiausia turi užmegzti ryšį. Jei klientas tavimi nepasitiki, jis nesimokys iš tavęs.“ (R4). Taigi galima teigti, kad teigiami tarpusavio santykiai yra svarbi ugdymo proceso dalis, padedanti klientams jaustis saugiai, pasitikėti specialistais ir aktyviau įsitraukti į veiklas.

Analizuojant tyrimo duomenis atsikleidė, kad ***vizualinės pagalbos*** taikymas yra svarbi prielaida ugdant savarankiško gyvenimo įgūdžius. Vizualinės priemonės klientams padeda suprasti veiklų seką, lengviau orientuotis užduotyse ir įsisiavinti naujus įgūdžius: „Vizualinės priemonės. Naudojam piktogramas, nuotraukas, lenteles, žingsnių sekas, pavyzdžiui, kaip gaminti... Vizualumas jiems labai padeda.“ (R2), „..... vizualiai rodau, braižau schemas, klijuoju paveikslėlius, kad jie suprastų veiksmų seką.“ (R4). Taigi, vizualinė pagalba sudaro sąlygas klientams aiškiau suvokti veiksmų eigą, įsiminti atliekamus veiksmus ir palaipsniui veikti savarankiškiau kasdienėse situacijose.

Nuoseklumas ir pastovumas taip pat yra svarbus veiksnys ugdant savarankiško gyvenimo įgūdžius.. Socialinių darbuotojų teigimu: „Sėkmę lemia gal įvardinčiau kantrybė ir nuoseklumas.... (R1) Šie įgūdžiai ir gebėjimai lavinami per suplanuotas ir nuosekliai vykdomas veiklas... kartojant žingsnis

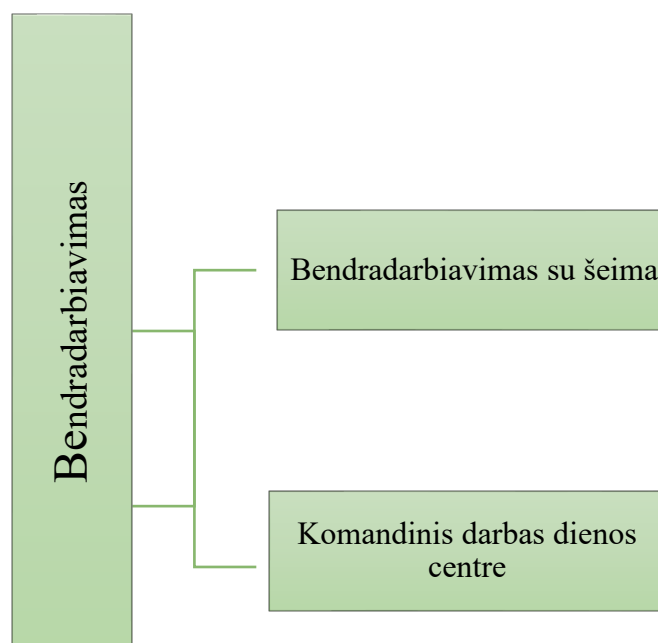
po žingsnio ir tiek kartų, kiek reikia užduočiai atlikti.“ (R3), „Pastovumas jiems suteikia saugumo jausmą..... Jeigu šiandien leidžiame, o rytoj draudžiame, klientas pasimeta.“ (R5). Nuoseklumas ir pastovumas sudaro prielaidas asmenims jaustis drąsiau, veikla tampa aiškesnė.

Svarbi savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo prielaida asmenims su intelekto negalia - **kartojimas**. Tyrimo duomenys rodo, rodo kad veiksmų kartojimas padeda klientams geriau įsisavinti atliekamas užduptis ir jas atlikti savarankiškiau. Socialinių darbuotojų teigimu: „Tą patį veiksmą kartojame net keliasdešimt kartų.“ (R1) „Kartojimas yra pagrindinis mokymosi metodas.“ (R2) „Be kartojimų įgūdžiai neišlieka.“ (R3) „Kartojimas padeda sumažinti nerimą.“ (R4) „Per kartojimą klientai pradeda veikti automatiškai.“ (R5) „Be kartojimo nepasiekama pažanga.“ (R7). Tai rodo, kad kartojimas yra būtinas siekiant įtvirtinti įgūdžius ir užtikrinti jų taikymą kasdienėse situacijose. Nuosekliai kartojant veiksmus klientai geriau supranta jų eigą.

Išryškėjo **individualaus tempo** svarba ugdant savarankiško gyvenimo įgūdžius. Tyrimo dalyviai pabrėžė, kad kiekvienas asmuo su negalia mokosi skirtingu tempu, todėl svarbu ugdymo procesą pritaikyti prie jo gebėjimų ir galimybių: „Prisitaikome prie kiekvieno kliento galimybių.“ (R4) „Kai tempas tinkamas, klientas labiau įsitraukia.“ (R5) „Lėtas tempas leidžia patirti sėkmę.“ (R6) „Individualus tempas didina pasitikėjimą savimi.“ (R7). Tai rodo, kad individualaus tempo taikymas yra svarbi sąlyga siekiant efektyvaus įgūdžių ugdymo. Tinkamai parinktas mokymosi individualus tempas padeda asmeniui su negalia įsitraukti į veiklą.

Tyrimas atskleidė, kad **mokymas per realias situacijas** yra svarbi prielaida ugdant asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius. Praktinis mokymas per realias situacijas ir natūralioje aplinkoje leidžia geriau suprasti situacijas: „Mokymas per realias situacijas. Kuo daugiau realybės tuo geriau. Jei mokome apsipirkti, einame į tikrą parduotuvę. Jei mokome bendrauti, dalyvaujame renginiuose, vykstame į biblioteką. Tik gyvos situacijos leidžia suprasti, kaip veikia tikras pasaulis.“ (R7). Galima teigti, kad mokymas realiose situacijose padeda asmeims su intelekto negalia lengviau ugdytis ir perkelti įgytus įgūdžius į kasdienį gyvenimą. Tokia patirtis skatina savarankiškumą ir įtvirtina įgūdžius per tiesioginę patirtį.

Bendradarbiavimas. Tyrimo duomenys atskleidė, kad bendradarbiavimas dienos centre su asmens šeima ir tarp komandos narių yra svarbi prielaida ugdant asmens savarankiško gyvenimo įgūdžius (20 pav. ir 3 lentelė antrame priede).

20 pav. *Bendradarbiavimas*

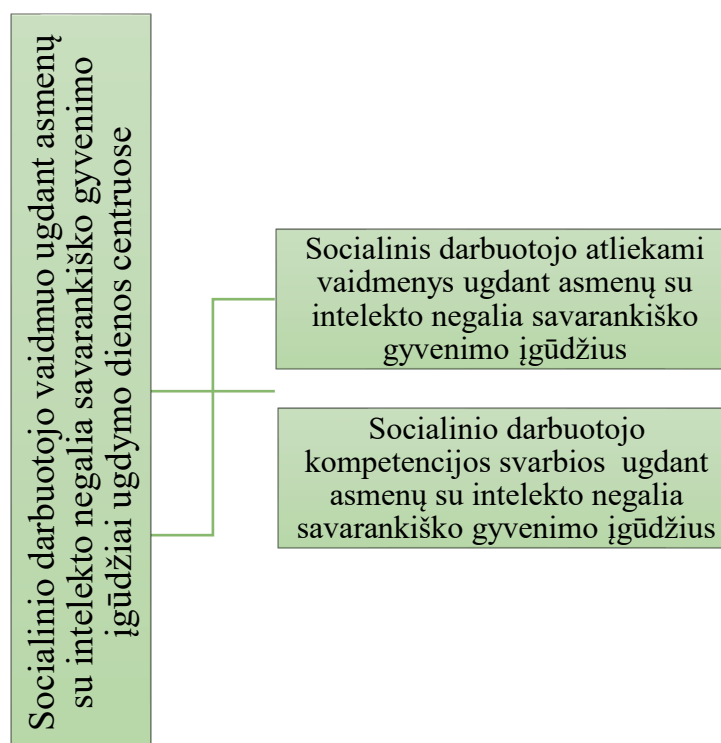
Bendradarbiavimas su šeima yra svarbi prielaida ugdant asmenų su intelekto negalia savarankiškumą. Tyrimo dalyviai pabrėžė, kad nuoseklus bendravimas su artimaisiais padeda užtikrinti ugdymo tęstinumą ir vieningą veiklos kryptį „*Be tėvų palaikymo mūsų darbas nueitų perniek...*“ (R5) „*Jeigu mes centre mokom vieno, o šeima namuose daro kitaip, žmogus labai greitai pasimeta.. stengiamės palaikyti vienodą liniją..... Jeigu mes centre mokom vieno, o šeima namuose daro kitaip, žmogus labai greitai pasimeta. Stengiamės palaikyti vienodą liniją.*“ (R6)..“ (R6) „*Bendradarbiavimas su šeima. Kalbame, konsultuojame, mokome, rodome. Jeigu šeima nesikeičia progresas labai lėtas. Bet kai šeima įsitraukia žmogus žydi.*“ (R7). Bendradarbiavimas su šeima grindžiamas nuosekliu bendravimu, konsultavimu, vienodų principų taikymu ugdant asmenų su intelekto negalia savarankiškumą. Nesant artimųjų įsitraukimo, asmenys susiduria su skirtingais reikalavimais ir patiria pasimetimą, todėl ugdymo procesas tampa nenuoseklus. Tuo tarpu aktyvus šeimos dalyvavimas sudaro sąlygas nuosekliai tęsti ugdymą ir užtikrina sėkmingesnę savarankiškumo įgūdžių formavimąsi.

Reikšminga vaidmenį ugdant asmenų su intelekto negalia savarankiškumą atlieka ***komandinis darbas dienos centre***. Specialistų bendradarbiavimas leidžia užtikrinti nuoseklų ugdymo procesą ir geriau atliepti klientų poreikius. Socialinių darbuotojų teigimu, darbas komandje sudaro galimybes dalintis atsakomybėmis, aptarti klientų pažangą ir kartu spręsti kylančius sunkumus: „*Viduje įvardinčiau komandą... Mes kas savaitę aptariame kiekvieną atvejį. Na ir tai nėra vieno žmogaus darbas....*“ (R1) „*Bendradarbiavimas komandoje vienas kertinių sėkmės dalykų..... Turim susirinkimus,*

kuriuose aptariam kiekvieno kliento pažangą.“ (R2). Taigi, komandinis darbas grindžiamas nuolatiniu specialistų tarpusiuo bendradarbiavimu, sudaro galimybes kompleksiskai vertinti asmens situaciją ir parinkti tinkamiausius ugdymo būdus, atsižvelgiant į individualius asmenų su intelekto negalia poreikius ir galimybes.

2.2.3. Socialinio darbuotojo vaidmuo ugdant asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžiai ugdymo dienos centruose

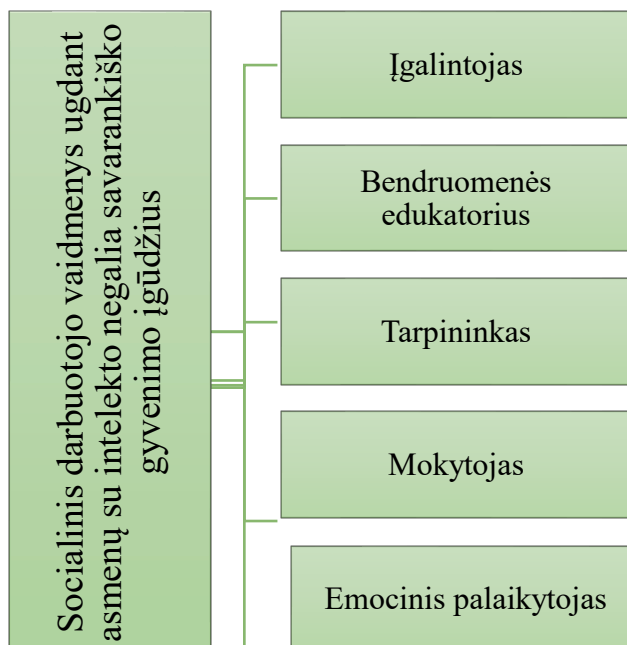
Išanalizavus tyrimo duomenis buvo išskirtos dvi kategorijos ir jas sudarančios subkategorijos, atskleidžiančios socialinio darbuotojo vaidmenį ugdant asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius dienos centruose: (21 pav. ir 3 priedas, 3 lentelė).

21 pav. *Socialinio darbuotojo vaidmuo ugdant asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžiai ugdymo dienos centruose*

Socialinio darbuotojų vaidmenys ugdant asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius. Tyrimo duomenys atskleidė, kad socialinis darbuotojas šiame procese atlieka

įvairius vaidmenis: įgalintojo, bendruomenės edukatoriaus, tarpininko, mokytojo ir emocinio palaikytojo (22 pav. ir 3 priedas, 4 lentelė).

22 pav. Socialinis darbuotojo vaidmenys ugdant asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius

Tyrimo duomenys atskleidė socialinio darbuotojo kaip **įgalintojo** vaidmenį, kuris siejamas su asmens savarankiškumo skatinimu ir galimybių veikti sudarymu. Socialinių darbuotojų teigimu, svarbu ne atlikti veiksmus už klientą, bet sudaryti sąlygas jam pačiam mokytis, veikti ir įgyti patirties. Tyrimo dalyviai paminėjo, kad tik per savarankišką veiklą asmuo gali stiprinti savo gebėjimus ir pasitikėjimą savimi: „...kai asmuo su intelekto negalia išmoksta atlikti veiksmą pats, tai pavyzdžiui, arbatos pasidarymas, ar apsirengimas, jis nustoja būti tada ne tik paslaugų gavėju – objektu, kuriuo reikia rūpintis, bet jis tampa gal, apibūdindčiau, veikėju.“ (R1) „Aš savo tikslą matau taip: sukurti žmogui galimybę. Nes jei žmogus gyvena tik aplinkoje, kur jam viskas padaroma už jį, jis niekada neturės galimybės išmokti.“ (R2) „Jei aš viską padarysiu už jį, aš jį padarysiu neįgaliau. Sėkmė yra tada, kai aš atsitraukiu.“ (R4). Tai rodo, kad socialinis darbuotojas, veikdamas kaip įgalintojas, kuria sąlygas klientui tapti aktyviu savo gyvenimu dalyviu, skatina savarankiškumą ir padeda atsikleisti jo gebėjimams.

Socialinio darbuotojo vaidmuo kaip **bendruomenės edukatoriaus** atsiskleidžia per darbą su kliento socialine aplinka. Socialinių darbuotojų teigimu, svarbu ugdyti ne tik paties asmens su negalia

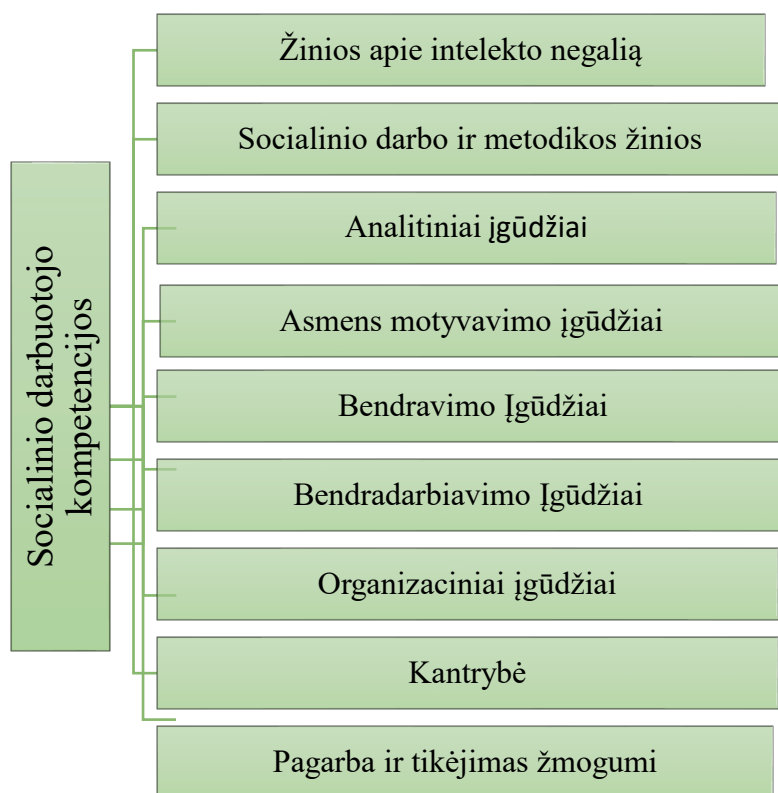
gebėjimus, bet ir didinti aplinkinių supratimą, siekiant sudaryti palankesnes sąlygas jo savarankiškumui: „Bendruomenės edukatorius. Turiu mokytį ne tik žmogų, bet ir aplinką – šeimą, pardavėjus, mokytojus, net kaimynus. Pavyzdžiui, jeigu žmogus mokosi apsipirkti, aš paaiškinu parduotuvės darbuotojams, kad reikia šiek tiek daugiau laiko, daugiau kantrybės.“ (R7). Socialinis darbuotojas, veikdamas kaip bendruomenės edukatorius, padeda kurti supratingesnę aplinką, kuri sudaro geresnes sąlygas asmens su intelekto negalia pažinimui, jo savarankiškumo ugdymosi tęstinui kitose aplinkose.

Svarbus socialinio darbuotojo vaidmuo yra **tarpininkavimas** tarp kliento ir jo socialinės aplinkos. Tyrimo duomenys rodo, kad socialiniai darbuotojai dažnai padeda užtikrinti sklandų tarpininkavimą tarp klientų, jo artimųjų ir kitų specialistų. Socialinių darbuotojų teigimu, tarpininkavimas leidžia geriau suprasti skirtingų pusių poreikius: „Kartais esu tarpininkas tarp jo ir šeimos, kai reikia paaiškinti, kad šeima leistų jam daugiau savarankiškumo namuose.“ (R2), „Aš esu tarpininkė ir vertėja. Aš verčiu visuomenės reikalavimus į klientams suprantamą kalbą ir, atvirkščiai, verčiu klientų elgesį visuomenei.“ (R4), „Kartais turiu būti tas žmogus, kuris padeda susikalbėti skirtingoms pusėms – klientui, artimiesiems ir specialistams.“ (R6). Tai rodo, kad tarpininkavimas yra svarbi socialinio darbuotojo veiklos dalis, padedanti užtikrinti bendradarbiavimą su įvairiomis įstaigomis bei specialistais ir sudaranti palankesnes sąlygas asmens svarankiškumo ugdymui.

Tyrimo duomenys atskleidė dar vieną socialinio darbuotojo kaip **mokytojo** vaidmenį. Tyrimo dalyviai pabrėžė, kad šiame procese svarbu ne tik perduoti žinias, bet ir praktiškai parodyti, kaip atlikti tam tikrus veiksmus, nuosekliai mokytį, kol įgūdžiai tampa įtvirtinti: „Tai iš pradžių aš esu mokytoja. Tai būna, kad rodau jiems, aiškinu, imu už rankos ir vedu per kiekvieną žingsnį, kol jie patys pajunta judesį ir supranta, ką daryti. Tai reikalauja milžiniško įdirbio“ (R1) „Esu mokytoja pačia tiesiogine prasme. Jei mokomės kloti lovą, aš stoviu šalia ir instruktuoju, dabar paimk, dabar patemk. Ir taip kiekvieną dieną, kol susiformuoja įgūdis“ (R2) „Pagrindiniai mano vaidmenys šiame darbe būtų mokytojo... Mokau, vizualiai rodau, kaip atlikti tam tikrą veiksmą“ (R3) „Mano darbas dažnai primena pradinių klasių mokytojo darbą, aš ne tik pasakau, ką daryti, bet vizualiai rodau, braižau schemas, klijuoju paveikslėlius, kad jie suprastų veiksmų seką. Turiu būti išradinga“ (R4) „...Socialinis darbuotojas šiame procese atlieka pagrindinio mokytojo vaidmenį...Mokytojas, kuris ne moko taisyklėmis, o gyvenimu. Aiškinu, rodau, kartu darau, stebiu. Reflektuoju“ (R7). Tai rodo, kad socialinio darbuotojo kaip mokytojo vaidmuo yra esminė savarankiškumo įgūdžių ugdymo dalis, grindžiama palankios edukacinės aplinkos kūrimu, atliepiant asmens individualius poreikius ir galimybes, praktiniu mokymu, vizualinių priemonių taikymu, veiksmų demonstravimu ir nuosekliu jų kartojimu. Nustatyta, kad šiame procese svarbus individualus darbas su asmeniu su intelekto negalia.

Socialinio darbuotojo veikloje reikšmingą vietą užimta **emocinio palaikytojo** vaidmuo, susijęs su asmenų su intelekto negalia emocinės būklės supratimu ir emociniu palaikymu ir pagalba mokantis tinkamai valdyti ir išreikšti emocijas, nusiraminti. Tyrimo dalyviai akcentavo, kad svarbu gebėti atpažinti tikrąsias asmens emocijas bei padėti jas tinkamai išreikšti ir suvaldyti: „*Labai svarbus vaidmuo yra emocinis stabilizavimas... Mano vaidmuo suprasti, kokia emocija yra iš tikrųjų, ir padėti ją suvaldyti.*“ (R6), „*Motyvatorius ir vilties nešėjas... mano pareiga tikėti tol, kol jis pradės tikėti pats.*“ (R7). Tai leidžia teigti, kad emocinis palaikymas yra esminė sąlyga siekiant užtikrinti asmens su negalia psichologinę gerovę ir sėkmingą įsitraukimą į savarankiškumo ugdymo procesą.

Socialinio darbuotojo kompetencijos ugdant savarankiško gyvenimo įgūdžius. Tyrimas atskleidė, kad socialiniam darbuotojui ugdant asmenų, turinčių intelekto negalią, savarankiško gyvenimo įgūdžius svarbios žinios apie intelekto negalią ir socialinio darbo metodikos žinios, taip pat analitiniai, asmens motyvavimo, bendravimo, bendradarbiavimo, organizaciniai įgūdžiai bei kantrybė, pagarbos žmogui ir tikėjimo jo galimybėmis svarba (23 pav ir 3 priedas, 3 lentelė.).

23 pav. Socialinio darbuotojo kompetencijos ugdant savarankiško gyvenimo įgūdžius

Tyrime atsiskleidė, kad socialiniam darbuotojui svarbios **žinios apie intelekto negalią**, nes leidžia geriau suprasti negalios ypatumus, pažinti asmens poreikius ir prarinkti efektyvius ugdymo metodus. Tyrimo dalyviai pabrėžė: „Žinoma, reikia žinoti apie pačią negalią, raidos sutrikimus, psichologiją, elgesio valdymą. Tai visų pirma reikalingos būtinos žinios apie asmenų su negalia raidos ypatumus, jų specialiuosius poreikius, pagalbos teikimo būdus ir formas.“ (R2) „Svarbu suprasti, kaip mokosi suaugęs žmogus su intelekto sutrikimu, kokie jo kognityviniai ypatumai, kaip pasireiškia emocijų reguliavimo sunkumai ir kaip tai veikia kasdienį funkcionavimą.“ (R5). Taigi, socialinio darbuotojo turimos teorinės ir praktinės žinios apie intelekto negalią sudro pagrindą efektyviam įgūdžių ugdymui, nes leidžia pagrįstai parinkti savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo būdus, atliepiančius asmens su intelekto negalia individualius gebėjimus, bei užtikrinti nuoseklų ir kryptingą įgūdžių kasdienėse situacijose.

Atsiskleidė ir **socialinio darbo metodikos žinių svarba** ugdant savarankiško gyvenimo įgūdžius. Socialiniai darbuotojai akcentavo, kad socialinis darbuotojas turi išmanyti kaip rengti individualų planą, kaip tinkamai numatyti tikslus ir parinkti tinkamas priemones, atsižvelgiant į individualius asmens poreikius: „Kiekvienam sudarom planą: kokius įgūdžius ugdom šį mėnesį, kokie tikslai, kokios priemonės.“(R2) „Profesinių žinių bagažas turi būti platus – nuo socialinio darbo metodų iki supratimo apie pagalbos tinklą.“ (R3). Galima teigti, kad socialinio darbo metodikos žinios yra būtina sąlyga siekiant nuoseklaus ir efektyvaus darbo proceso.

Tyrimas atskleidė, kad socialiniam darbuotojui svarbūs **analitiniai įgūdžiai**, įgalinantys jį išvelgti asmens individualius poreikius ir juos atliepti. Socialiniai darbuotojai pabrėžė, kad sėkmingas darbas su klientu prasideda nuo nuodugnaus asmens galimybių, jo poreikių įvertinimo bei individualaus plano įgyvendinimo ir asmens pasiekimų analziės, leidžiančios lanksčiai koreguoti išsikeltus tikslus: „atliekam rimtą analizę: kas klientui sekasi, kur stringa, ar reikia keisti tikslus... Ir jeigu matom, kad tikslas per sunkus, mes jį keičiame, kad žmogus patirtų sėkmę.“ (R2), „Šių įgūdžių lavinimas prasideda nuo kliento galimybių, poreikių ir situacijos įvertinimo ir pagalbos plano sudarymo... Todėl tenka visuomet kruopščiai apgalvoti veiklos eigą, įvertinti kiekvieno kliento galimybes – tiek fizines, tiek psichines – kad jis būtų maksimaliai įtrauktas į veiklą.“ (R3). Taigi, svarbu, kad specialistas gebėtų indentifikuoti individualius kliento poreikius, patiriamus sunkumus, vertintų jo pasiekimus, numatytų pastolius, padedančius įveikti kylančius barjerus savarankiškumo ugdymosi procese taip sudarydamas sąlygas asmeniui ne tik dalyvauti veiklose, bet ir patirti teigiamą postūmį pasiekus realius, jo pajėgumus atitinkančius rezultatus.

Analizuojant gautus duomenis, išryškėjo, kad socialiniam darbuotojui ugdant asmens savarankiškumą svarbu **gebėti motyvuoti asmenį** per nuolatinį emocinį palaikymą ir tvirtą tikėjimą kliento potencialu. Tyrimo dalyviai save įvardija kaip „vilties nešėjus“, kurių užduotis – skatinti klientą nepasiduoti susidūrus su sunkumais: „*Esu padrąsintoja... kai jie nuleidžia rankas po pirmos nesėkmės aš turiu būti ta, kuri sako jiems, bandom dar kartą, tau tikrai pavyks.. Dažnai turiu tikėti klientu labiau nei jis pats savimi.*“ (R1) „*Nuolat skatiname ir giriame už pastangas... Aš turiu būti ta, kuri nuolat mato jų potencialą, net kai jie patys to nemato.*“ (R2) „*Aš savo rolę matau plačiau nei tik įgūdžių lavintojas. Esu tas žmogus, kuris palaiko, motyvuoja, pastebi net mažiausią progresą ir džiaugiasi juo garsiai, kad klientas pasijustų įvertintas.*“ (R4) „*Motyvatorius ir vilties nešėjas. Kartais žmogus nebetiki savimi... O mano pareiga tikėti tol, kol jis pradės tikėti pats.*“ (R7). Galima teigti, kad specialistas veikia kaip motyvacijos šaltinis, kuris padeda asmeniui su negalia pamažu atstatyti ir stiprinti pasitikėjimą savo jėgomis.

Išryškėjo **bendravimo įgūdžių** reikšmė. Socialiniai darbuotojai pabrėžė, kad bendravimas apima tiek verbalinę tiek alternatyviąją komunikaciją, pritaikytą prie individualių kliento gsalimybių: „*Vieną klientę turėjom, kuri labai bijojo pažiūrėti vairuotojui į akis ir pasakyti, kur nori važiuoti. Tai mes ėjom kelis kartus. Pradžioje tik stebėjom, paskui pasisveikino, o trečią kartą jau pati pasakė maršrutą.*“ (R2) „*Labai svarbūs komunikacijos įgūdžiai ir mokėjimas naudotis alternatyviais komunikacijos būdais, nes daugelis klientų nekalba verbaline kalba.*“ (R5). Svarbu, kad darbuotojas ne tiktų pats gebėtų aiškiai komunikuoti, bet ir taptų tarpininku, padedančiu asmeniui su negalia rasti savitą „balsą“ bendravimui su aplinka.

Analizuojant tyrimo duomenis išryškėjo ir **bendradarbiavimo įgūdžių** svarba. Tyrimo dalyviai pabrėžė, kad socialinis darbas negalia būti vykdomas be bendradarbiavimo, todėl jis yra būtinas su šeima ir specialistais, bendruomene, kitomis institucijomis. Tik bendromis pastangomis galima pasiekti ilgalaikių rezultatų ir užtikrinti nuoseklų asmens su negalia ugdymą: „*Na, iš tikrųjų, vieni mes esame bejėgiai, manyčiau, todėl bendradarbiavimas yra būtinas.* (R1), „*Bendradarbiavimas – vienas kertinių sėkmės dalykų. Su šeimomis turim nuolatinius pokalbius... nes tik taip atsiranda realus mokymasis.*“ (R2), „*Bendradarbiavimas šiandien yra vienas iš kertinių mūsų darbų aspektų... Mes artimai, glaudžiai dirbame su šeimomis, jos mums atveria labai svarbią dalį žmogaus gyvenimo.*“ (R6). Galima teigti, kad bendradarbiavimas tarp specialistų, šeimos ir kitų institucijų yra būtina prielaida veiksmingam socialinio darbo procesui, sudarant sąlygas nuosekliai asmens su negalia ugdymui ir ilgalaikų rezultatų pasiekimui.

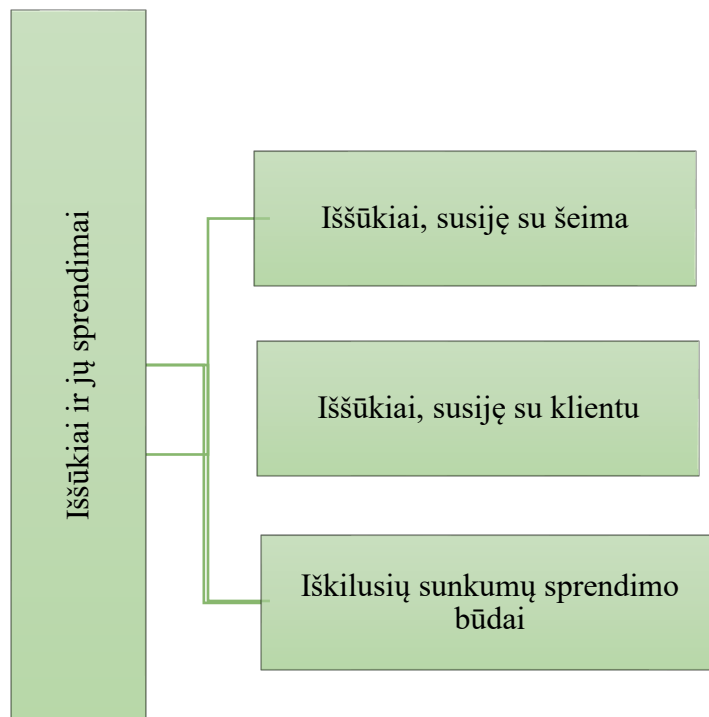
Išryškėjo **organizacinių įgūdžių** svarba socialinio darbuotojo veikloje, užtikrinant sklandų ir kryptingą ugdymo procesą. Organizaciniai įgūdžiai leidžia sistemingai spręsti iškylančius sunkumus ir užtikrinti nuoseklų darbo procesą, jo tęstinumą: „*organizavimas prasideda nuo individualių pokalbių iki įstaigos politikos, komandos susirinkimų, net planavimo sistemos.*“ (R2) „*Dirbant socialinį darbą svarbus ir gebėjimas organizuoti. Tai organizuoti pagalbos procesą, užimtumo veiklas, komandinį darbą...*“ (R3). Taigi, organizaciniai įgūdžiai yra būtini siekiant efektyviai koordinuoti socialinio darbo procesą. Organizuojant veiklas galima geriau atliepti asmens su negalia poreikius ir užtikrinti pagalbos tęstinumą.

Tyrimo duomenų analizė parodė, kad ugdant asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius socialiniam darbuotojui svarbi **kantrybė**. Tyrimo dalyviai akcentavo, kad dirbant su klientais, turinčiais įvairių sunkumų, pokyčiai nevyksta greitai, todėl specialistas privalo nusiteikti ilgalaikiam procesui ir būti kantriu bei gebėti džiaugtis net ir pačiais mažiausiais pasiekimais: „*Ugdymo procesas gali trukti metus, kol pamatysi rezultatą. Ir tikėjimas žmogaus galimybėmis...Tiesiog kantriai kartojame, nėra kito vaisto, kaip tik kartojimas.*“ (R5), „*Teko dirbti labai lėtai, daug kartų kartojant tuos pačius veiksmus, žingsnis po žingsnio... Kai po kelių mėnesių ji pati pasiūlė išsiplauti galvą, tai buvo didžiulis laimėjimas.*“ (R7). Galima teigti, kad kantrybė socialiniame darbe pasireiškia per nuoseklų metodų taikymą ir gebėjimą išlaikyti profesinį stabilumą net tada, kai rezultatai pasirodo tik po ilgo laiko tarpo. Svarbu, kad darbuotojas neprastų tikėjimo žmogaus galimybėmis, nes būtent kantrybė ir nuolatinis veiksmų kartojimas leidžia pamažu įsisavinti reikiamus savarankiško gyvenimo įgūdžius.

Tyrimas rodo **pagarbos žmogui ir tikėjimo jo galimybėmis** svarbą, sudarančią pagrindą sėkmingam asmens savarankiškumo ugdymui: „*Tai žmogiškumas...Mes neturime teisės elgtis globėjiškai ar žeminančiai... turime gerbti jo pasirinkimą.*“ (R1), „*Svarbiausios vertybės mūsų darbe yra pagarba, Jei žmogaus nepriimi taip, kaip lygiaverčio, tai jokie įgūdžiai neveiks.*“ (R6). Pagarba ir tikėjimas žmogui yra svarbios sąlygos kuriant pasitikėjimu grįstą santikį su klientu.

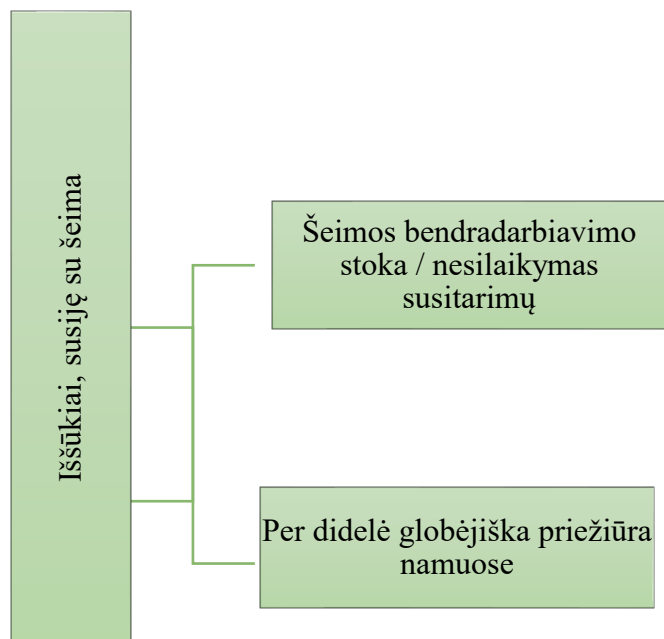
2.2.4. Iššūkiai ir jų sprendimai

Išanalizavus tyrimo duomenis buvo išskirtos kategorijos ir jų sudarančios subkategorijos, atskleidžiančios iššūkius, kylančius ugdant asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius susijusius su šeima ir klientu ir iškilusių sunkumų sprendimo būdus (24 pav. ir 3 priedas, 4 lentelė).

24 pav. Iššūkiai ir jų sprendimai

Iššūkiai, susiję su šeima. Tyrimo duomenys atskleidė su šeima susijusius iššūkius: šeimos bendradarbiavimo stoka / nesilaikymas susitarimų, per didelė globėjiška priežiūra namuose.(25 pav ir 3 priedas, 4 lentelė.).

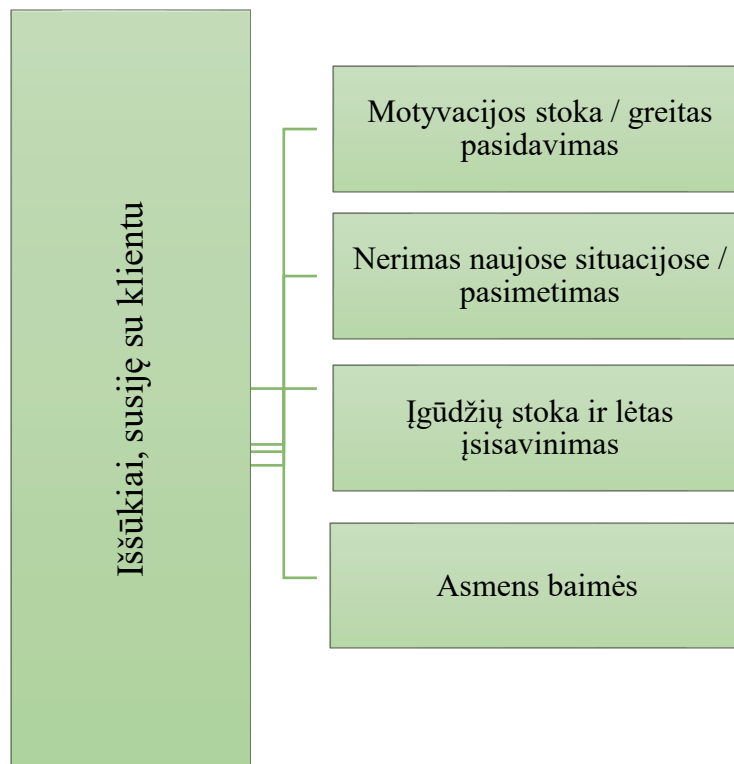

25 pav. Iššūkiai, susiję su šeima

Išryškėjo, kad **šėimos bendradarbiavimo stoka / nesilaikymas susitarimų** yra vienas iš iššūkių asmens savarankiškumo ugdymo procese. Tyrimo dalyviai pabrėžė, kad be nuoseklaus šėimos įsitraukimo ugdymas tampa nenuoseklus ir mažiau efektyvus: „*Na, iš tikrųjų, vieni mes esame bejėgiai, manyčiau, todėl bendradarbiavimas yra būtinas. Tai pirmiausia ir svarbiausia, manyčiau, kad yra šėima... Na, būna, kad tėvai nesilaiko mūsų susitarimų, tai visas darbas nueina perniek būna.*“ (R1) „*Be tėvų palaikymo mūsų darbas nueitų perniek...*“ (R5) „*Jeigu mes centre mokom vieno, o šėima namuose daro kitaip, žmogus labai greitai pasimeta.. stengiamės palaikyti vienodą liniją.*“ (R6) „*Bendradarbiavimas su šėima. Kalbame, konsultuojame, mokome, rodome. Jeigu šėima nesikeičia progresas labai lėtas. Bet kai šėima įsitraukia žmogus žydi.*“ (R7). Galima teigti, kad šėimos bendradarbiavimo stoka apsunkina savarankiškumo ugdymo procesą, mažina pasiekų rezultatų tvarumą ir lėtina asmens pažangą.

Tyrimo duomenys atskleidė, kad per **didelę globėjišką priežiūrą namuose** trukdo asmenų su intelekto negalia savarankiškumo ugdymui. Socialinių darbuotojų teigimu, kai šėimos nariai perima kasdienės veiklas, asmenys su negalia neturi galimybės mokytis ir įgyti savarankiškumo įgūdžių. Tai atsiskleidžia tyrimo dalyvių teiginuose: „*...būna, kad jis ateina ir net nežino, ką reiškia susidėti daiktus, nes namie niekas neleido jam nieko daryti pačiam.*“ (R1) „*...mama rūpestinga norėdavo užtikrinti, kad merginos higiena bus tvarkinga, ir bijodavo, kad jiniai pati negebės susitvarkyti...*“ (R3) „*...užsiristi striukės užtrauktuko, nes namiškiai jį visada aprengdavo. O kai po pusmečio intensyvaus darbo jis gali pats apsirengti jis spindėjo iš pasididžiavimo.*“ (R7). Taigi galima teigti, kad per didelę globėjišką priežiūrą riboja savarankiškumo ugdymą ir lėtina asmens su negalia gebėjimų vystymąsi.

Iššūkiai, susiję su klientu. Tyrimo duomenys atskleidė pagrindinius susijusius iššūkius su klientu: motyvacijos stoka / greitas pasidavimas, nerimas naujose situacijose / pasimetimas, įgūdžių stoka ir lėtas įsisavinimas, asmens baimės.(26 pav. ir 3 priedas, 4 lentelė).

26 pav. Iššūkiai, susiję su klientu

Tyrimo duomenys atskleidė, kad vienas iš iššūkių, susijusių su klientu yra **motyvacijos stoka ir greitas pasidavimas**. Asmenys su intelekto negalia dažnai praranda pasitikėjimą savimi po pirmųjų nesėkmių, todėl jiems reikalingas nuolatinis palaikymas ir skatinimas: „... *jis ilgą laiką sakydavo „aš negaliu“, „aš nesugebėsiu“, net ir tada, kai jam siūlydavom pabandyti atlikti paprastą veiksmą...*“ (R2). „*po pirmų nesėkmių žmogus dažnai pasiemta ir nebenori tęsti veiklos, o tai labai apsunkina darbą...*“ (R4) „*kiekviena situacija yra bauginanti, nežinoma, todėl žmogus renkasi pasyvumą ir vengia veiklos.*“ (R6). Taigi galima teigti, kad motyvacijos stoka ir greitas pasidavimas apsunkina savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo procesą, todėl būtinas nuoseklus palaikymas ir skatinimas.

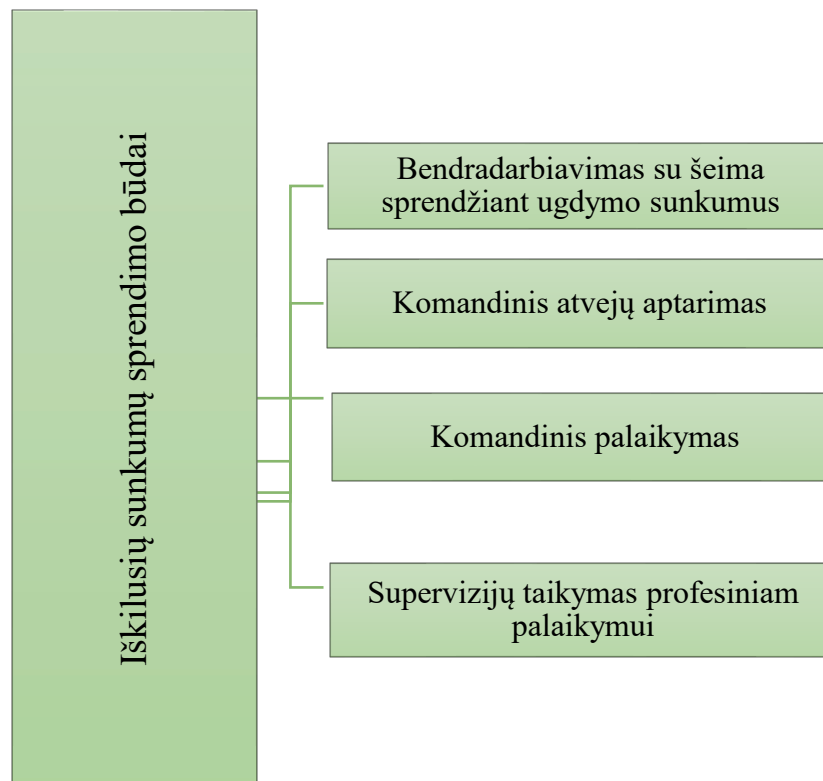
Išryškėjo, kad klientams būdingas **nerimas naujose situacijose ir pasimetimas**, susidūrus su pokyčiais ir nežinoma aplinka. Tyrimo dalyvių teigimu, struktūros ir pastovumo trūkumas kelia nesaugumo jausmą ir apsunkina orientavimąsi. Tai atsiskleidžia teiginiuose: „*Jeigu yra aiški struktūra, dienotvarkė, jie žino, kas bus šiandien ir kas bus rytoj, tada jie daug ramiau jaučiasi ir gali mokytis. Kai yra chaosas, jie pasimeta....*“ (R2) „*Jei nulužo pieštukas – katastrofa. Darbas sustoja, žmogus nežino ką toliau daryti... jis tiesiog sustingsta ir laukia pagalbos... jei kas nors netyčia užkliudė, jie gali sureaguoti agresyviai arba pravirkti nesuprasdami, kad tai netyčia.*“ (R4). Taigi, naujos ar neaiškios situacijos asmenims su intelekto negalia kelia nesaugumo jausmą, dėl kurio jie dažnai sutrinka,

pasimeta. Tokiose situacijose pasireiškia ne tik orientacijos stokia, bet ir tam tikros emocinės reakcijos, tokios kaip baimė, pasyvumas ar impulsyvus elgesys. Tai rodo, kad nerimas ir pasimetimas tampa reikšmingu veiksnio, apsunkinančiu įgūdžių ugdymo procesą, nes riboja asmens su intelekto negalia įsitraukimą ir gebėjimą mokytis naujose situacijose.

Įgūdžių stoka ir lėtas įsisavinimas taip kelia tam tikrų sunkumų, todėl mokymosi procesas reikalauja daug laiko ir nuoseklaus kartojimo. Socialiniai darbuotojai akcentavo, kad nauji įgūdžiai įtvirtinami tik per dažną ir nuolatinį veiksmų kartojimą: „*Reikia, žinoma, kartoti tą patį veiksmą net ir šimtus kartų būna....Tą patį veiksmą kartojame net keliasdešimt kartų.*“ (R1) „*Mokomės įvardinti emocijas.. tai būna lėtas procesas ir iš pradžių labai sudėtinga, nes jie dažnai pamirštą ką mokome..*“ (R4) „*pati negalia riboja atmintį, dėmesio koncentraciją, todėl įgūdžiai formuojasi labai lėtai ir greitai prarandami, jeigu nėra nuolat kartojami.*“ (R5). Taigi, naujų įgūdžių įsisavinimas yra sudėtingas ir ilgas procesas, kuriam įtakos turi tiek pažintiniai sunkumai, tiek gebėjimu stoka suprasti veiksmų seką ir socialines situacijas. Dėl šių priežasčių asmenys su intelekto negalia dažnai pasimeta, pamiršta išmokus veiksmus ar negali jų pritaikyti tam tikrose situacijose, todėl savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymas reikalauja ilgalaikio darbo.

Išryškėjo, kad asmens su intelekto negalia būdingos **asmens baimės**, kurios riboja jų dalyvavimą kasdienėse veiklose ir kelia nerimą. Tyrimo dalyvių teigimu, baimės dažnai susijusios su nepasitikėjimu savimi ir neigiamomis patirtimis: *Dar vienas pavyzdys – klientė, kuri anksčiau bijodavo eiti į parduotuvę. Jai būdavo sunku net suvokti, kur kas stovi, kaip susiorientuoti, kaip paprašyti pardavėjo pagalbos.*“ (R2) „*Pavyzdžiui, turėjome klientę, kuri paniškai bijojo virtuvės veiklos, nes bijojo nusideginti pirštus, sudaužyti indus. Vien pati virtuvės aplinka jai kėlė labai didelį nerimą, todėl ji visiškai vengdavo maisto gaminimo.*“ (R4), *Turėjome merginą, kuri labai bijojo plauti galvą. Jai atrodė, kad vanduo gali „sulįsti į smegenis“.* *Teko dirbti labai lėtai, daug kartų kartojant tuos pačius veiksmus, žingsnis po žingsnio.*“ (R7). Taigi, asmens baimės apsunkina įgūdžių ugdymą, todėl būtinas nuoseklus asmens palaikymas.

Iššūkių sprendimo būdai. Tyrimo duomenys atskleidė iššūkių sprendimo būdus: bendradarbiavimas su šeima sprendžiant ugdymo sunkumus, komandinis atvejų aptarimas, komandinis palaikymas, supervizijų taikymas profesiniam palaikymui (27 pav. ir 3 priedas, 4 lentelė).

27 pav. Iškilusių sunkumų sprendimo būdai

Tyrimo duomenys atskleidė, kad vienas iš būdų sprendžiant iškilusius sunkumus ugdant savarankiškumo įgūdžius yra **bendradarbiavimas su asmens šeima**. Tyrimo dalyvių teigimu.: „*Su šeimomis...turim nuolatinis pokalbius. Kartais net namų užduotis duodam. Pavyzdžiui, šią savaitę leiskim jam pačiam supakuoti krepšį į centrą....Taip pat prašom, kad šeimos nesikištų, jei žmogus daro lėčiau, tik taip atsiranda realus mokymas.. su šeima bendradarbiauti tenka nuolat..* (R2) „*Jeigu mes centre mokom vieno, o šeima namuose daro kitaip, žmogus pasimeta.. stengiamės su tėvais nuolat bendradarbiauti ir palaikyti vienodą liniją*“ (R4), „*Bendradarbiavimas su šeima. Kalbame, konsultuojame iškilus sunkumams, mokome rodome.*“ (R6). Bendradarbiavimą su šeima padeda užtikrinti nuoseklų savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymą ir efektyviau spręsti iškylančius sunkumus.

Sprendžiant iškilusius sunkumus svarbus **komandinis atvejų aptarimas**. Socialiniai darbuotojai teigė, kad klientų situacijų analizė kartu su kitais specialistais leidžia geriau suprasti iškilusias problemas ir prainkti tinkamus sprendimo būdus: „*Turim susirinkimus, kuriuose aptariam kliento pažangą. Psichologas duoda patarimų, kaip dirbti su emocijom*“ (R2), „*Psichologas su mumis aptaria kiekvieną atvejį ir padeda spręsti iškilusias elgesio krizes*“ (R4). Galima teigti, kad komandinis atvejų aptarimas padeda efektyviau spręsti iškylančius sunkumus ir užtikrinti nuoseklesnį savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo procesą.

Ne mažiau svarbus yra **komandos palaikymas** sprendžiant sunkumus, jis padeda socialiniams darbuotojams lengviau įveikti sudėtingas situacijas. Dalijimasis patirtimi, tarpusavio pasitikėjimas ir galimybė aptarti iškilius sunkumus su kolegomis prisideda prie efektyvesnio darbo: „*Na o komandoje labai palaikome vieni kitus*“ (R1), „*Komanda visada palaiko, ir visuomet tariusi su kolegomis... išklausau kolegų požiūrį, nes jei mane palaiko aš jais pasitikiu*“ (R3), „*Labai svarbus komandos palaikymas,, galime pasidalinti jausmais su kolegomis ir taip padeda išsėsti iškilius sunkumus*“ (R4). Taigi, komandos palaikymas stiprina socialinių darbuotojų pasitikėjimą ir padeda efektyviau dirbti komandoje.

Supervizijų taikymas profesiniam palaikymui taip pat padeda socialiniams darbuotojams spręsti iššūkius ir stiprina jų emocinį atsparumą. Tyrimo dalyviai teigė: „*Turime supervizijas, kur galime išsikalbėti, kad neperdegtume*“ (R1), „*Įstaiga organizuoja mokymus arba supervizijas,,kalbam apie sudėtingus atvejį, emocinį nuovargį*“ (R2). Taigi supervizijos padeda sumažinti emocinę įtampą, gerina socialinių darbuotojų psichologinę savijautą, stiprina atsparumą profesiniam perdegimui ir prisideda prie efektyvesnio darbo.

2.3. Diskusija

Tyrimo duomenys atskleidė, kad svarbu ugdyti asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius dienos centruose, nes jie jų stokoja. Tyrimo duomenys atskleidė, jog asmenys su intelekto negalia stokoja savęs priežiūros, buitinių, socialinių bei emocinių įgūdžių. Tyrimo rezultatai rodo, kad šių įgūdžių neturėjimas apriboja asmens su negalia gebėjimą savarankiškai priimti sprendimus ar dalyvauti visuomenės gyvenime. Schogren (2017) akcentuoja, kad savarankiškumas padeda asmeniui kontroliuoti savo gyvenimą ir siekti asmeninių tikslų. Be to, Wehmeyer (2013) teigia, kad savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymas sustiprina asmens savivertę ir didina jo gebėjimą veikti pačiam kasdienėse situacijose.

Tyrimas atskleidė, jog socialinių įgūdžių stokai daro įtaką ne tik individualiems, bet ir artimos aplinkos veiksniams. Artimųjų žemi lūkesčiai ir perdėta globa apriboja asmens galimybes mokytis per asmeninę patirtį, nes neužtikrinamos sąlygos savarankiškai veiklai. Turnbull (2015) teigia, kad šeimos palaikymas skatina asmens savarankiškumo ugdymą, nes sudaro galimybes mokytis per patirtį ir veikti savarankiškai. Pernelyg didelė kontrolė ir sprendimų perėmimas riboja asmens savarankiškumo įgūdžių vystymąsi. Shogren (2019) akcentuoja, kad šeimos vaidmuo gali turėti tiek skatinantį, tiek ribojantį poveikį savarankiškumo ugdymui. Per didelė kontrolė ir sprendimų perėmimas už asmenį mažina šių gebėjimų vystymąsi. Be to, tyrime išryškėję kognityviniai sunkumai, asmeninės patirtys taip pat daro neigiamą įtaką asmens savarankiškumo ugdymui. Schalock (2018) teigimu, intelekto negalia trukdo tinkamai apdoroti gaunamą informaciją, sunkiau sekasi sutelkti dėmesį, užduotis atlikti nuosekliai, todėl naujų įgūdžių įsisavinimas reikalauja nuoseklumo ir nuolatinio kartojimo. Noel (2018) nurodo, kad kognityviniai veiksniai apsunkina įgūdžių įsisavinimą bei jų taikymą kasdienėse situacijose. Matud (2019) pažymi, kad neigiamos patirtys ir emociniai išgyvenimai mažina asmens su negalia pasitikėjimą savimi bei motyvaciją, o tai apsunkina savarankiškumo ugdymą.

Tyrimo metu buvo išsiaiškinta, kad dienos centruose skiriamas ypatingas dėmesys asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymui. Tyrimas parodė, kad dienos centruose ugdomi asmens higienos, gyvenimo įgūdžiai, kurių asmenys su intelekto negalia dažniausiai stokoja. Ugdydamiesi šiuos įgūdžius asmenys tampa ne tik mažiau priklausomi nuo kitų, bet ir stiprėja asmens savivertė, aš galiu jausmas. pasitikėjimas savimi. Wehmeyer (2013) teigia, kad asmens savarankiškumo ugdymas yra glaudžiai susijęs su savęs pažinimo stiprinimu bei pilnavertiškesniu dalyvavimu kasdieniame gyvenime. Shogren (2017) pabrėžia, kad savarankiško gyvenimo įgūdžiai padeda asmeniui su negalia kontroliuoti savo gyvenimą. Simpican (2015) teigia, kad socialiniai ir

kasdieniai įgūdžiai sudaro galimybes asmenų su intelekto negalia socialinei įtraukčiai ar dalyvavimui bendruomenėje. Be to, Sandjojo (2018) nustatė, kad savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymas gerina asmens su intelekto negalia funkcionavimą kasdienėse situacijose ir didina jo savarankiškumą.

Dienos centruose ugdomi pagrindiniai finansinio raštingumo įgūdžiai, pradedant nuo pinigų pažinimo, atsiskaitymo už pirkinius ir biudžeto planavimo. Tyrimo rezultatai atskleidžia, kad praktinis mokymas, pavyzdžiui, apsipirkimas realiose vietose, yra veiksminga priemonė šiems įgūdžiams ugdyti. Sandjojo (2018) teigia, kad praktinis mokymas gyvenimiškose situacijose padeda asmenims su intelekto negalia geriau įsisavinti kasdienes įgūdžius ir juos pritaikyti praktiškai.

Socialinių ir emocinių įgūdžių ugdymas neatsiejama savarankiško gyvenimo dalis. Tyrimo duomenys rodo, kad gebėjimas bendrauti, tinkamai spręsti konfliktus ir valdyti emocijas yra būtinas sėkmingai asmenims su intelekto negalia socialinei įtraukčiai. Socialiniai įgūdžiai yra viena svarbiausių visaverčio gyvenimo sudedamųjų dalių (Schalock, 2018). Simplican (2015) pažymi, kad socialiniai įgūdžiai sudaro galimybes asmenų su intelekto negalia socialinei įtraukčiai ar dalyvavimui bendruomenėje.

Ugdant asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius, svarbu taikyti efektyvius darbo metodus: skaidyti veiksmus į mažus žingsnius, vizualinių priemonių naudojimas, kartojimas bei mokymasis realiose situacijose. Shogren (2017) pabrėžia, kad užduočių skaidymas ir aiški struktūra padeda asmenims su intelekto negalia lengviau suprasti veiklas ir ugdytis savarankiškumą. Panašias įžvalgas Raudeliūnaitė ir Gudžinskienė (2017), kad nuoseklus ir individualizuotas ugdymas yra viena svarbiausių sąlygų savarankiškumo įgūdžiams formuoti. Vizualinių priemonių naudojimo svarba taip pats atsiskleidė tyrime. Šių priemonių svarbą akcentuoja Raudeliūnaitė ir Gudžinskienė (2023). Minėtos autorės nurodo, jog aiškiai struktūruota ir vaizdžiai pateikta informacija padeda asmenims su intelekto negalia geriau įsitraukti į ugdymo procesą. Kartojimo reikšmė išryškėjusi tyrime parodė, kad nuoseklus veiklų kartojimas leidžia įtvirtinti įgūdžius. Kaip teigia Kavaliauskienė (2014), kad nuoseklus savarankiškumo ugdymas ir pasikartojančios veiklos yra būtonos socialinių įgūdžių formavimui. Be to, mokymasis realiose situacijose šiame tyrime buvo įvardintas kaip veiksmingiausias metodas.

Tyrimas atskleidė prielaidas, užtikrinančias sėkmingą asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymą dienos centruose. Tyrimas rodo, kad svarbi prielaida ugdyti savarankiško gyvenimo įgūdžius yra palankios edukacinės aplinkos sukūrimas. Kuriant tokią aplinką svarbią reikšmę turi aiški struktūra, parengtas dienotvarkės planas, vizualizacija, nuoseklumas, kartojimas, nes tai padeda asmenims geriau įsitraukti į atliekamas veiklas ir mažina emocinę įtampą. Pasak Raudeliūnaitės ir Gudžinskienės (2017), struktūrizuota aplinka būtina efektyviam mokymuisi, nes aiškiai organizuotos

veiklos, vaizdingos nuorodos ir tinkama edukacinė aplinka mažina asmenų su intelekto negalia patiriamą emocinį nerimą, skatina įsitraukimą į veiklas ir sudaro palankias sąlygas socialinių bei gyvenimo įgūdžių ugdymui. Tai leidžia daryti išvadą, jog edukacinės aplinkos tinkamumas yra vienas iš svarbių veiksnių, lemiančių ugdymo proceso veiksmingumą, efektyvumą.

Bendradarbiavimas tarp specialistų, šeimos ir bendruomenės yra svarbi savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo sąlyga. Sistemingas informacijos dalijimasis ir bendrų tikslų siekimas sudaro galimybes užtikrinti ugdymo tęstinumą skirtingose aplinkose. Turnbull (2015) ypač akcentuoja šeimos įsitraukimo reikšmę ugdymo procese, o Shogren (2019) pabrėžia, kad bendradarbiavimas tarp specialistų ir artimos aplinkos yra svarbus veiksnys, ugdant asmens su intelekto negalia savarankiškumą.

Tyrimo duomenys atskleidė, kad socialinio darbuotojo vaidmuo ugdant asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius pastebimas per konkrečius vaidmenis: įgalintojo, mokytojo, tarpininko, bendruomenės edukatoriaus ir emocinio palaikytojo. Įgalintojo vaidmuo yra susijęs su palankių galimybių sudarymu asmeniui su intelekto negalia veikti savarankiškai ir atsitraukimu nuo perdėtos pagalbos. Shogren (2017) teigimu, asmens su intelekto negalia įgalinimas yra esminė savarankiškumo ugdymo sąlyga. Įgūdžių mokymas per aiškinimą, demonstravimą ir nuoseklų veiksmų kartojimą išryškino mokytojo vaidmens svarbą. Anot Schalock (2018), savarankiško gyvenimo įgūdžiai ugdomi per aiškiai struktūruotą ir nuoseklų mokymą. Tarpininko vaidmuo atsiskleidė, kad bendravimas ir bendradarbiavimas tarp asmens su intelekto negalia, šeimos ir kitų specialistų, siekiant užtikrinti vieningą ugdymo procesą, yra vienas iš sėkmės rodiklių. Turnbull (2015) teigimu, bendradarbiavimas yra svarbus ugdant asmens su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius. Bendruomenės edukatoriaus vaidmuo tyrime siejamas su visuomenės ir artimųjų švietimu apie asmenų su intelekto negalia galimybes. Gudelytė (2019) pažymi, kad socialinis darbuotojas gali atlikti svarbų vaidmenį keičiant pozityvia linkme visuomenės požiūrį į asmenį su negalia. Emocinio palaikytojo vaidmuo parodė, jog asmens su intelekto negalia motyvavimas, pasitikėjimo stiprinimas ir emocinė parama būtina nuolatiniam, nepertraukiamam ugdymo procese. Raudeliūnaitė ir Gudžinskienė (2017) pabrėžia, kad emocinis palaikymas yra būtinas siekiant didinti asmens su intelekto negalia pasitikėjimą savimi ir aktyvų dalyvavimą ar įsitraukimą į bendras veiklas.

Tyrimas atskleidė, kad ugdant asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius susiduriama su įvairiais iššūkiais, sunkumais, susijusiais tiek su išoriniais aplinkos veiksniais, tiek su pačių asmenų su intelekto negalia gebėjimais. Tyrimas parodė, kad socialiniai darbuotojai patiria įvairių sunkumų, kai asmens šeima nenoriai bendradarbiauja, nesilaiko susitarimų, per daug globoja asmenį ir taip apriboja jo savarankiškumą. Turnbull (2015) teigimu, šeimos, artimųjų įsitraukimas ir nuoseklus,

sisteminas bendradarbiavimas yra esminė sėkmingo ugdymo sąlyga, o perdėta globa neigiamai veikia savarankiškumo raidą. Tyrime taip pat išryškėjo iššūkiai, susiję su pačiais asmenimis, tai jų motyvacijos stoka ir greitas pasidavimas susidūrus su nesėkme, nerimas naujose situacijose, įgūdžių stoka ir lėtas įsisavinimas bei įvairios baimės. Tyrimo duomenys taip pat leido išskirti šių iššukių įveikos būdus. Vienas jų – bendradarbiavimas su asmens šeima sprendžiant iškilusius ugdymo sunkumus, užtikrinant vieningą savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo kryptį skirtingose aplinkose. Gudžinskienės ir Šurpik (2017) teigimu, bendradarbiavimas su asmens aplinka ir specialistų tarpusavio ryšys yra būtina sąlyga, padedanti pasiekti efektyvių rezultatų. Taip pat reikšmingas sunkumų įveikos būdas yra komandinis atvejų aptartimas ir komandinis palaikymas, leidžiantis socialiniams darbuotojams ir specialistams dalintis patirtimi, ieškoti sprendimų ir užtikrinti nuoseklų pagalbos teikimą. Be to, svarbus vaidmuo tenka supervizijų taikymui, kuri padeda specialistams reflektuoti savo veiklą, spręsti sudėtingas situacijas ir švengti profesinio perdegimo. Supervizijos reikšmė socialiniame darbe pabrėžia Dirgėlienė ir Kiaunytė (2005) išskirdamos ją kaip svarbią profesinės refleksijos ir emocinės paramos priemonę.

IŠVADOS

1. Teorinė analizė atskleidė, kad asmenų, turinčių intelekto negalia, savarankiškumo galimybės priklauso nuo individualių ir aplinkos veiksnių. Individualūs veiksniai apima asmens su intelekto negalia savivertę, savivoką, vidinę motyvaciją, emocinę būseną, kognityvinius gebėjimus bei turimus gyvenimo įgūdžius. Aplinkos veiksniai apima mikro lygmenį (šeimos parama, artimųjų požiūris į asmenį su negalia, specialistų pagalba). Mezo lygmenį (švietimo ir socialinių paslaugų sistema, dienos centrų veikla ir bendruomenės įsitraukimas) bei makro lygmenį (valstybinė socialinė politika, visuomenės požiūris į asmenis su intelekto negalia). Šių veiksnių visuma lemia asmens galimybes ugdytis savarankiškumo įgūdžius ir visavertiškai dalyvauti visuomenėje. Savarankiško gyvenimo įgūdžiai yra svarbus veiksnys, turintis įtakos asmenų su intelekto negalia gyvenimo kokybei, jų įtraukčiai į bendruomenę, visuomenę. Šie įgūdžiai yra įvairūs ir apima įvairias kasdieninio gyvenimo sritis: maisto gaminimą, asmens higieną, buities tvarkymą, orientaciją aplinkoje, technologijų naudojimą, saviraišką ir laisvalaikį, finansų valdymą, sprendimų priėmimą, socialinių santykių kūrimą bei palaikymą, emocijų pažinimą ir valdymą, savivoką. Asmenys su intelekto negalia dažnai susiduria su ribotais kasdienio gyvenimo įgūdžiais ir tam įtakos turi ne tik sutrikimo pobūdis, bet ypač didelę reikšmę turi aplinkos veiksniai, kurie gali riboti asmens savarankiškumo ugdymąsi. Todėl svarbu kurti asmenį įgalinančią ugdomąją aplinką, kurioje būtų palankios sąlygos ugdytis ir palaikyti savarankiško gyvenimo įgūdžius.

2. Dienos centrai atlieka svarbų vaidmenį gerinant asmenų su intelekto negalia kasdienį gyvenimą, suteikiant įvairias socialines paslaugas, kurios orientuotos į savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymą ir socialinės įtraukties didinimą. Dienos centruose sudaromos sąlygos asmenims su intelekto negalia ugdyti kasdienes, socialinius ir praktinius įgūdžius per realias veiklas, tokias kaip savęs priežiūra, maisto gaminimas, finansų valdymas ar orientacija aplinkoje. Šių įgūdžių ugdymas grindžiamas struktūruota ir palaikančia aplinka, kurioje svarbus aiškus veiklų organizavimas, nuoseklumas ir kartojimas. Taip pat akcentuojamas individualizuotas ugdymo procesas, pritaikytas asmens gebėjimams ir poreikiams. Specialistų, šeimos ir bendruomenės bendradarbiavimas svarbi sąlyga, užtikrinanti ugdymo tęstinumą ir įgytų įgūdžių taikymą kasdieniame gyvenime.

3. Socialinis darbuotojas atlieka svarbų vaidmenį ugdant asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius, kurdamas palankią socioedukacinę aplinką šiems įgūdžiams ugdyti. Mokslinių šaltinių analizė atskleidė, kad socialiniam darbuotojui ugdant asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius svarbu taikyti individualizuotą priejimą, užmegzti ir palaikyti konstruktyvius

santykius su asmeniu, ugdyti įgūdžius įvairiose kasdienėse veiklose, pasitelkiant praktinį mokymą realiose gyvenimo situacijose. Svarbią reikšmę turi bendradarbiavimas su asmens šeima, dienos centro ir kitų įstaigų specialistais, bendruomene. Socialinės aplinkos įtraukimas, apimantis šeimos, bendruomenės ir institucijų dalyvavimą sudaro galimybes pritaikyti įgūdžius už dienos centro ribų bei užtikrina jų tęstinumą kasdieniame gyvenime.

4. Tyrimas atskleidė asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo dienos centruose realijas. Nustatyta, kad asmenys su intelekto negalia stokoja, savęs priežiūros (asmens higienos, apsirengimo) buitinių (maisto gaminimo, namų ruošos), finansinio raštingumo (pinigų pažinimo, atsiskaitymo, pirkinių planavimo) bei socialinių ir emocinių įgūdžių (bendravimo, konfliktų sprendimo, emocijų atpažinimo ir valdymo, dienotvarkės planavimo).

Tyrimo duomenys parodė, kad šių įgūdžių stokai įtakos turi artimųjų menki lūkesčiai dėl intelekto negalią turinčio asmens ir jo perdėta globa, negalios pobūdis ir kognityviniai sunkumai, trauminės patirtys.

Nustatyta, kad dienos centruose ugdomi savęs priežiūros (asmens higienos, apsirengimo, savitvarkos, maisto ruošos pagrindų, buities darbų), finansinio raštingumo (pinigų pažinimo, apsipirkimo, dokumentų tvarkymo) bei socialiniai–emociniai (bendravimo, konfliktų sprendimo, emocijų atpažinimo ir valdymo, darbo grupėje) įgūdžiai. Ugdant savarankiško gyvenimo įgūdžius socialiniai darbuotojai taiko įvairius būdus: individualų darbą, mokymą per mažus žingsnius, asmens motyvavimą, mokymąsi realiose situacijose. Be to, tyrimas atskleidė, kad svarbią reikšmę, ugdant asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius, turi dienos centro komandos bendradarbiavimas, įgalinantis komandos narius „užtikrinti nuoseklų savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymą, spręsti kylančius sunkumus. Taip pat svarbią reikšmę turi ir dienos centro specialistų bendradarbiavimas su asmens šeima/globėjais bei bendruomene, kuris leidžia užtikrinti ugdymo tęstinumą skirtingose aplinkose, sudaro galimybes įtvirtinti įgytus įgūdžius kasdieniame gyvenime, atliepti asmens su intelekto negalia individualius poreikius ir skatina jo socialinę įtrauktį.

Tyrimu nustatyta, kad savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymas daro teigiamą poveikį asmeniui (didėja jo savarankiškumas, pasitikėjimas savimi, socialinė įtrauktis), artimiesiems (mažėja priežiūros našta, didėja asmens savarankiškumas kasdienėje veikloje) ir visuomenei (didėja asmens su negalia įtrauktis į visuomenę, keičiasi visuomenės požiūris į negalią pozityvesne linkme).

Tyrimo duomenys rodo, kad savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo sėkmę laiduoja kuriama palanki edukacinė aplinka dienos centruose, sietina su saugios tiek fizinės, tiek emocinės aplinkos užtikrinimu, aiškia veiklų struktūra ir dienotvarke, teigiamais tarpusavio santykiais tarp darbuotojų ir

asmenų su intelekto negalia, vizualizacijos taikymu, įgūdžių ugdymo nuoseklumu ir, kartojimu, individualaus tempo laikymuisi, atliepiant asmens poreikius bei mokymu(si) per realias situacijas.

Tyrimas atskleidė, kad socialinio darbuotojo vaidmuo ugdant asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius pasireiškia per šiuos vaidmenis: įgalintojo, mokytojo, tarpininko, bendruomenės edukatoriaus ir emocinio palaikytojo. Įgalintojo vaidmuo siejamas su asmens savarankiškumo skatinimu ir sprendimų priėmimo gebėjimų stiprinimu, mokytojo – su nuosekliu įgūdžių formavimu, tarpininko – su bendradarbiavimo tarp asmens, šeimos ir specialistų užtikrinimu, bendruomenės edukatoriaus – su bendruomenės švietimo ir jos teigiamo požiūrio į asmenis su negalia formavimą ir asmens su negalia įtraukties skatinimu, o emocinio palaikytojo – su asmens motyvavimu, jo pasitikėjimo savimi stiprinimu ir emocinės gerovės palaikymu.

Tyrimas parodė, kad socialiniam darbuotojui, dirbančiam su asmenimis, turinčiais intelekto negalią, yra svarbios žinios apie intelekto negalią, taip pat socialinio darbo metodikos žinios, analitiniai, bendravimo ir bendradarbiavimo, organizaciniai, asmens motyvavimo įgūdžiai, kantrybė, pagarba žmogui ir tikėjimas jo galimybėmis.

Tyrimas atskleidė, kad ugdant asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius susiduriama su įvairiais iššūkiais: asmens motyvacijos stoka ir greitu pasidavimu, patyrus nesėkmę, nerimu naujose situacijose ir pasimetimu, lėtu įgūdžių įsisavinimu, įvairiomis baimėmis, taip pat asmens šeimos bendradarbiavimo su dienos centro specialistais stoka ir asmens perdėta globa namuose. Tyrimas parodė, kad šių iššūkių įveikai taikomi sprendimo būdai apima bendradarbiavimą su asmens šeima, komandinį atvejų aptarimą, kolegų pagalba ir palaikymą sprendžiant sunkumus, bei supervizijų taikymą, kuris padeda spręsti sudėtingas situacijas, stiprina specialistų kompetencijas ir užtikrina efektyvesnį darbą.

REKOMENDACIJOS

Remiantis atlikto tyrimo rezultatais, pateikiamos šios rekomendacijos:

1. Socialiniams darbuotojams:

- Rekomenduojama sudaryti daugiau galimybių asmenims su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius mokytis realiose situacijose, padedant asmenims su intelekto negalia įgytus įgūdžius perkelti į kasdienį gyvenimą.
- Tyrimas parodė, kad savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo veiksmingumą riboja nepakankamas jų ugdymo tęstinumas asmens šeimoje, todėl rekomenduojama plėtoti bendradarbiavimą su asmens tėvais (globėjais), teikiant jiems metodinę pagalbą, konsultacijas ir praktines rekomendacijas, kaip ugdyti ir įtvirtinti asmens su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius namų aplinkoje.
- Tikslinga stiprinti asmenų su intelekto negalia motyvaciją ir pasitikėjimą savimi, akcentuojant net ir nedidelius asmens pasiekimus, jo pastangas.

2. Šeimos nariams (artimiesiems/globėjams):

- Skatinti asmenų su intelekto negalia savarankiškumą kasdienėje aplinkoje, suteikiant jiems galimybes savarankiškai atlikti įvairias veiklas ir vengiant perteklinės globos.
- Ne fragmentiškai, o nuosekliai bendradarbiauti su dienos centro specialistais, laikytis susitarimų ir nuosekliai taikyti tuos pačius ugdymo principus namuose, siekiant užtikrinti asmens su intelekto negalia įgūdžių įtvirtinimą.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Adomaitienė, J., & Balčiūnienė, R. (2017). Asmenų, dirbančių socialinių paslaugų sektoriuje, kompetencijos ir jų tobulinimo galimybės. *Andragogika*, 1, 71–93. <https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LTLDB0001:J.04~2017~1526393608735/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>
2. Adomaitytė-Subačienė, I. (2019). *Socialinio darbo kokybės konstravimas kliento įgalinimo perspektyvoje* [Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas].
3. Akkerman, A., Kef, S., & Meininger, H. P. (2017). Job satisfaction of people with intellectual disabilities: The role of basic psychological need fulfillment and workplace participation. *Disability and Rehabilitation*, 40(10), 1192–1199. <https://doi.org/10.1080/09638288.2017.1283716>
4. Anderson, K., Geboy, L., Jarrott, S. E., Missaelides, L., Ogletree, A. M., Peters-Beuer, L., & Zarit, S. H. (2020). Developing a set of uniform outcome measures for adult day services. *Journal of Applied Gerontology*, 39(6), 670–676. <https://doi.org/10.1177/0733464818782130>
5. Beasley, L., Kiser, R., & Hoffman, S. (2020). Mental health literacy, self-efficacy and stigma among college students. *Social Work in Mental Health*, 18(6), 634–650. <https://doi.org/10.1080/15332985.2020.1832643>
6. Begen, F., & Turner-Cobb, J. (2015). Benefits of belonging: Experimental manipulation of social inclusion. *Psychology and Health*, 30(5), 568–582. <https://doi.org/10.1080/08870446.2014.991734>
7. Behav. (2023). Independent living outcomes for adults with intellectual disabilities. *Behavioral Sciences*, 13(9), 745. <https://www.mdpi.com/2076-328X/13/9/745>
8. Bengtsson, M. (2020). How to plan and perform a qualitative study using content analysis. *NursingPlus Open*, 6, 100070. <https://doi.org/10.1016/j.npls.2020.100070>
9. Berry, C., & Greenwood, K. (2017). Beliefs in social inclusion: Invariance in associations among hope, dysfunctional attitudes, and social inclusion across adolescence and young adulthood. *Development and Psychopathology*, 30(4), 1403–1419.
10. Bigby, C., Whiteside, M., & Douglas, J. (2019). Providing support for decision making to adults with intellectual disability. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 44(4), 396–409.

11. Björnsdóttir, K., Stefánsdóttir, G. V., & Stefánsdóttir, Á. (2015). 'It's my life': Autonomy and people with intellectual disabilities. *Journal of Intellectual Disabilities*, 19(1), 5–21.
12. Black, H., Rubinstein, R., Frankowski, A., Hrybyk, G., Nemec, M., & Tucker, G. (2018). Identity, semiotics, and use of symbols in adult day services. *The Gerontologist*, 58(4), 730–738.
13. Bruyère, S. M., & Martínez-Tur, V. (2019). Employment, disability and the role of work psychology. *The Industrial-Organizational Psychologist*, 56(3).
14. Chinn, D., & Homeyard, C. (2017). Easy read and accessible information for people with intellectual disabilities: A meta-narrative literature review. *Health Expectations*, 20(6), 1189–1200.
15. Clement. (2024). *HSC independent living skills guide with free checklist*. The Access Group. <https://www.theaccessgroup.com/en-gb/blog/hsc-independent-living-skills-guide-with-free-checklist/>
16. Curtin, A., Mannion, A., Shprintzen, R. J., Whelan, S., Coyne, R., & Leader, G. (2021). An examination of adaptive behavior and functional outcomes 22q11.2 deletion syndrome: A parental perspective. *American Journal of Medical Genetics Part A*, 185(11).
17. Čiapaitė, L., & Vaitkevičienė, A. (2020). Kaip negalią turintys asmenys vertina socialinių paslaugų kokybę. *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*, 21, 37–65.
18. Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (Eds.). (2018). *The SAGE handbook of qualitative research* (5th ed.). SAGE Publications.
19. Dirgėlienė, I., & Kiaunytė, A. (2005). Supervizija Lietuvos socialinio darbo kontekste. *Acta Paedagogica Vilnensia*, 15(15), 240-254.
20. DiCicco-Bloom, B., & Crabtree, B. F. (2006). The qualitative research interview. *Medical Education*, 40(4), 314–321.
21. Dudonytė, K. (2022). Savarankiško gyvenimo modelio įgyvendinimas Lietuvoje: problemos ir galimybės. *Socialinio darbo studijos*, 1(29), 65–78.
22. Engedal, K., & Strøm, B. S. (2020). Ethical aspects in dementia care. *Nursing Ethics*, 28(1), 11–18.
23. Etikan, I., Musa, S. A., & Alkassim, R. S. (2022). Comparison of convenience sampling and purposive sampling. *American Journal of Theoretical and Applied Statistics*, 11(1), 1–5.
24. Europos Komisija. (2010). *Europos strategija dėl negalios 2010–2020 m.* <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=URISERV%3Aem0047>

25. Europos Taryba. (2017). *Europos Tarybos 2017–2023 m. strategija dėl negalios*. <https://socmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/socialine-integracija/europos-tarybos-2017-2023-m-strategija-del-negalios>
26. Flick, U. (2018). *An introduction to qualitative research* (6th ed.). SAGE Publications.
27. Francis, G. L., Gross, J. M. S., Turnbull, A. P., & Turnbull, H. R. (2020). Family support and self-determination in youth with disabilities. *Education and Training in Autism and Developmental Disabilities*, 55(2), 123–138.
28. Gružinskienė, G. (2017). Neįgaliųjų integracijos į darbo rinką priemonių tobulinimas Lietuvoje. *Socialinis darbas*, 15(2).
29. Gudelytė, U. (2019). „Padėk man nuspręsti“: socialinio darbuotojo vaidmuo teikiant pagalbą intelekto negalią turintiems asmenims priimant sprendimus [Magistro darbas, Vytauto Didžiojo universitetas].
30. Gudžinskienė, V., & Augutavičius, R. (2014). Vaikų globos namų auklėtinių pasirengimas savarankiškam gyvenimui. *Mokytojų ugdymas*, 23(2), 18–33.
31. Gudžinskienė, V., & Raudeliūnaitė, R. (2007). *Socialiniai įgūdžiai*. Visuotinė lietuvių enciklopedija. <https://www.vle.lt/straipsnis/socialiniai-igudziai/>
32. Gudžinskienė, V., & Rimkevičė, L. (2021). Socialinio darbuotojo darbo turinio pokyčiai teikiant paslaugas bendruomeniniuose vaikų globos namuose vaikams su intelekto ir (ar) psichikos negalia. *Socialinis darbas*, 19(2), 163–183.
33. Gudžinskienė, V., & Šurpik, J. (2017). Jaunuolių, turinčių proto negalią, savarankiškumo ugdymo(si) sėkmės kriterijai. *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka*, 18, 64–77.
34. Israel, M., & Hay, I. (2021). *Research ethics for social scientists* (3rd ed.). SAGE Publications.
35. Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvencija ir jos Fakultatyvus protokolas. (2006). <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.373465>
36. Kaffemanienė, I., & Jurevičienė, M. (2012). Individo stiprybėmis grindžiamo socialinių įgūdžių ugdymo modeliavimo galimybės. *Specialusis ugdymas*, 2(27), 164–174.
37. Kaiser, K. (2020). Protecting respondent confidentiality in qualitative research. *Qualitative Health Research*, 30(1), 3–4.
38. Kallio, H., Pietilä, A.-M., Johnson, M., & Kangasniemi, M. (2016). Systematic methodological review: Developing a framework for a qualitative semi-structured interview guide. *Journal of Advanced Nursing*, 72(12), 2954–2965.

39. Kam, P. K. (2021). From the strengths perspective to an empowerment–participation–strengths model in social work practice. *British Journal of Social Work*, 51(4), 1425–1444.
40. Kavaliauskienė, V., & Balčiūnaitė, R. (2014). Profesinis perdegimas ir jo raiška socialinio darbo profesionalizacijos kontekste. *Socialinis darbas*, 13(1), 115–128.
41. Kavaliauskienė, J., & Rimkuvienė, A. (2017). Social work skills working with mentally disabled persons: Case overview. *Applied Research in Health and Social Sciences: Interface and Interaction*, 14(1), 22–32.
42. Keyes, C. L. M. (2014). Mental health as a complete state: How the salutogenic perspective completes the picture. In *Bridging occupational, organizational and public health* (pp. 179–192). Springer.
43. Kiaunytė, A., Zaturskis, G., & Juodkaitė, D. (2020). On the role conflict of social workers in Lithuania dealing with the issue of legal capacity of persons with disabilities. *Journal of Human Rights and Social Work*, 5, 108–117.
44. Kleinert, H. L., Jones, M. M., Sheppard-Jones, K., Harp, B., & Harrison, E. M. (2012). Students with intellectual disabilities going to college? *Teaching Exceptional Children*, 44(5), 26–33.
45. Kriščiūnas, A. (2015). Negalia ir požiūris į ją šiuolaikinėje visuomenėje. *Visuomenės sveikata*, 25(1), 5–14.
46. Kubiak, S. P., Brenner, H., Bybee, D., Campbell, R., & Fedock, G. (2018). Incarceration: Using ecological theory as a framework to inform and guide future research. *Trauma, Violence, & Abuse*, 19(1), 94–106.
47. Kyngas, H. (2020). Qualitative research and content analysis. In *The application of content analysis in nursing science research*. Springer.
48. Lee, H., & Morningstar, M. E. (2019). The impact of transition planning on self-determination and independent living outcomes. *Career Development and Transition for Exceptional Individuals*, 42(2), 76–86.
49. Lietuvos neįgaliųjų draugija. (2018). *Neįgaliųjų individualių specialiųjų poreikių tenkinimo tyrimas: apklausos rezultatų ataskaita*. Vilnius.
50. Lietuvos neįgaliųjų forumas. (2015). *Alternatyvi ataskaita dėl Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencijos įgyvendinimo Lietuvoje*.
51. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija. (2020a). *Isakymas dėl neįgaliųjų socialinės integracijos 2021–2023 metų veiksmų plano patvirtinimo* (Nr. A1-817).

52. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija. (2020b). *Kas yra socialinis darbas?* <https://socmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/socialine-integracija/socialinis-darbas/kas-yra-socialinis-darbas/>
53. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija. (2023). *Bendruomeninių paslaugų plėtros ataskaita*. Vilnius. <https://socmin.lrv.lt/media/viesa/saugykla/2024/3/pAyPc83xHZE.pdf>
54. Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas. (2006). *Valstybės žinios*, 17(589).
55. Makharadze, T., Kitiashvili, A., & Bricout, J. C. (2010). Community-based day-care services for people with intellectual disabilities in Georgia: A step towards their social integration. *Journal of Intellectual Disabilities*, 14(4), 289–301.
56. Matud, M. P., Lopez-Curbelo, M., & Fortes, D. (2019). Gender and psychological well-being. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(19), 3531.
57. Maulik, P. K., Mascarenhas, M. N., Mathers, C. D., Dua, T., & Saxena, S. (2011). Prevalence of intellectual disability: A meta-analysis of population-based studies. *Research in Developmental Disabilities*, 32(2), 419–436.
58. Mazzotti, V. L., Rowe, D. A., Cameto, R., Test, D. W., & Morningstar, M. E. (2016). Identifying and promoting transition-focused education: A cross-institutional analysis of effective practices. *Career Development and Transition for Exceptional Individuals*, 39(4), 229–239.
59. McKenzie, K., Milton, M., Smith, G., & Ouellette-Kuntz, H. (2016). Systematic review of the prevalence and incidence of intellectual disabilities: Current trends and issues. *Current Developmental Disorders Reports*, 3(2), 104–115.
60. Merriam-Webster Dictionary. (2017). *Definition of disability*. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/disability>
61. Mijatović, D. (2021). *Reform of mental health services: An urgent need and a human rights imperative*. Council of Europe.
62. Naudužienė, G., & Zuzevičiūtė, V. (2021). Emocinio intelekto ir psichologinės gerovės ryšys: ugdymo galimybės. *Sveikatos mokslai*, 31(3).
63. Nigel. (2025). *Capstones on intellectual disabilities*. University of St. Augustine for Health Sciences. <https://soar.usa.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1131&context=capstones>
64. Noel, M., Chambers, C. T., Uman, L. S., Parker, J. A., & Birnie, K. (2018). Psychological interventions for needle-related procedural pain and distress in children and adolescents. *Cochrane Database of Systematic Reviews*.

65. Novyk, L., & Mazur, T. (2021). Studying the impact of professional interaction on social workers' emotional burnout. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*.
66. Palinkas, L. A., Horwitz, S. M., Green, C. A., Wisdom, J. P., Duan, N., & Hoagwood, K. (2020). Purposeful sampling for qualitative data collection and analysis in mixed method implementation research. *Administration and Policy in Mental Health*, 47(5), 508–518.
67. Qu, S. Q., & Dumay, J. (2011). The qualitative research interview. *Qualitative Research in Accounting & Management*, 8(3), 238–264.
68. Raudeliūnaitė, R., & Gudžinskienė, V. (2017). The empowerment of young people with intellectual disability by providing socio-educational services at day centres. *EDULEARN17 Proceedings*, 9020–9028.
69. Raudeliūnaitė, R., & Gudžinskienė, V. (2023). Veiksniai, padedantys socialiniams darbuotojams įgalinti asmenis, turinčius intelekto negalią, dienos socialinės globos centruose: socioedukacinis aspektas. *Specialusis ugdymas*, 1(44), 95–137.
70. Resnik, D. B. (2020). *The ethics of research with human subjects: Protecting people, advancing science, promoting trust*. Springer.
71. Rice, J., Björnsdóttir, K., & Smith, E. (2015). Spaces of indifference: Bureaucratic governance and disability rights in Iceland. In T. Shakespeare (Ed.), *Disability research today: International perspectives*. Routledge.
72. Rossen, B. E., Miller, D. L., & Shogren, K. A. (2021). Supporting self-determination development: A review of parent and family interventions. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 33, 843–861.
73. Ruškus, J. (2013). Įgalinimo samprata socialinių paslaugų kontekste. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*, 12(2), 9–42.
74. Salmons, J. (2015). *Qualitative online interviews: Strategies, design, and skills*. SAGE Publications.
75. Sandjojo, J., Gebhardt, W. A., Zedlitz, A. M., Hoekman, J., Haan, J. J., & Evers, A. W. (2018). Promoting independence of people with intellectual disabilities: A focus group study. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*, 16(1), 16–25.
76. Schalock, R. L., Luckasson, R., & Tassé, M. J. (2021). An overview of intellectual disability: Definition, diagnosis, classification, and systems of supports. *American Journal on Intellectual and Developmental Disabilities*, 126(6), 439–442.

77. Shogren, K. A., & Shaw, L. A. (2016). The impact of personal factors and environment on self-determination. *Remedial and Special Education*, 37(1), 55–62.
78. Shogren, K. A., Burke, K. M., Antosh, A. A., LaPlante, T., & Wehmeyer, M. L. (2017). Impact of the self-determined learning model of instruction on self-determination. *Remedial and Special Education*, 38(3), 142–152.
79. Simplican, S. C., Leader, G., Kosciulek, J., & Leahy, M. (2015). Defining social inclusion of people with intellectual and developmental disabilities: An ecological model of social networks and community participation. *Research in Developmental Disabilities*, 38, 18–29.
80. *Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2014 m. vasario 14 d. įsakymas Nr. A1-83 dėl Perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų plano patvirtinimo.* (2014).
81. *Socialinių globos normų aprašas.* (2007). <https://eseimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.292682>
82. *Socialinių paslaugų katalogas.* (2006). <https://eseimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.274453>
83. Spandler, H. (2007). From social exclusion to inclusion? A critique of the inclusion imperative in mental health. *Medical Sociology Online*, 2(2), 3–16.
84. Stremauskienė, R., & Žibėnienė, G. (2015). Socialinių darbuotojų, dirbančių su socialinės rizikos šeimomis, įsivardinti profesinės veiklos ypatumai. *Socialinė sveikata*, 1, 75–83.
85. Sulimani-Aidan, Y., Benbenishty, R., Dinisman, T., & Zeira, A. (2013). Care leavers in Israel: What contributes to better adjustment to life after care? *Journal of Social Service Research*, 39(5), 704–718.
86. Šereivienė, A., & Žydzūnaitė, V. (2005). Socialinio darbuotojo kompetencijos komponentai socioedukacinio darbo kontekste. *Sveikatos ir socialinių mokslų taikomieji tyrimai: sandūra*, 1(2), 92–102.
87. Takeuchi, T., Togari, T., Oe, M., Takemura, Y., & Sanada, H. (2013). Variations in the mental health and sense of coherence (SOC) of new graduate nurses. *Open Journal of Nursing*, 3.
88. Toliušytė, Ž., & Plaušinitienė, A. (2015). Vaikų, gyvenančių globos namuose, savarankiško gyvenimo įgūdžių raiška. *Studijos šiuolaikinėje visuomenėje*, 6, 144–154.
89. United Nations Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2017). *General comment No. 5 on living independently and being included in the community.*

90. Varpio, L., Ajjawi, R., Monrouxe, L. V., O'Brien, B. C., & Rees, C. E. (2020). Shedding the cobra effect: Problematising thematic emergence, triangulation, saturation and member checking. *Medical Education*, 54(1), 40–50.
91. Vorevičienė, J. (2016). *Trečiasis sektorius ir socialinė gerovė: nevyriausybinų organizacijų vaidmuo gerovės valstybėje* [Daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas].
92. Vornholt, K., Villotti, P., & Muschalla, B. (2018). Disability and employment: Overview and highlights. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 27(1), 40–55.
93. Webber, M., & Fendt-Newlin, M. (2017). A review of social participation interventions for people with mental health problems. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 52(4), 369–380.
94. Willig, C. (2020). *Introducing qualitative research in psychology* (4th ed.). McGraw-Hill Education.
95. Zambri. (2023). *Factor affecting independent living of persons with intellectual disabilities: A systematic review*. (PDF).
96. Zapodeanu, M. (2015). *Family therapy and family social work*. ResearchGate.
97. Žmonių su negalia teisių stebėsenos komisija. (2023). *Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencijos nuostatų įgyvendinimo stebėsenos ataskaita*. Vilnius.

SANTRAUKA

Magistro darbe „Asmenų, turinčių intelekto negalią, savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymas dienos centruose“ nagrinėjamas savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymas dienos centruose, analizuojant šio proceso teorines prielaidas ir socialinių darbuotojų praktinę patirtį. Tyrimo aktualumą lemia tai, kad asmenys su intelekto negalia stokoja savarankiško gyvenimo įgūdžių. Šių įgūdžių ugdymas tampa svarbia sąlyga didinant asmenų savarankiškumą, mažinant priklausomybę nuo kitų ir gerinant jų gyvenimo kokybę, įtrauktį į visuomenę. Dienos centrai tampa reikšminga socialine aplinka, kurioje sudaromos galimybės ugdyti praktinius, socialinius ir emocinius gebėjimus, stiprinti savarankiškumą bei skatinti asmenų įsitraukimą į visuomenę. Darbo tikslas – atskleisti asmenų, turinčių intelekto negalią, savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo dienos centruose teorinius ir praktinius aspektus.

Darbo uždaviniai:

1. Pateikti asmenų, turinčių intelekto negalią, savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo svarbą.
2. Aptarti dienos centrų galimybes ugdant asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius.
3. Atskleisti socialinių darbuotojų vaidmenį ugdant asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius dienos centruose.
4. Identifikuoti asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo dienos centruose realijas, remiantis socialinių darbuotojų patirtimi.

Taikyti metodai:

Teoriniai: mokslinės literatūros analizė, siekiant atskleisti savarankiško gyvenimo įgūdžių sampratą, jų ugdymo svarbą bei dienos centrų galimybes ugdant šiuos įgūdžius.

Empiriniai: empiriniam tyrimui pasirinktas kokybinis tyrimo tipas, taikant pusiau struktūruotą interviu metodą, siekiant atskleisti socialinių darbuotojų patirtį ugdant asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius dienos centruose. Tyrimo duomenų analizei taikyta kokybinė turinio analizė.

1. Teorinė analizė atskleidė, kad asmenų, turinčių intelekto negalią, savarankiškumo galimybės priklauso nuo individualių ir aplinkos veiksnių. Individualūs veiksniai apima asmens su intelekto negalia savivertę, savivoką, vidinę motyvaciją, emocinę būseną, kognityvinius gebėjimus bei turimus gyvenimo įgūdžius. Aplinkos veiksniai apima mikro lygmenį (šeimos parama, artimųjų požiūris į asmenį su negalia, specialistų pagalba). Mezo lygmenį (švietimo ir socialinių paslaugų sistema, dienos

centrų veikla ir bendruomenės įsitraukimas) bei makro lygmenį (valstybinė socialinė politika, visuomenės požiūris į asmenis su intelekto negalia). Šių veiksnių visuma lemia asmens galimybes ugdytis savarankiškumo įgūdžius ir visavertiškai dalyvauti visuomenėje. Savarankiško gyvenimo įgūdžiai yra svarbus veiksnys, turintis įtakos asmenų su intelekto negalia gyvenimo kokybei, jų įtraukčiai į bendruomenę, visuomenę. Šie įgūdžiai yra įvairūs ir apima įvairias kasdieninio gyvenimo sritis: maisto gaminimą, asmens higieną, buities tvarkymą, orientaciją aplinkoje, technologijų naudojimą, saviraišką ir laisvalaikį, finansų valdymą, sprendimų priėmimą, socialinių santykių kūrimą bei palaikymą, emocijų pažinimą ir valdymą, savivoką. Asmenys su intelekto negalia dažnai susiduria su ribotais kasdienio gyvenimo įgūdžiais ir tam įtakos turi ne tik sutrikimo pobūdis, bet ypač didelę reikšmę turi aplinkos veiksniai, kurie gali riboti asmens savarankiškumo ugdymąsi. Todėl svarbu kurti asmenį įgalinančią ugdomąją aplinką, kurioje būtų palankios sąlygos ugdytis ir palaikyti savarankiško gyvenimo įgūdžius.

2. Dienos centrai atlieka svarbų vaidmenį gerinant asmenų su intelekto negalia kasdienį gyvenimą, suteikiant įvairias socialines paslaugas, kurios orientuotos į savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymą ir socialinės įtraukties didinimą. Dienos centruose sudaromos sąlygos asmenims su intelekto negalia ugdyti kasdienius, socialinius ir praktinius įgūdžius per realias veiklas, tokias kaip savęs priežiūra, maisto gaminimas, finansų valdymas ar orientacija aplinkoje. Šių įgūdžių ugdymas grindžiamas struktūruota ir palaikančia aplinka, kurioje svarbus aiškus veiklų organizavimas, nuoseklumas ir kartojimas. Taip pat akcentuojamas individualizuotas ugdymo procesas, pritaikytas asmens gebėjimams ir poreikiams. Specialistų, šeimos ir bendruomenės bendradarbiavimas svarbi sąlyga, užtikrinanti ugdymo tęstinumą ir įgytų įgūdžių taikymą kasdieniame gyvenime.

3. Socialinis darbuotojas atlieka svarbų vaidmenį ugdant asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius, kurdamas palankią socioedukacinę aplinką šiems įgūdžius ugdyti. Mokslinių šaltinių analizė atskleidė, kad socialiniam darbuotojui ugdant asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius svarbu taikyti individualizuotą priėjimą, užmegzti ir palaikyti konstruktyvius santykius su asmeniu, ugdyti įgūdžius įvairiose kasdienėse veiklose, pasitelkiant praktinį mokymą realiose gyvenimo situacijose. Svarbią reikšmę turi bendradarbiavimas su asmens šeima, dienos centro ir kitų įstaigų specialistais, bendruomene. Socialinės aplinkos įtraukimas, apimantis šeimos, bendruomenės ir institucijų dalyvavimą sudaro galimybes pritaikyti įgūdžius už dienos centro ribų bei užtikrina jų tęstinumą kasdieniame gyvenime.

4. Tyrimas atskleidė asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo dienos

centruose realijas. Nustatyta, kad asmenys su intelekto negalia stokoja, savęs priežiūros (asmens higienos, apsirengimo) buitinių (maisto gaminimo, namų ruošos), finansinio raštingumo (pinigų pažinimo, atsiskaitymo, pirkinių planavimo) bei socialinių ir emocinių įgūdžių (bendravimo, konfliktų sprendimo, emocijų atpažinimo ir valdymo, dienotvarkės planavimo).

Tyrimo duomenys parodė, kad šių įgūdžių stokai įtakos turi artimųjų menki lūkesčiai dėl intelekto negalią turinčio asmens ir jo perdėta globa, negalios pobūdis ir kognityviniai sunkumai, trauminės patirtys.

Nustatyta, kad dienos centruose ugdomi savęs priežiūros (asmens higienos, apsirengimo, savitvarkos, maisto ruošos pagrindų, buities darbų), finansinio raštingumo (pinigų pažinimo, apsipirkimo, dokumentų tvarkymo) bei socialiniai–emociniai (bendravimo, konfliktų sprendimo, emocijų atpažinimo ir valdymo, darbo grupėje) įgūdžiai. Ugdamas savarankiško gyvenimo įgūdžius socialiniai darbuotojai taiko įvairius būdus: individualų darbą, mokymą per mažus žingsnius, asmens motyvavimą, mokymąsi realiose situacijose. Be to, tyrimas atskleidė, kad svarbią reikšmę, ugdamas asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius, turi dienos centro komandos bendradarbiavimas, įgalinantis komandos narius, užtikrinti nuoseklų savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymą, spręsti kylančius sunkumus. Taip pat svarbią reikšmę turi ir dienos centro specialistų bendradarbiavimas su asmens šeima/globėjais bei bendruomene, kuris leidžia užtikrinti ugdymo tęstinumą skirtingose aplinkose, sudaro galimybes įtvirtinti įgytus įgūdžius kasdieniame gyvenime, atliepti asmens su intelekto negalia individualius poreikius ir skatina jo socialinę įtrauktį.

Tyrimu nustatyta, kad savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymas daro teigiamą poveikį asmeniui (didėja jo savarankiškumas, pasitikėjimas savimi, socialinė įtrauktis), artimiesiems (mažėja priežiūros našta, didėja asmens savarankiškumas kasdienėje veikloje) ir visuomenei (didėja asmens su negalia įtrauktis į visuomenę, keičiasi visuomenės požiūris į negalią pozityvesne linkme).

Tyrimo duomenys rodo, kad savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo sėkmę laiduoja kuriama palanki edukacinė aplinka dienos centruose, sietina su saugios tiek fizinės, tiek emocinės aplinkos užtikrinimu, aiškia veiklų struktūra ir dienotvarke, teigiamais tarpusavio santykiais tarp darbuotojų ir asmenų su intelekto negalia, vizualizacijos taikymu, įgūdžių ugdymo nuoseklumu ir, kartojimu, individualaus tempo laikymuisi, atliepiant asmens poreikius bei mokymu(si) per realias situacijas.

Tyrimas atskleidė, kad socialinio darbuotojo vaidmuo ugdamas asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius pasireiškia per šiuos vaidmenis: įgalintojo, mokytojo, tarpininko, bendruomenės edukatoriaus ir emocinio palaikytojo. Įgalintojo vaidmuo siejamas su asmens savarankiškumo skatinimu ir sprendimų priėmimo gebėjimų stiprinimu, mokytojo – su nuosekliu

įgūdžių formavimu, tarpininko – su bendradarbiavimo tarp asmens, šeimos ir specialistų užtikrinimu, bendruomenės edukatoriaus – su bendruomenės švietimo ir jos teigiamo požiūrio į asmenis su negalia formavimą ir asmens su negalia įtraukties skatinimu, o emocinio palaikytojo – su asmens motyvavimu, jo pasitikėjimo savimi stiprinimu ir emocinės gerovės palaikymu.

Tyrimas parodė, kad socialiniam darbuotojui, dirbančiam su asmenimis, turinčiais intelekto negalią, yra svarbios žinios apie intelekto negalią, taip pat socialinio darbo metodikos žinios, analitiniai, bendravimo ir bendradarbiavimo, organizaciniai, asmens motyvavimo įgūdžiai, kantrybė, pagarba žmogui ir tikėjimas jo galimybėmis.

Tyrimas atskleidė, kad ugdant asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius susiduriama su įvairiais iššūkiais: asmens motyvacijos stoka ir greitu pasidavimu, patyrus nesėkmę, nerimu naujose situacijose ir pasimetimu, lėtu įgūdžių įsisavinimu, įvairiomis baimėmis, taip pat asmens šeimos bendradarbiavimo su dienos centro specialistais stoka ir asmens perdėta globa namuose. Tyrimas parodė, kad šių iššūkių įveikai taikomi sprendimo būdai apima bendradarbiavimą su asmens šeima, komandinį atvejų aptarimą, kolegų pagalba ir palaikymą sprendžiant sunkumus, bei supervizijų taikymą, kuris padeda spręsti sudėtingas situacijas, stiprina specialistų kompetencijas ir užtikrina efektyvesnį darbą.

SUMMARY

The master's thesis "Development of Independent Living Skills for People with Intellectual Disabilities in Day Centres" examines the development of independent living skills in day centres, analysing the theoretical foundations of this process as well as the practical experience of social workers. The relevance of this study lies in the fact that people with intellectual disabilities often lack independent living skills. The development of these skills is a key factor in increasing individuals' independence, reducing their reliance on others, and improving their quality of life and social inclusion. Day centres constitute an important social environment in which opportunities are created to develop practical, social, and emotional skills, strengthen independence, and promote individuals' social inclusion. The aim of this study is to examine the theoretical and practical aspects of developing independent living skills for individuals with intellectual disabilities in day centres.

Research objectives:

1. To highlight the importance of developing independent living skills for people with intellectual disabilities.
2. To discuss the role of day centres in developing independent living skills for people with intellectual disabilities.
3. To explore the role of social workers in developing independent living skills for people with intellectual disabilities in day centres.
4. To identify the realities of developing independent living skills for people with intellectual disabilities in day centres, based on the experience of social workers.

Methods used:

Theoretical methods: Analysis of scientific literature to examine the concept of independent living skills, the importance of developing them, and the role of day centres in fostering these skills.

Empirical methods: A qualitative research design was chosen for this empirical study, employing a semi-structured interview method to explore social workers' experiences in developing independent living skills among individuals with intellectual disabilities in day centres. Qualitative content analysis was applied to analyse the research data.

1. The theoretical analysis revealed that opportunities for independence among individuals with intellectual disabilities depend on both individual and environmental factors. Individual factors include self-esteem, self-awareness, intrinsic motivation, emotional state, cognitive abilities, and existing life skills. Environmental factors operate at the micro level (family support, relatives' attitudes towards the

individual, and support from professionals), the meso level (the education and social services system, day centre activities, and community involvement), and the macro level (national social policy and public attitudes towards individuals with intellectual disabilities). The interaction of these factors determines a person's ability to develop independence skills and participate fully in society. Independent living skills are a key factor influencing the quality of life of individuals with intellectual disabilities, as well as their inclusion in the community and society. These skills are diverse and encompass various areas of daily life, including cooking, personal hygiene, household management, orientation in the environment, use of technology, self-expression and leisure activities, financial management, decision-making, building and maintaining social relationships, and recognizing and managing emotions, as well as self-awareness. Individuals with intellectual disabilities often face limitations in their daily living skills. Although the nature of the disability plays a role, environmental factors – which may hinder the development of independence – are particularly significant. Therefore, it is important to create an empowering educational environment that provides favourable conditions for developing and maintaining independent living skills.

2. Day centres play a significant role in improving the daily lives of people with intellectual disabilities by providing a range of social services focused on developing independent living skills and enhancing social inclusion. Day centres create opportunities for individuals with intellectual disabilities to develop daily, social, and practical skills through real-life activities such as self-care, cooking, financial management, and orientation in the environment. The development of these skills is based on a structured and supportive environment in which clear organization of activities, consistency, and repetition are essential. Emphasis is also placed on an individualized educational process tailored to the person's abilities and needs. Collaboration among professionals, family members, and the community is a key factor in ensuring the continuity of skill development and the application of acquired skills in everyday life.

3. Social workers play a vital role in developing independent living skills among individuals with intellectual disabilities by creating a supportive socio-educational environment for the development of these skills. An analysis of scientific literature revealed that, when supporting individuals with intellectual disabilities in developing independent living skills, it is important to adopt an individualized approach, establish and maintain constructive relationships with the individual, and develop skills in various daily activities through practical training in real-life situations. Collaboration with the individual's family, day centre staff and other institutional professionals, as well as the community, is of great importance. Involving the broader social environment – including the participation of family,

community, and institutions – creates opportunities to apply skills beyond the day centre and ensures their continuity in daily life.

4. The study revealed the realities of developing independent living skills for individuals with intellectual disabilities in day centres. It was found that individuals with intellectual disabilities lack skills in self-care (personal hygiene, dressing), household tasks (cooking, housekeeping), financial literacy (understanding money, making payments, planning purchases), as well as social and emotional skills (communication, conflict resolution, recognizing and managing emotions, and daily routine planning).

The study data revealed that the lack of these skills is influenced by low expectations of family members towards individuals with intellectual disabilities and their overprotective behaviour, as well as by the nature of the disability, cognitive difficulties, and traumatic experiences.

It was found that day centres develop self-care skills (personal hygiene, dressing, self-management, basic food preparation, household tasks), financial literacy (understanding money, shopping, document management), and social-emotional skills (communication, conflict resolution, recognizing and managing emotions, and working in a group). When teaching independent living skills, social workers employ various methods, including individual work, step-by-step instruction, motivating the individual, and learning in real-life situations. Furthermore, the study revealed that collaboration within the day centre team plays a significant role in developing independent living skills among individuals with intellectual disabilities, enabling team members to ensure consistent skill development and address emerging challenges. Equally important is the collaboration between day centre specialists, the individual's family or caregivers, and the community, which ensures the continuity of skill development across different environments, provides opportunities to reinforce acquired skills in everyday life, responds to individual needs of the person with an intellectual disability, and promotes social inclusion.

The study found that the development of independent living skills has a positive impact on the individual (increasing their independence, self-confidence, and social inclusion), their family members (reducing the burden of care and increasing the individual's independence in daily activities), and society (increasing the inclusion of people with disabilities and fostering more positive public attitudes towards disability).

The study data also indicate that the success of independent living skills development is ensured by creating a supportive educational environment in day centres. This includes ensuring a safe physical and emotional environment, a clear structure of activities and daily routines, positive interpersonal

relationships between staff and individuals with intellectual disabilities, the use of visual aids, consistency and repetition in skill development, respect for the individual's pace, responsiveness to individual needs, and learning through real-life situations.

The study revealed that the role of a social worker in developing independent living skills among individuals with intellectual disabilities is expressed through the following roles: enabler, teacher, mediator, community educator, and emotional supporter. The enabler's role is associated with promoting the individual's independence and strengthening decision-making abilities; the teacher's role – with the systematic development of skills; the mediator's role – with ensuring cooperation between the individual, their family, and professionals; the community educator's role – with educating the community, fostering positive attitudes towards people with disabilities, and promoting their social inclusion; and the emotional supporter's role – with motivating the individual, strengthening their self-confidence, and supporting their emotional well-being.

The study showed that for social workers collaborating with individuals with intellectual disabilities, knowledge of intellectual disabilities is essential, as is knowledge of social work methodologies, as well as analytical, communication, and collaboration skills, organizational abilities, and the capacity to motivate individuals. In addition, patience, respect for the individual, and belief in their potential are important.

The study also revealed that developing independent living skills for individuals with intellectual disabilities involves various challenges, including a lack of motivation and a tendency to give up quickly after experiencing failure, anxiety in new situations and feelings of confusion, slow skill acquisition, various fears, as well as a lack of cooperation between the individual's family and day centre specialists, and overprotective care at home. The study found that the strategies used to address these challenges include cooperation with the individual's family, team-based case discussions, peer support, and assistance in addressing difficulties, and the use of supervision, which helps to resolve complex situations, strengthen professionals' competencies, and ensures more effective work.

PRIEDAI

1 priedas

Pusiau struktūruoto interviu klausimynas

Esu Mykolo Romerio universiteto Socialinio darbo magistrantūros studijų programos studentė. Neringa Girdauskienė. Atlieku magistro baigiamojo darbo tyrimą, kuriuo siekiu atskleisti socialinių darbuotojų patirtis, ugdant asmenų, turinčių intelekto negalią, savarankiško gyvenimo įgūdžius dienos centruose. Jūsų atsakymai ir patirtis labai svarbi, todėl prašau Jūsų atsakyti į pateiktus klausimus. Laikantis konfidencialumo ir anonimiškumo principo, interviu duomenys baigiamajame darbe bus pateikiami apibendrinti, nei Jūsų vardas, nei pavardė, nei įstaiga, kurioje dirbate, nebus minimi. Interviu įrašai bus saugomi ir prieinami tik man. Taip pat noriu informuoti, kad bet kada turite teisę neatsakyti į klausimą, pereiti prie kito klausimo, arba nutraukti interviu. Ar sutinkate, kad interviu būtų įrašomas?

Klausimai

Savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymas dienos centruose

1. Papasakokite, kodėl svarbu ugdyti asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius. Patekite pavyzdžių.
2. Papasakokite, kokių savarankiško gyvenimo įgūdžių stokoja intelekto negalią turintys asmenys, su kuriais jūs dirbate? Kaip įvardinto įgūdžio stoka reiškiasi, pateikite pavyzdžių?
3. Papasakokite, kas turi įtakos šių asmenų socialinių įgūdžių stokai?
4. Papasakokite kokie ir kaip Jūsų dienos centre ugdomi asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžiai?
5. Papasakokite su kuo bendradarbiaujate ugdant asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius?
6. Papasakokite, kam ir kokią asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo naudą matote?

Veiksniai, laiduojantys sėkmingą asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymą dienos centruose

7. Papasakokite, kokie veiksniai ir kaip gali padėti sėkmingai ugdyti asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius?

Socialinio darbuotojo vaidmuo:

8. Kaip Jūs suprantate savo, kaip socialinio darbuotojo, pagrindinį tikslą dirbant su asmenimis, turinčiais intelekto negali?

9. Papasakokite, koks jūsų, kaip socialinio darbuotojo, vaidmuo ir kaip jis reiškiasi ugdant asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius dienos centre ?

10. Kokių profesinių žinių ir įgūdžių Jums reikia ugdant asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius?

11. Kokios vertybės ir dėl ko svarbios ugdant asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius?

Sunkumai ir jų sprendimai:

12. Su kokiais sunkumais susiduriate ugdydami asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius?

13. Kaip sprendžiate kylančius sunkumus?

1 lentelė. Asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžiai ugdymo dienos centruose praktiniai aspektai.

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Asmenų su intelekto negalia stokojami savarankiško gyvenimo įgūdžiai	Asmens higienos įgūdžiai	„Na, antra sritis, manau, būtų asmeninė higiena. Ir aš nekalbu tik apie tai, kad reikia nusiprausti, aš kalbu apie seką. Tai, pavyzdžiui, žmogui gali nueiti į dušą, bet pamiršti panaudoti šampūną ar net išsivalyti dantis be pastos. Tai rodo, kad jiems trūksta to nuoseklumo ir supratimo, kaip turėtų atrodyti kasdienė savęs priežiūra“ (R1), „Pirmiausia higiena. Kai kuriems klientams atrodo, kad jei drabužiai nėra purvini, juos galima nešioti savaitę. Mes turime kliento pavyzdį, kuris visai nesuprasdavo, kodėl reikia keisti kojines, jam atrodė, kad jeigu jos dar nesuplyšę, tai viskas gerai.“ (R2), „Pavyzdžiui, gali rengtis tais pačiais viršutiniais rūbais visą savaitę. Ar daugiau. Jiems nerūpi, jei rūbai nešvarūs, dėmėti ar suplyšę, nes jie tiesiog nepastebi.“ (R3), „Asmenims sunku savarankiškai nusiprausti, išsivalyti dantis, išsiplauti galvą, nusikarpyti nagus ir panašiai. Dažnai šiuos dalykus reikia priminti, nes patys jie apie tai nepagalvoja.“ (R4), „Asmenys dažnai nejaučia poreikio prausti ar keisti drabužių. Jie nesupranta, kad nemalonus kvapas atstumia aplinkinius, todėl jiems atrodo, kad viskas yra gerai, nors iš šono situacija atrodo kitaip.“ (R5), „Jiems trūksta nuoseklumo kasdieninėse higienos veiklose. Net ir žinodami, ką reikia daryti, jie pamiršta, todėl reikia nuolatinių priminimų – ar pasikeitei kojines, ar susišukavai, ar nusiprausei.“ (R6), „Dalis lankytojų nemoka susiplanuoti rytinės rutinos: pamiršta nusiprusti, nenori šukuotis, netinkamai susitvarko drabužius. Turėjome merginą, kuri labai bijojo plauti galvą, jai atrodė, kad vanduo gali „sulįsti į smegenis“. Tai labai apsunkino higienos įgūdžių formavimą.“ (R7).
	Maisto gamavimo įgūdžiai	„...stokojama maisto gamavimo įgūdžių. Asmenims sunku savarankiškai pasigaminti maistą, jie pasimeta virtuvėje, nesupranta veiksmų sekos ir dažnai nežino, nuo ko pradėti ir kaip užbaigti maisto gamavimo procesą.“ (R3), „Buitiniuose įgūdžiuose stings maisto gamavimo pagrindų.

		Jie nemoka saugiai naudotis virykle, peiliu, bijo karštų paviršių, todėl be nuolatinės priežiūros ir pagalbos maisto gaminimas tampa pavojingas.“(R5).
	Namų ruošos įgūdžiai	„Asmenys su intelekto negalia gali nesuvokti, kaip dažnai reikia pasikeisti ar skalbti rūbu, tvarkyti namus.“(R3), „svarbu yra tvarkymasis kaip susidėti daiktus, susitvarkyti darbo stalą, pavyzdžiui, išsiplauti indus, išrūšiuoti skalbinius, pasikloti lovą“ (R7).
	Mandagaus bendravimo įgūdžiai	„Labiausiai pastebiu socialinių ir komunikacinių įgūdžių stoką. Jie dažnai nemoka atpažinti kitų žmonių emocijų, nemoka adekvačiai reaguoti į konfliktines situacijas. Dar viena problema – asmeninės erdvės neįsivaizdavimas, kai gali per arti prieiti prie visai svetimo žmogaus ar jį liesti.“ (R4), „Taip pat gan aiškiai pasireiškia socialinių įgūdžių trūkumas. Dalis žmonių nesupranta pokalbių ribų. Nemoka pasakyti „ne“. Nesupranta, kad į pokalbį galima įsiterpti, kad dar reikėtų galbūt palaukti.“ (R6), „Labai dažnai matome, kad žmonės nesupranta konfliktų sprendimo būdų, emocijų reguliavimo, nežino, kaip pasakyti „prašau“, „nenoriu“, „aš pavargau“. Jie arba tyli, arba reaguoja impulsyviai. Vienas vaikinys, turintis lengvą intelekto negalią, pradžioje į bet kokią jam nepatinkantį žodį reaguodavo stumdamas kitą.“(R7).
	Emocijų atpažinimo ir valdymo įgūdžiai	„Labiausiai pastebiu, kad asmenims yra sunku atpažinti savo emocijas. Jie dažnai negali pasakyti, ką jaučia, ar tai pyktis, ar liūdesys, ar nusivylimas, todėl emocijos kaupiasi ir vėliau pasireiškia netinkamu elgesiu.“ (R4), „Dalis žmonių nemoka suvaldyti emocijų, ypač stresinėse situacijose. Jeigu kažkas nepavyksta, jie labai greitai supyksta, pradeda rėkti arba užsisiklندی savyje.“ (R6), „Pastebime, kad emocijos dažnai reiškiamos impulsyviai. Asmuo pats nesupranta, kodėl supyko, bet tuo metu jam sunku sustoti ir nusiraminti be pagalbos.“ (R7).
	Dienotvarkės ir laiko planavimo įgūdžiai	„Būna, kad atėjęs žmogus nežino, ką veikti, kol nepasakai labai konkrečiai, ką daryti dabar.“ (R1), „Jeigu pasikeičia įprasta tvarka, žmogus labai pasimeta, jam reikia viską aiškiai pasakyti, kas bus toliau.“ (R4), „Asmenims su intelekto negalia sunku suprasti laiką, kiek viena ar kita

		veikla trunka, todėl jiems sunku laikytis dienotvarkės.“ (R6), „Dalis lankytojų nemoka susiplanuoti rytinės rutinos, pamiršta, ką turi padaryti, ir tada blaškosi, nežino, nuo ko pradėti.“ (R7).
Veiksniai, sąlygojantys savarankiško gyvenimo įgūdžių stoką	Artimųjų menki lūkesčiai dėl intelekto negalią turinčio asmens	„Dažnai šeimos nariai galvoja, kad jis vis tiek nesugebės, todėl net nebando duoti jam kažko padaryti pačiam.“ (R1), „Yra toks požiūris, kad jeigu žmogus turi intelekto negalią, tai jam nereikia mokytis savarankiškai gyventi, nes vis tiek kažkas pasirūpins.“(R7).
	Artimųjų perdėta globa	„...būna, kad jis ateina ir net nežino, ką reiškia susidėti daiktus, nes namie niekas neleido jam nieko daryti pačiam.“ (R1), „Artimieji labai bijo, kad kažkas nepavyks, todėl viską padaro patys ir net nesvarsto galimybes, kad žmogus galėtų pabandyti.“ (R5), „...užsiristi striukės užtrauktuko, nes namiškiai jį visada aprenkdavo.“ (R7).
	Negalios pobūdis ir kognityviniai sunkumai	„Na, manyčiau, kad tam turi įtakos keletas veiksnių. Visų pirma, tai asmenų negalios laipsnis ir pobūdis, kognityvinių funkcijų raida. Sudėtingesnis negalios laipsnis sąlygoja didesnę individualiosios pagalbos poreikį.“ (R1), „Galiausiai įtakos turi ir negalios pobūdis – kai kurie žmonės turi sunkumų su informacijos apdorojimu, dėmesio koncentracija, sensorinėmis patirtimis.“ (R4).
	Trauminės patirtys	„Dar didelė įtaka – trauminė patirtis. Yra klientų, kurie mokykloje buvo patyrę patyčias. Tada jie ima manyti, kad nieko nemoka, kad jiems nesigaus. (R2), „Taip pat svarbios prieš tai patirtos emocinės traumos nesėkmės, kartais net žemas nuvertinimas..... Kai žmogus patiria daug neigiamų reakcijų, jis pradeda tikėti, kad negali ir tada įgūdžiai tampa sunkiai įgyjami....“ (R4).
Dienos centre ugdomi savęs priežiūros įgūdžiai	Asmens higienos	„Pirmiausia – higiena. Kai kuriems klientams atrodo, kad jei drabužiai nėra purvini, juos galima nešioti savaitę....Turėjom nuoseklų mokymą, žingsnis po žingsnio – ką darai ryte, vaizdinės kortelės, lentelės, kur jis pažymi, ką atliko.“ (R2) „Viena klientė po ilgo, kantraus ir nuoseklaus mamos įdėto darbo ir pastangų geba pati pasikeisti higieninius įklotus.“ (R3) „Kitas pavyzdys –

	Apsirengimo įgūdžiai	higiena tualete. Jei žmogus išmoksta pats susitvarkyti tualete, tai yra didžiausias intymaus gyvenimo dalykas ...Jam nereikia kito žmogaus pagalbos pačioje jautriausioje sferoje. Tai tiesiogiai kelia savivertę.“ (R5) „Kai asmuo su intelekto negalia išmoksta atlikti veiksmą pats, pavyzdžiui, apsirengti, jis tampa veikėju.“ (R1); „Tokie elementarūs dalykai kaip nuspręsti, ką apsirengti, jiems yra didžiulis pasiekimas.“ (R2); „Po pusmečio intensyvaus darbo jis jau gali pats apsirengti – labai didžiavosi savimi.“ (R7).
Dienos centre ugdomi buitiniai įgūdžiai	Patalpų priežiūros	Taip pat labai daug naudojame vizualinės pagalbos...Kartu tvarkome centrą – čia svarbu ne tik švarus kambarys, bet ir susitarimas :kas plaus grindis, valys dulkes“ (R4) „ Mes mokome susidėti daiktus, susitvarkyti darbo stalą, išsiplauti indus, išrūšiuoti skalbinius, pasikloti lovą“ (R6).
	Maisto gaminimo įgūdžiai	„Be to, turime maisto gaminimo užsiėmimus. Ten ugdome ne tik gaminimą...“ (R1) „...stokojama... maisto gaminimo... įgūdžių.“ (R3) „...turėjome klientę, kuri paniškai bijojo virtuvės veiklos...“ (R4) „Buitiniuose įgūdžiuose stinga maisto gaminimo pagrindų. Jie nemoka saugiai naudotis virykle...“ (R5) „...Vienas iš man labiausiai patinkančių momentų – maisto ruošimas. Virtuvėje atsiveria tiek daug galimybių...“ (R6) „Dar yra maisto ir ruošimo virtuvės įgūdžiai. Tai viena mėgstamiausių...“ (R7).
	Indų plovimas ir virtuvės tvarka	„Po kiekvienos veiklos mokiname, kad visi kartu susitvarkytų virtuvės patalpas“ (R1) „mokėmės, kad reikia išplauti keptuvę, susitvarkyti stalą, pavalgius susitvarkyti indus . Kai kuriems tai būna sudėtingiau nei pats gaminimas, bet būtent čia ugdosi atsakomybė.“(R3) „ Mes čia mokomės, kaip, išvalyti ir išplauti virtuvę.“(R7).
	Skalbimo ir drabužių priežiūros įgūdžiai	„Jis eina iškėlęs galvą, pasakoja kitiems, kad šiandien pats skalbiau savo rūbus. Tas pasididžiavimas... nu tikrai yra didžiulis pokytis....aišku pradėjome nuo to, kad kartu aptariam, ką reiškia skalbti, kaip įdėti drabužius.“ (R2) „Mes mokome, kaip susidėti daiktus... išrūšiuoti skalbinius.“ (R7).

	Etiketo prie stalo įgūdžiai	„Mes akcentuojame, kad prie stalo visi esame lygūs – reikia palaukti, kol visi atsisės.... Tai ir yra kasdienis etiketas.“ (R2) „mokome tinkamai naudotis stalo įrankiais, servetėlėmis.“ (R3), Mes akcentuojame, kad prie stalo visi lygūs – reikia palaukti kol visi atsisės ir svarbiausia, kad vis primenam ir mokom, kad reikia padėkoti pavalgius “ (R6) „Valgymo metu akcentuojame, kad svarbu ne tik pats maistas, bet ir elgesys – nešnekėti pilna burna, naudotis servetėlėmis“(R7).
Dienos centre ugdomi finansinio raštingumo įgūdžiai	Pinigų pažinimas	„Mūsų klientai dažnai visiškai nesuvokia pinigų vertės... parduotuvėje jie tiesiog paduoda saują monetų kasininkei ir laukia.“ (R1), „Retas, kuris pažįsta pinigus, suvokia jų vertę.“ (R3), „Retas kuris pažįsta pinigus, suvokia jų vertę. Dažnai tenka pradėti nuo pačių pagrindų – atskirti monetas, banknotus, suprasti, kad penki eurai nėra tas pats kas vienas.“(R5), „Mes mokome atskirti monetas ir banknotus, skaičiuoti smulkius pinigus, planuoti nedidelį biudžetą (R7).
	Atsiskaitymas už pirkinius	„Mano vaidmuo labai platus... vieną dieną esu tas, kuris padeda suprasti, kas yra pinigai, kaip už juos atsiskaityti..... „Vietinė parduotuvė leidžia mums ateiti mokytis atsiskaityti tiesiog banko kortele ir grynaisiais...“ (R6), „Atsimenu atvejį, kai viena mergina pirmą kartą savarankiškai pirkdama vandens buteliuką taip jaudinosi, kad vis pamiršdavo, kur padėdavo savo pinigus... tas pirmasis apsipirkimas buvo emociingas, ji pati pasakė: ‘aš noriu dar kartą tai pabandyti‘“ (R7).
	Pirkinių planavimas	„Tai mes darom tokią užduotį: kiekvienas prieš eidamas į parduotuvę pildosi paprastą sąrašą, kad matytų, kiek gali išleisti.“ (R2) „Mes mokome planuoti nedidelį biudžetą, susidaryti pirkinių sąrašą ir nusipirkti tik tų prekių kurios buvo suplanuotos pirkti (R7).

Dienos centre ugdomi socialiniai-emociniai įgūdžiai	Mandagaus bendravimo įgūdžiai	„Būna, kad mokomės frazių, tokių kaip „laba diena“, arba, pavyzdžiui, „ačiū“ (R1) „Paaiškinu ir savo pavyzdžiu pademonstruoju, kaip reikia gražiai bendrauti su aplinkiniais, tinkamai reikšti emocijas ir spręsti tarpusavio nesutarimus“ (R3), „susėdame ratu ir repetuojame, ką sakyti ir kaip reaguoti įvairiose bendravimo situacijose (R4) „Mokome: kaip paprašyti pagalbos, kaip sakyti ne, kaip suprasti kitų žmonių ribas, kaip spręsti konfliktus, kaip išlaukti savo eilės.“ (R7).
	Konfliktų sprendimo įgūdžiai	„Mes tada darom situacijų aptarimus, vaidinam, kaip pasakyti, kad man nepatinka, aš pavargau, noriu išeiti. Ir tikrai matosi rezultatai, kai žmogus po kelių mėnesių sugeba tai pasakyti, o ne reaguoti pykčiu.“ (R2), „Mokome.. kaip pasakyti neįžeidžiant, kaip spręsti konfliktus“ (R6) „Turėjome atvejį, kai du jaunuoliai susipyko dėl žirklių... sustabdėme veiklą, pasikalbėjome apie jausmus, apie galimybę palaukti, apie kompromisą. Kitą kartą jie patys susitarė be mūsų.“ (R7).
	Bendradarbiavimo įgūdžiai	„Po veiklų aptariame, kas pavyko bendradarbiaujant, o ką kitą kartą būtų galima daryti kitaip.“ (R3), „Kartu tvarkome centrą – svarbu ne tik atlikti užduotį, bet ir susitarti, kas ką darys. Taip klientai mokosi derinti veiksmus tarpusavyje ir priimti atsakomybę.“ (R4); „Kartais specialiai sukuriame situacijas, kur reikia dirbti poroje ar mažoje grupėje, kad klientai mokytųsi tartis, dalintis priemonėmis ir siekti bendro rezultato.“ (R5).

	Emocijų atpažinimo ir valdymo įgūdžiai	„Mes darom situacijų aptarimus, vaidinam, kaip pasakyti „aš piktas“, „man reikia pertraukos“, o ne rėkti... „Vienas vaikinys pradžioje į bet kokį jam nepatinkantį žodį reaguodavo stumdamas kitą. Dabar jis moka sustoti, atsikvėpti ir pasakyti: „palauk, aš supykau, galiu eiti į kitą kambarį“.““ (R2); „Mokomės įvardinti emocijas – sakyti „aš supykau“, „man liūdna“, „aš pavargau“. Iš pradžių tai būna labai sudėtinga, nes jie tiesiog nejaučia skirtumo tarp emocijų.“ (R7).
Įgūdžių ugdymo būdai.	Vizualinių priemonių taikymas planuojant laiką, veiklas	„Taip pat labai daug naudojame vizualinės pagalbos, dienotvarkės sudarytos paveikslėlių principu būna. (R1), Mes naudojame vizualinius laikmačius, spalvotas juostas, ritualų knygas, kuriose žmogus mato visą dienos planą...vizualumas jiems labai padeda.“ (R2).
	Mokymas per mažus žingsnius	„Tai pagrindinis mūsų metodas tai būtų toks kaip veiksmų skaidymas į mažus žingsnelius. Pavyzdžiui, mes nesakome „išsivalyk dantis“. „...Mes turime vizualinę lentą su paveikslėliais ... Kiekvienas veiksmas yra atskiras žingsnis.“ (R1) „Mes naudojame vizualinius laikmačius, spalvotas juostas, ritualų knygas...“ (R2)
	Motyvuojančių priemonių ir žaidybinių elementų naudojimas	„Naudojame ir žetonų sistemą – už gerą elgesį arba atliktą darbą jie gauna žetoną, o savaitės gale gali juos iškeisti net į kokį nors prizą... tai kuria motyvaciją.“(R1) „naudojame vaidmenų žaidimą... imituojame situaciją „Parduotuvė“...“ (R4).
	Mokymasis realiose situacijose	„...Ir tik tada, kai jau pasimokome tokių dalykų, einame į realią parduotuvę.“ (R1) „Tai mes pradėjome nuo žaidimų grupėje, vaidinam parduotuvę. Vienas būna pardavėjas, kitas pirkėjas, naudojame žaislinius pinigus..., (R2), „...realūs apsipirkimai parduotuvėje būna dažnai įdomiau.“ (R7); „...palaikome ryšį ir su bendruomenės įstaigomis, parduotuvėmis... kuriuose žmonės gali realiai mokytis paprasčiausių kasdieninių įgūdžių.“ (R6).

	Individualus ugdymo pritaikymas	„Kartais, sprendžiant sunkumus, tenka keisti patį mokymo planą. Pavyzdžiui, jeigu žmogui sunku susikonscentruoti, trumpinam veiklas... jei klientas bijo naujo dalyko, pradėdam nuo dar mažesnių žingsnių.“(R2).
Bendradarbiavimas ugdant savarankiško gyvenimo įgūdžius	Dienos centro komandos bendradarbiavimas	„Na, ir žinoma, viduje įvardinčiau komandą. Tai, pavyzdžiui, psichologas, kineziterapeutas, užimtumo specialistai. Mes kas savaitę aptariame kiekvieną atvejį. Na, ir tai nėra vieno žmogaus darbas.“ (R4), „Labai daug lemia komandos darbas. Kuo geriau mes tarpusavyje bendraujame, tai aiškiai matome visą žmogaus situaciją.“ (R6), „kartu dirbame su psichologais, ergoterapeutais, logopedais. Kiekvienas iš jų mato žmogų iš savo perspektyvos, kurios padeda suprasti, kodėl kažkas žmogui sekasi sunkiau ar pavyksta.“ (R7).
	Bendradarbiavimas su asmens šeima/globėjais	„manyčiau, todėl bendradarbiavimas yra būtinas... Na, būna, kad tėvai nesilaiko mūsų susitarimų, tai visas darbas nueina perniek.“ (R1), „Mes turime tokius kaip komunikacijos sąsiuvinius. Tai, pavyzdžiui, aš parašau tėvams, kad šiandien Petras pats apsirengė striukę. Na, ir prašau namuose leisti jiems tą patį daryti.“ (R3).
	Bendradarbiavimas su bendruomene	„Turim vietinių parduotuvių, vaistinių darbuotojų, kuriems mus jau pažįsta ir padeda jiems atlikti pirkimus.“ (R2), „Glaudžiai bendradarbiaujame su kultūros įstaigomis: biblioteka, kultūros centru. Čia tiek mes lankome jų organizuojamus renginius, tiek patys rengiame parodas, organizuojame pažintines išvykas.. irgi rengiame bendrus renginius tiek pas juos, tiek mūsų dienos centre.“ (R3).
Savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo nauda asmeniui su intelekto negalia	Didėja savarankiškumas asmens	„Jie jaučiasi suaugę, jaučiasi svarbūs... mažėja nerimas, nes pradeda kontroliuoti savo aplinką.“(R1), „Savarankiškas žmogus jaučiasi saugesnis... jam mažėja nerimo lygis būnant viešumoje.“(R4), „Savarankiškumas tiesiogiai koreliuoja su gyvenimo kokybe... tai suteikia laisvės pojūtį.“(R5), „Jis pradeda jaustis stipresnis, labiau suaugęs, labiau pasitikintis savimi...“(R6), Kai žmogus pradeda gebėti kažką padaryti savarankiškai, jo laikysena pasikeičia.“(R7).
	Stiprėja saugumo jausmas	„Jie jaučiasi saugūs, jaučiasi svarbūs... mažėja nerimas, nes pradeda kontroliuoti savo aplinką.“ (R1);

		„Savarankiškas žmogus jaučiasi saugesnis... jam mažėja nerimo lygis būnant viešumoje.“ (R4).
	Didėja socialinė įtrauktis	„Vietoj to, kad būtų uždaryti, jie gali dalyvauti bendruomenės gyvenime.“ (R1), Jie gali lengviau dalyvauti bendruomenės sociokultūriniame gyvenime, būti labiau matomi.“(R4), „Savarankiškas žmogus mažiau izoliuotas, labiau įtrauktas, mažiau priklausomas nuo sisteminių paslaugų.“ (R7).
Asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo nauda asmens artimiesiems	Gali daugiau laiko skirti sau	„Šeimai būna tai milžiniškas palengvėjimas. Įsivaizduokite mamą, kuri 30 metų viską darė už vaiką. Kai jis išmoksta pats pasišildyti maistą ar pabūti vienas namuose porą valandų, mama pagaliau gali išeiti į kirpyklą ar į parduotuvę, arba tiesiog pailsėti. Tai mažina įtampą visoj šeimoj.“(R1), „Jūs neįsivaizduojate, koks palengvėjimas tėvams, kai jie sužino, kad jų suaugęs vaikas gali saugiai pasilikti namuose vienas... Tai leidžia jiems tiesiog pailsėti.... leidžia jiems grįžti į darbo rinką ar tiesiog pailsėti.“(R5).
	Mažėja nerimas dėl vaiko ateities	„Kas bus su mano vaiku, kai manęs nebeliks?“. Kai jie mato, kad vaikas tampa savarankiškesnis, tas nerimas mažėja.“ (R4), „Matydami augantį vaiko savarankiškumą, tėvai pradeda jaustis ramiau dėl jo ateities. Mažėja nerimas, kas bus jam likus be jų globos, ir stiprėja tikėjimas jo gebėjimu funkcionuoti savarankiškai.“(R6).
	Keičiasi artimųjų požiūris į vaiko galimybes	Pavyzdžiui, rodome pavyzdžius, net nufilmuoju, kaip jų vaikai gražiai pjausto agurką. Parodau mamai ji būna net apsiverkia, sako, kad negalvojau, kad jis taip moka.“(R1), Tėvai, kurie metus darė viską už savo vaiką, pagaliau pamato, kad jis gali kažką atlikti pats. Ir tada mūsų darbas tarsi praplečia namų sienas – jie pradeda leisti vaikui daugiau patirties.“(R7).
Asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo nauda asmens visuomenei	Asmenų su negalia įsitraukimas į visuomenę	„Jie tampa savarankiškesni, išmoksta pasirūpinti savimi, tampa mažiau priklausomi nuo kitų asmenų pagalbos, o tai sudaro geresnes galimybes adaptuotis visuomenėje.“(R3), „Jis gali iš dalies pasirūpinti savimi, galbūt net dirbti paprastus darbus.“ (R5), „O visuomenei, manyčiau, nauda ta, kad žmonės tampa matomi, jie integruojasi į visuomenę.“ (R3), „Savarankiškas

		žmogus.....Jis tampa matomas, dalyvaujantis, o ne paslepiamas.“(R7).
	Visuomenės požiūrio į negalia kaita	„Mes savo pavyzdžiu rodome, kad negalia nėra nuosprendis, kad šie žmonės gali būti malonūs, kultūringi bendruomenės nariai. Griauname stereotipus.“(R4), „Kuo daugiau savarankiškų žmonių su negalia, tuo natūralesnė ir atviresnė tampa visuomenė.“(R6).

2.lentelė Prielaidos užtikrinančios sėkmingą asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymą dienos centruose

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Palanki edukacinė aplinka dienos centre	Saugi aplinka	Jei klientas patiria stiprų emocinį protrūkį, mes turime atskirą ramią erdvę... turim protokolus, kaip jį nuraminti, kaip sudaryti sąlygas saugiai būti.“ (R2), „Siekiamo sudaryti asmenims su negalia emociškai saugią aplinką, kad jie galėtų atsiskleisti, patirti sėkmę.“ (R3) „Kai aplinka stabili, žmogus jaučiasi saugiai, o saugumas yra būtina mokymosi sąlyga.“ (R7)
	Aiški struktūra ir nuspėjama dienotvarkė	Pavyzdžiui, ryte kiekvienas klientas prieina prie lentos, susidėlioja savo dienos planą...“ (R1) „Čia tikrai nėra vieno stebuklingo dalyko. Visas procesas laikosi ant kelių kojų. Pirmiausia, kas vyksta dienos centre. Jeigu yra aiški struktūra, dienotvarkė, jie žino, kas bus šiandien ir kas bus rytoj, tada jie daug ramiau jaučiasi ir gali mokytis. Kai yra chaosas, jie pasimeta.“ (R2) „Dienotvarkė yra šventas dalykas. Jei keičiasi veikla, turime pranešti iš anksto, kitaip kyla klientui nerimas.“ (R3) „Aiški, stabili ir nuspėjama struktūra. Žmonėms su intelekto negalia labai svarbu žinoti, kas jų laukia.“ (R7)
	Teigiami tarpusavio santykiai tarp darbuotojų ir asmenų su intelekto negalia	„Artimas, pasitikėjimu ir empatija grįstas tarpusavio ryšys, geras kliento pažinimas... siekiame sudaryti emociškai saugią aplinką, kad jie galėtų atsiskleisti.“ (R3), „Sėkmę garantuoja individualus priėjimas ir santykio kūrimas. Pirmiausia turi užmegzti ryšį. Jei klientas tavimi nepasitiki, jis nesimokys iš tavęs.“ (R4)
	Vizualizacija	„Vizualinės priemonės. Naudojam piktogramas, nuotraukas, lenteles, žingsnių sekas, pavyzdžiui, kaip

		gaminti... Vizualumas jiems labai padeda.“ (R2), „..... vizualiai rodau, braižau schemas, klijuoju paveikslėlius, kad jie suprastų veiksmų seką.“ (R4)
	Nuoseklumas ir pastovumas	„Sėkmę lemia gal įvardinčiau kantrybė ir nuoseklumas.... (R1) Šie įgūdžiai ir gebėjimai lavinami per suplanuotas ir nuosekliai vykdomas veiklas... kartojant žingsnis po žingsnio ir tiek kartų, kiek reikia užduočiai atlikti.“ (R3), „Pastovumas reiškia, kad taisyklės turi būti vienodos visada... Rutina jiems suteikia saugumo jausmą..... Jeigu šiandien leidžiame, o rytoj draudžiame, klientas pasimeta.“ (R5)
	Kartojimas	„Tą patį veiksmą kartojame net keliasdešimt kartų.“ (R1) „Kartojimas yra pagrindinis mokymosi metodas.“ (R2) „Be kartojimų įgūdžiai neišlieka.“ (R3) „Kartojimas padeda sumažinti nerimą.“ (R4) „Per kartojimą klientai pradeda veikti automatiškai.“ (R5) „Be kartojimo nepasiekama pažanga.“ (R7)
	Individualus tempas	„Prisitaikome prie kiekvieno kliento galimybių.“ (R4) „Kai tempas tinkamas, klientas labiau įsitraukia.“ (R5) „Lėtas tempas leidžia patirti sėkmę.“ (R6) „Individualus tempas didina pasitikėjimą savimi.“ (R7)
	Mokymas per realias situacijas	„Mokymas per realias situacijas. Kuo daugiau realybės tuo geriau. Jei mokome apsipirkti, einame į tikrą parduotuvę. Jei mokome bendrauti, dalyvaujame renginiuose, vykstame į biblioteką. Tik gyvos situacijos leidžia suprasti, kaip veikia tikras pasaulis.“ (R7)
Bendradarbiavimas	Bendradarbiavimas su šeima	„Be tėvų palaikymo mūsų darbas nueitų perniek...“ (R5) „Jeigu mes centre mokom vieno, o šeima namuose daro kitaip, žmogus labai greitai pasimeta.. stengiamės palaikyti vienodą liniją..... Jeigu mes centre mokom vieno, o šeima namuose daro kitaip, žmogus labai greitai pasimeta. Stengiamės palaikyti vienodą liniją.“ (R6) „Bendradarbiavimas su šeima. Kalbame, konsultuojame, mokome, rodome. Jeigu šeima nesikeičia progresas labai lėtas. Bet kai šeima įsitraukia žmogus žydi.“ (R7)
	Komandinis darbas dienos centre.	„Viduje įvardinčiau komandą... Mes kas savaitę aptariame kiekvieną atvejį. Na ir tai nėra vieno žmogaus darbas....“ (R1) „Bendradarbiavimas komandoje vienas kurtinių

		sėkmės dalykų..... Turim susirinkimus, kuriuose aptariam kiekvieno kliento pažangą.“ (R2) „Dirbant socialinį darbą svarbus ir gebėjimas organizuoti. Tai organizuoti pagalbos procesą, užimtumo veiklas, komandinį darbą. Taip pat gebėti pačiam dirbti komandoje su kitais specialistais...” (R3)
--	--	--

3 lentelė. Socialinio darbuotojo vaidmuo ugdant asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžiai ugdymo dienos centruose.

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Socialinis darbuotojo atliekami vaidmenys ugdant asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius	Įgalintojas	„,...kai asmuo su intelekto negalia išmoksta atlikti veiksmą pats, tai pavyzdžiui, arbatos pasidarymas, ar apsirengimas, jis nustoja būti tada ne tik paslaugų gavėju – objektu, kuriuo reikia rūpintis, bet jis tampa gal, apibūdinčiau, veikėju.“ (R1) „Aš savo tikslą matau taip: sukurti žmogui galimybę. Nes jei žmogus gyvena tik aplinkoje, kur jam viskas padaroma už jį, jis niekada neturės galimybės išmokti.“ (R2) „Jei aš viską padarysiu už jį, aš jį padarysiu neįgaliau. Sėkmė yra tada, kai aš atsitraukiu.“ (R4).
	Bendruomenės edukatorius	„Bendruomenės edukatorius. Turiu mokyti ne tik žmogų, bet ir aplinką – šeimą, pardavėjus, mokytojus, net kaimynus. Pavyzdžiui, jeigu žmogus mokosi apsipirkti, aš paaiškinu parduotuvės darbuotojams, kad reikia šiek tiek daugiau laiko, daugiau kantrybės.“ (R7).
	Tarpininkas	„Kartais esu tarpininkas tarp jo ir šeimos, kai reikia paaiškinti, kad šeima leistų jam daugiau savarankiškumo namuose.“ (R2), „Aš esu tarpininkė ir vertėja. Aš verčiu visuomenės reikalavimus į klientams suprantamą kalbą ir, atvirkščiai, verčiu klientų elgesį visuomenei.“(R4), „Kartais turiu būti tas žmogus, kuris padeda susikalbėti skirtingoms pusėms – klientui, artimiesiems ir specialistams.“ (R6).
	Mokytojas	„Tai iš pradžių aš esu mokytoja. Tai būna, kad rodau jiems, aiškinu, imu už rankos ir vedu per kiekvieną žingsnį, kol jie patys pajunta judesį ir supranta, ką daryti. Tai reikalauja milžiniško įdirbio“ (R1) „Esu mokytoja pačia tiesiogine

		prasmė. Jei mokomės kloti lovą, aš stoviu šalia ir instruktuojau, dabar paimk, dabar patempk. Ir taip kiekvieną dieną, kol susiformuoja įgūdis“ (R2) „Pagrindiniai mano vaidmenys šiame darbe būtų mokytojo... Mokau, vizualiai rodu, kaip atlikti tam tikrą veiksmą“ (R3) „Mano darbas dažnai primena pradinių klasių mokytojo darbą, aš ne tik pasakau, ką daryti, bet vizualiai rodu, braižau schemas, klijuoju paveikslėlius, kad jie suprastų veiksmų seką. Turiu būti išradinga“ (R4) „...Socialinis darbuotojas šiame procese atlieka pagrindinio mokytojo vaidmenį...Mokytojas, kuris ne moko taisyklėmis, o gyvenimu. Aiškinu, rodu, kartu darau, stebiu. Reflektuoju“ (R7).
	Emocinis palaikytojas	„Labai svarbus vaidmuo yra emocinis stabilizavimas... Mano vaidmuo suprasti, kokia emocija yra iš tikrųjų, ir padėti ją suvaldyti.“ (R6), „Motyvatorius ir vilties nešėjas... mano pareiga tikėti tol, kol jis pradės tikėti pats.“ (R7).
Socialinio darbuotojo kompetencijos svarbios ugdant asmenų su intelekto negalia savarankiško gyvenimo įgūdžius	Žinios apie intelekto negalią	„Žinoma, reikia žinoti apie pačią negalią, raidos sutrikimus, psichologiją, elgesio valdymą. Tai visų pirma reikalingos būtinos žinios apie asmenų su negalia raidos ypatumus, jų specialiųjų poreikius, pagalbos teikimo būdus ir formas.“ (R2) „Svarbu suprasti, kaip mokosi suaugęs žmogus su intelekto sutrikimu, kokie jo kognityviniai ypatumai, kaip pasireiškia emocijų reguliavimo sunkumai ir kaip tai veikia kasdienį funkcionavimą.“ (R5).
	Socialinio darbo ir metodikos žinios	„Kiekvienam sudarom planą: kokius įgūdžius ugdome šį mėnesį, kokie tikslai, kokios priemonės.“(R2) „Profesinių žinių bagažas turi būti platus – nuo socialinio darbo metodų iki supratimo apie pagalbos tinklą.“ (R3).
	Analitiniai gebėjimai	„atliekam rimtą analizę: kas klientui sekasi, kur stringa, ar reikia keisti tikslus... Ir jeigu matom, kad tikslas per sunkus, mes jį keičiame, kad žmogus patirtų sėkmę.“ (R2), „Šių įgūdžių lavinimas prasideda nuo kliento galimybių, poreikių ir situacijos įvertinimo ir pagalbos plano sudarymo... Todėl tenka visuomet kruopščiai apgalvoti veiklos eigą, įvertinti kiekvieno kliento galimybes – tiek

		fizines, tiek psichines – kad jis būtų maksimaliai įtrauktas į veiklą.“ (R3).
	Gebėjimas motyvuoti asmenį	„Esu padrąsintoja... kai jie nuleidžia rankas po pirmos nesėkmės aš turiu būti ta, kuri sako jiems, bandom dar kartą, tau tikrai pavyks.. Dažnai turiu tikėti klientu labiau nei jis pats savimi.“ (R1) „Nuolat skatiname ir giriame už pastangas... Aš turiu būti ta, kuri nuolat mato jų potencialą, net kai jie patys to nemato.“ (R2) „Aš savo rolę matau plačiau nei tik įgūdžių lavintojas. Esu tas žmogus, kuris palaiko, motyvuoja, pastebi net mažiausią progresą ir džiaugiasi juo garsiai, kad klientas pasijustų įvertintas.“ (R4) „Motyvatorius ir vilties nešėjas. Kartais žmogus nebetiki savimi... O mano pareiga tikėti tol, kol jis pradės tikėti pats.“ (R7).
	Bendravimo gebėjimai	„Vieną klientę turėjom, kuri labai bijojo pažiūrėti vairuotojui į akis ir pasakyti, kur nori važiuoti. Tai mes ėjom kelis kartus. Pradžioje tik stebėjom, paskui pasisveikino, o trečią kartą jau pati pasakė maršrutą.“ (R2) „Labai svarbūs komunikacijos įgūdžiai ir mokėjimas naudotis alternatyviais komunikacijos būdais, nes daugelis klientų nekalba verbaline kalba.“ (R5).
	Bendradarbiavimo gebėjimai	„Na, iš tikrųjų, vieni mes esame bejėgiai, manyčiau, todėl bendradarbiavimas yra būtinas. (R1), „Bendradarbiavimas – vienas kertinių sėkmės dalykų. Su šeimomis turim nuolatinis pokalbius... nes tik taip atsiranda realus mokymasis.“ (R2), „Bendradarbiavimas šiandien yra vienas iš kertinių mūsų darbų aspektų... Mes artimai, glaudžiai dirbame su šeimomis, jos mums atveria labai svarbią dalį žmogaus gyvenimo.“ (R6).
	Organizaciniai gebėjimai	„organizavimas prasideda nuo individualių pokalbių iki įstaigos politikos, komandos susirinkimų, net planavimo sistemos.“ (R2) „Dirbant socialinį darbą svarbus ir gebėjimas organizuoti. Tai organizuoti pagalbos procesą, užimtumo veiklas, komandinį darbą...“ (R3).
	Kantrybė	„Ugdymo procesas gali trukti metus, kol pamatysi rezultatą. Ir tikėjimas žmogaus galimybėmis...Tiesiog kantriai kartojame, nėra kito vaisto, kaip tik kartojimas.“ (R5), „Teko dirbti labai lėtai, daug kartų kartojant tuos

		pačius veiksmus, žingsnis po žingsnio... Kai po kelių mėnesių ji pati pasiūlė išsiplauti galvą, tai buvo didžiulis laimėjimas.“ (R7).
	Pagarba ir tikėjimas žmogumi	„Tai žmogiškumas...Mes neturime teisės elgtis globėjiškai ar žeminančiai... turime gerbti jo pasirinkimą.“ (R1), „Svarbiausios vertybės mūsų darbe yra pagarba, Jei žmogaus nepriimi taip, kaip lygiavertis, tai jokie įgūdžiai neveiks.“ (R6).

4.lentelė Iššūkiai ir jų sprendimai

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Iššūkiai, susiję su šeima	Šeimos bendradarbiavimo stoka / nesilaikymas susitarimų	„Na, iš tikrųjų, vieni mes esame bejėgiai, manyčiau, todėl bendradarbiavimas yra būtinas. Tai pirmiausia ir svarbiausia, manyčiau, kad yra šeima... Na, būna, kad tėvai nesilaiko mūsų susitarimų, tai visas darbas nueina perniek būna.“ (R1) „Be tėvų palaikymo mūsų darbas nueitų perniek...“ (R5) „Jeigu mes centre mokom vieno, o šeima namuose daro kitaip, žmogus labai greitai pasimeta.. stengiamės palaikyti vienodą liniją.“ (R6) „Bendradarbiavimas su šeima. Kalbame, konsultuojame, mokome, rodome. Jeigu šeima nesikeičia progresas labai lėtas. Bet kai šeima ištraukia žmogus žydi.“ (R7).
	Per didelė globėjiška priežiūra namuose	„...būna, kad jis ateina ir net nežino, ką reiškia susidėti daiktus, nes namie niekas neleido jam nieko daryti pačiam.“ (R1) „...mama rūpestinga norėdavo užtikrinti, kad merginos higiena bus tvarkinga, ir bijodavo, kad jinai pati negebės susitvarkyti...“ (R3) „...užsiristi striukės užtrauktuko, nes namiškiai jį visada aprengdavo. O kai po pusmečio intensyvaus darbo jis gali pats apsirengti jis spindėjo iš pasididžiavimo.“ (R7).
Iššūkiai, susiję su klientu	Motyvacijos stoka / greitas pasidavimas	„... jis ilgą laiką sakydavo „aš negaliu“, „aš nesugebėsiu“, net ir tada, kai jam siūlydavom pabandyti atlikti paprastą veiksmą...“ (R2). „po pirmų nesėkmių žmogus dažnai pasimeta ir nebenori tęsti veiklos, o tai labai apsunkina darbą...“ (R4) „kiekviena situacija yra bauginanti, nežinoma, todėl žmogus renkasi pasyvumą ir vengia veiklos.“ (R6).

	Nerimas naujose situacijose / pasimetimas	„Jeigu yra aiški struktūra, dienotvarkė, jie žino, kas bus šiandien ir kas bus rytoj, tada jie daug ramiau jaučiasi ir gali mokytis. Kai yra chaosas, jie pasimeta....“ (R2) „Jei nulūžo pieštukas – katastrofa. Darbas sustoja, žmogus nežino ką toliau daryti... jis tiesiog sustingsta ir laukia pagalbos... jei kas nors netyčia užkliudė, jie gali sureaguoti agresyviai arba pravirkti nesuprasdami, kad tai netyčia.“ (R4).
	Ilgūdžių stoka ir lėtas įsisavinimas	„Reikia, žinoma, kartoti tą patį veiksmą net ir šimtus kartų būna....Tą patį veiksmą kartojame net keliasdešimt kartų.“ (R1) „Mokomės įvardinti emocijas.. tai būna lėtas procesas ir iš pradžių labai sudėtinga, nes jie dažnai pamirštą ką mokome..“(R4) „pati negalia riboja atmintį, dėmesio koncentraciją, todėl ilgūdžiai formuojasi labai lėtai ir greitai prarandami, jeigu nėra nuolat kartojami.“ (R5).
	Asmens baimės	„Dar vienas pavyzdys – klientė, kuri anksčiau bijodavo eiti į parduotuvę. Jai būdavo sunku net suvokti, kur kas stovi, kaip susiorientuoti, kaip paprašyti pardavėjo pagalbos.“ (R2) „Pavyzdžiui, turėjome klientę, kuri paniškai bijojo virtuvės veiklos, nes bijojo nusideginti pirštus, sudaužyti indus. Vien pati virtuvės aplinka jai kėlė labai didelį nerimą, todėl ji visiškai vengdavo maisto gaminimo.“ (R4), Turėjome merginą, kuri labai bijojo plauti galvą. Jai atrodė, kad vanduo gali „sulįsti į smegenis“. Teko dirbti labai lėtai, daug kartų kartojant tuos pačius veiksmus, žingsnis po žingsnio.“ (R7).
Iškilusių sunkumų sprendimo būdai	Bendradarbiavimas su šeima sprendžiant ugdymo sunkumus	„Su šeimomis...turim nuolatinį pokalbį. Kartais net namų užduotis duodam. Pavyzdžiui, šią savaitę leiskim jam pačiam supakuoti krepšį į centrą....Taip pat prašom, kad šeimos nesikištų, jei žmogus daro lėčiau, tik taip atsiranda realus mokymas.. su šeima bendradarbiauti tenka nuolat.. (R2) „Jeigu mes centre mokom vieno, o šeima namuose daro kitaip, žmogus pasimeta.. stengiamės su tėvais nuolat bendradarbiauti ir palaikyti vienodą liniją“ (R4), “Bendradarbiavimas su šeima. Kalbame, konsultuojame iškilus sunkumams, mokome rodome.“ (R6).

	Komandinis atvejų aptarimas	„Turim susirinkimus, kuriuose aptariam kliento pažangą. Psichologas duoda patarimų, kaip dirbti su emocijom“(R2), „Psichologas su mumis aptaria kiekvieną atvejį ir padeda spręsti iškilusias elgesio krizes“ (R4).
	Komandinis palaikymas	„Na o komandoje labai palaikome vieni kitus“(R1), „Komanda visada palaiko, ir visuomet tariusi su kolegomis... išklausu kolegų požiūrį, nes jei mane palaiko aš jais pasitikiu (R3),“Labai svarbus komandos palaikymas,,, galime pasidalinti jausmais su kolegomis ir taip padeda išspręsti iškilius sunkumus“ (R4).
	Supervizijų taikymas profesiniam palaikymui	„Turime supervizijas, kur galime išsikalbėti, kad neperdegtume“ (R1), „Įstaiga organizuoja mokymus arba supervizijas, „kalbam apie sudėtingus atvejį, emocinį nuovargį“ (R2).